

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา

ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท

A STUDY OF RELATIONS BETWEEN MAN AND DEITY
IN THERAVADA BUDDHIST PERSPECTIVE

พระอธิการคำภา อติโพโล (ปิณะกะเส)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา
ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระอธิการคำภา อติพโล (ปิ่นะกะเต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of Relation Between Man and Deity
in Theravāda Buddhist Perspectives**

Phra-adhikan Khampa Atibalo (Pinakase)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement for the Degree of

Master of Arts

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

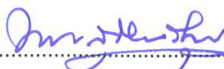
Bangkok, Thailand

C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็น ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุนต์, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....
(พระมหาภุชณะ ตรี โณ, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

.....
(พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร.)

กรรมการ

.....
(ดร.ประยูร แสงใส)

กรรมการ

.....
(ผศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร.
ดร.ประยูร แสงใส

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระอธิการคำภา อติพโลปิ่นกะเส)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมอง
ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระอธิการคำภา อติพโล (ปิ่นกะเส)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร. พธ.บ. (ศาสนา), M.A., (Phil.), M.A., (Pol.),
M.Phil., Ph.D. (Phil).

: ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.(Ed),
P.G. DIP. in journalism, Ph.D.(Education)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อคือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลของการวิจัยพบว่า มุมมองพระไตรปิฎกได้ระบุถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาปรากฏทั้งในพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม โดยเฉพาะในพระสูตรนั้น ได้กล่าวถึงเทวดาไว้เป็นจำนวนมาก ประมวลเรื่องเทวดาเอาไว้เรียกว่า เทวดาสังขุต พระพุทธศาสนาให้การยอมรับว่า เทวดามีอยู่จริง เทวดาเป็นผู้มีความพิเศษในตัวคือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุยืนยาว เป็นประชากรชาวสวรรค์ เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณพิเศษมีมานและอภิญญาเป็นต้น เทวดามาจากมนุษย์ คือมนุษย์ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า พระพุทธศาสนา ได้แสดงถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์เป็นเทวดา โดยให้ปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หลักสัมปทา ๕ วัตตบท ๗ และหลักเทวธรรม หลักปฏิบัติเหล่านี้เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดที่สวรรค์

บทบาทของเทวดา จะเห็นว่ามีทั้งบทบาทในด้านบวก เช่น การให้ความช่วยเหลือหรือดูแลผู้ทรงศีลทรงธรรม การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมหรือทูลถามปัญหา และบทบาทในด้านลบ เช่น เกิดความอิจฉาริษยา ทำการขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่ใจอ่อน ไม่เข้มแข็งให้ตกอยู่ใต้อำนาจและชักนำไปในทางที่ไม่ดี มนุษย์ควรวางท่าทีหรือปฏิบัติให้ถูกต้องต่อเทวดาใน ๔ แนวทาง คือ (๑) เทวดาพละ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา (๒) เทวดานุสติ หมั่นระลึกนึกถึงคุณธรรมหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเทวดา เช่น มีศรัทธา มีศีล (๓) แผ่เมตตาจิตไปยังเทวดา เป็นการแสดงถึงความปรารถนาดีต่อเทวดาในที่นั้นๆ และ (๔) อัญเชิญเทวดามาร่วมทำความดี เช่น อัญเชิญมาร่วมฟังธรรม ดังที่ชาวพุทธนิยมสวดชุมนุมเทวดาในการประกอบพิธีทำบุญก่อนที่จะมีการเจริญพระพุทธมนต์

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา จึงเป็นข้อที่ควรพิจารณาให้ถ่องแท้ กล่าวคือ คนส่วนใหญ่มักเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดาด้วยผลในทางปฏิบัติ คือ หวังพึ่งพาอาศัยและขออำนาจดลบันดาลต่างๆ และหลักการดังกล่าวมาแล้ว เทวดาทั่วไปก็จะเป็นผู้มีฤทธิ์ เรื่องเทวดาจัดเข้าในประเภทลึกลับ เป็นเรื่องเหนือสามัญวิสัย กล่าวคือ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ คือออกมาแสดงให้เห็นจริงต้องยอมรับโดยเด็ดขาดไม่ได้ ฝ่ายที่เชื่อก็ไม่อาจพิสูจน์ให้คนทั่วไปเห็น ได้ชัดแจ้งจนหมดความสงสัยจนกระทั่งต้องยอมรับกันทั่วทั้งหมด ฝ่ายที่ไม่เชื่อก็ไม่สามารถที่จะชี้แจงให้เห็นจริงโดยเด็ดขาดลงไปได้ “การมั่ววุ่นวายกับการพิสูจน์สิ่งเหล่านั้น ย่อมก่อให้เกิดโทษหลายอย่างทั้งแก่บุคคลและสังคม นอกจากเสียเวลาและเสียกิจการเพราะความหมกมุ่นวุ่นวายแล้วจะต้องมัวรอถ้อยยืนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีจริงหรือไม่ ดังนั้นประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระปลอดโปร่งผ่องใสไม่ถูกบีบบังคับขังจำกัดด้วยความยึดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาผลาญที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวมิบกานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติและนิพพาน

Dissertation title : A Study of Belief and Relation between Man and Deity in Theravāda Buddhist Perspectives

Researcher : Phra-adhikan Khampa Atibalo (Pinakase)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phrakrubhavanabodhikun B.A., M.A. (Phil.), M.A. (Pol. Sc.),
M.Phil., Ph.D. (Phil.)

: Dr. Prayoon Saengsai (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.
(Journalism), Ph.D. (Education)

Date of Graduation : 27 March 2014

Abstract

The purposes of this study were (1) to study the belief in deity in Theravāda Buddhism, (2) to study the principle of relation between man and deity in Theravāda Buddhism, and (3) to study the benefits and value of relation between man and deity in Theravāda Buddhism.

A result of this research was found that Tipitaka mentioned the concept of ideas in Vinaya Pitaka, Suttanta Pitaka, and Abhidhamma Pitaka. The Suttanta Pitaka mentioned many deities. It collected all stories of the deity called ‘Devatā Saṃyutta’. Buddhism accepted the fact that the deity was found and it was a special being in itself, i.e. a supernatural body, beautiful ray, long life, a member of the heaven, attraction to five desired materials, supernatural absorption and power, etc. The deity came from a human being who had pure action of a body, speech, and mind. This human being had to go to the heaven in the future. Buddhism represented the principles to make a human being a deity in three ways of making merit, ten ways of making merit, fourfold achievement, sevenfold Vattabot, and Devadhamma. These principles were very useful for people because they gave them a good support, a possible hope, and they helped them to live with carefulness and to go to the heaven after death.

The deity’s role was found that the deity had the positive roles such as giving a good service to the meditators, and meeting the Buddha for listening to his sermon or for asking the problems. The deity also had the negative roles such as being jealous, and disturbing and

controlling the anxious person in the immoral ways. Human beings played their role on the deity in four ways: (1) Devatāpli—dedication of merit to the deity, (2) Devatānussati—consciousness of morality or qualities like faith and morality to make a human being a deity, (3) Mettā—the presentation of good wish towards that deity, and (4) invitation of the deity such as invitation of the deity to listen to the sermons as seen in the Buddhist ceremony to invite the deity in the organized ceremony before the monks' chanting.

The relation between man and the deity was found in the fact that most people were associated with the deity in the real practice because they wished to be protected by the powerful deity. As a result, the general deity was a powerful being. The story of the deity was secret, supernatural, inconclusive, and indemonstrable with cause and effect. People who did not believe in it could not prove and present it in the public. The proof of that thing caused many damages in a person and societies. Moreover, this action caused the damage of limes and business because it was timeless and required a proper time to prove whether it was true or not. Therefore, the best benefit of life was to know things clearly as they really were, and to understand the truth of the component things without becoming a slave of materials and life. People had mind free from the attack of attraction, defilement, suffering, and then, they would met the supreme happiness with perfectly pure, peaceful, delighted mind, generally called Vimutti and Nibbāna.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีก็เพราะได้รับความเมตตาและการช่วยเหลือเป็นจาก อาจารย์ที่ปรึกษา ๒ ท่าน คือพระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร. ประยูร แสงใส กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบ ใจ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหากษัตริย์ ตรีโณ, ผศ.ดร.ประธานกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ และ ผ.ศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตา ตรวจสอบ ให้คำแนะนำ ชี้แนะ เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ได้ด้วยดี

กราบขอบพระคุณสถาบันบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้เรียนรู้และศึกษาพระพุทธศาสนา กราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกรูปและทุกท่าน ที่ให้การดูแลในการทำงานวิจัยนี้ รวมทั้งคณาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และคุณธรรม ให้แก่ผู้วิจัย

ขออนุโมทนาขอบคุณบิดา มารดา พร้อมทั้งญาติสนิทและผู้ช่วยในการผลักดันและ เป็นกำลังใจไถ่ถามถึงความคืบหน้าของการวิจัย อย่างไรก็ตามในการดำเนินงานต้องอาศัยผู้ให้ความช่วยเหลือให้คำปรึกษาหรือแม้แต่ให้กำลังใจ จำนวนมาก ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถระบุชื่อใน กิตติกรรมประกาศได้ทั้งหมด จึงขอให้ท่านได้โปรดทราบ ว่า ผู้วิจัยขออนุโมทนาขอบคุณ และขอ สำนึกในน้ำใจอันงดงามของท่าน ไว้ในความทรงจำ ตลอดไป

พระอธิการคำภา อติพโล (ปิณะกะเส)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๕
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑ ความหมายของเทวดา	๑๑
๒.๒ ประเภทของเทวดา	๑๓
๒.๒.๑ สัมมตีเทพ	๑๓
๒.๒.๒ อุปปีตตีเทพ	๑๕
๒.๒.๓ วิสุทธีเทพ	๒๔
๒.๓ เหตุให้เกิดเป็นเทวดา	๒๕

๒.๓.๑ ประเภทของบุญที่สั่งสมให้เกิดเป็นเทวดา	๒๕
๒.๓.๒ ชนิดของกรรมที่ส่งผลให้เกิดเป็นเทวดา	๒๕
๒.๔ อายุขัยของเทวดา	๓๒
๒.๕ ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับเทวดา	๓๕
๒.๖ สรุปร	๓๘
บทที่ ๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๙
๓.๑ ด้านบทบาทของเทวดา	๓๙
๓.๑.๑ การช่วยเหลือมนุษย์	๓๙
๓.๑.๒ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา	๔๒
๓.๒ ด้านการบำเพ็ญกุศลที่ทำให้ได้สวรรค์สมบัติ	๔๕
๓.๒.๑ การให้ทานได้สวรรค์สมบัติ	๔๖
๓.๒.๒ การรักษาศีลได้สวรรค์สมบัติ	๔๗
๓.๒.๓ ทำบุญเจริญภาวนาได้สวรรค์สมบัติ	๔๙
๓.๓ ด้านคุณธรรม	๕๓
๓.๓.๑ เทวธรรม	๕๓
๓.๓.๒ วัตถุประสงค์	๕๔
๓.๓.๓ สัมปทา๕	๕๕
๓.๓.๔ กุศลกรรมบถ	๕๕
๓.๕ ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา	๕๗
๓.๕.๑ พิธีเจริญพระพุทธมนต์	๕๗
๓.๕.๒ พิธีทำบุญอุทิศให้เทวดา (เทวดาพลี)	๖๑
๓.๕.๓ ปกิณกพิธี	๖๒
บทที่ ๔ ประโยชน์ที่ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา	
ในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท	๖๗
๔.๑ ประโยชน์จากความสัมพันธ์	๖๗
๔.๑.๑ ผลดีจากการเชื่อเรื่องเทวดา	๖๗
๔.๑.๒ เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของเทวดาที่ถูกต้องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์	๗๐
๔.๑.๔ ความสัมพันธ์ที่ไม่ควร ระหว่างมนุษย์กับเทวดา	๗๔

๔.๑.๕	เข้าใจในหลักความสัมพันธ์เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา	๗๗
๔.๒	ประโยชน์ด้านการพัฒนาชีวิต	๗๘
๔.๒.๑	การพัฒนาตนเอง	๗๘
๔.๒.๒	การพัฒนาสังคม	๘๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๓
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๓
๕.๑.๑	แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๓
๕.๑.๒	ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๘
๕.๑.๓	ประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมอง พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๘๐
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะในทางวิชาการ	๘๑
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๘๑
บรรณานุกรม		๘๒
ประวัติผู้วิจัย		๘๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช พุทธศักราช ๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้

การระบุหมายเลขย่อหน้า

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕. หมายถึงการอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ชื่อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕

		พระวินัยปิฎก				
		มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย				
		มจร				
		พระสุตตันตปิฎก				
๑-๒	วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)	
	วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
๑๐	ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)	
	ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
๑๑	ที.ป.า. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎีกาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	(ภาษาบาลี)	
	ที.ป.า. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)	
๑๒	ม.ม.ุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)	
	ม.ม.ุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)	
๑๓	ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)	
	ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)	
๑๔	ม.อ.ุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)	
	ม.อ.ุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)	
๑๕	ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)	
	ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)	
๑๕	ส.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรคคปาติ	(ภาษาบาลี)	
	ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
๒๐	อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)	

อง.ติก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑ อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒ อง.ปญจก. (บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)	
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ฉกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)	
๒๓ อง.สตุตก. (บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	สตุตกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)	
อง.สตุตก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (บาลี)	=	สุดตฺนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	อฏฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)	
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕ ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิตฺติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตฺติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖ ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๗ ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
๓๐ ขุ.จู. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนที	(ภาษาไทย)
พระอภิธรรมปิฎก					
๓๔ อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
๓๖ อภิ.ปฺ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ		(ภาษาไทย)
อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก					
ที.ปา.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สมุทฺถลวิลาสิณี	ปาฎีกวคฺคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มฺ.อ. (บาลี)	=	มชฺฌิมนิกาย	ปฺปญฺจสุทฺถี	มฺลปญฺญาสกอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย	สารตฺตปฺปกาสิณี	สคาถวคฺคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรทปฺรูณี	ติกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตฺถโชติกา	ขุทฺทกปาฐอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อิตฺติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิตฺติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตฺถโชติกา	สุดตนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ปกรณ์วิเสส					
วิสุทฺธิ. (บาลี)	=		วิสุทฺธิมคฺคปกรณ		(ภาษาบาลี)
มงฺคล. (บาลี)	=		มงฺคลตฺตทีปนี		(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์คือสัตว์โลกผู้มีใจสูงมีเหตุผล^๑ มีสติปัญญาดีกว่าสัตว์ทั้งหลายสามารถฝึกหัดอบรมตนให้ไปสู่แนวทางแห่งอริยมรรค^๒ โดยอาศัยจิตใจที่กล้าหาญความมีสติมั่นคง และมีโอกาสในการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ประกอบด้วยปัจจัย ๕ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค^๓ และมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน และต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิตอยู่ตลอดเวลา โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม^๔ ในการดำเนินชีวิตนั้น เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผูกพันกับสภาวะแวดล้อมภายนอกเพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงออกตามบทบาทหน้าที่กับบุคคลในครอบครัว การศึกษาอาชีพการงาน สถานะทางสังคม ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ รวมไปถึงการแสวงหาความรู้และภูมิปัญญา นอกจากสิ่งเหล่านี้แล้ว มนุษย์ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเทวดาที่อยู่เหนือสามัญวิสัย^๕ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อจิตใจให้มีพลังอำนาจสำเร็จตามความปรารถนา เพราะความไม่รู้จริงและไม่สามารถพิสูจน์ได้จริง จึงยอมรับนับถือเทวดาให้เข้ามามีส่วนในการดำเนินชีวิต จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีแห่งความเชื่อที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

^๑ พจนานุกรม, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๒.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๗.

^๔ ฟัน ดอกบัว, ปวงปรัชญากรีก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๒.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อธิปไตยหารีย์ – เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

เทวดาตามความเชื่อของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา คือ ผู้อุบัติขึ้นด้วยผลบุญ (โอปปาติกะ) ที่ทำไว้เมื่อคราวเป็นมนุษย์ครั้งตายจากความเป็นมนุษย์ด้วยอำนาจบุญจึงทำให้มีกายทิพย์ มีที่อยู่คือวิมานอันงดงามประกอบด้วยทิพย์สมบัติ ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอำนาจของบุญ และมีบทบาทหน้าที่ในการคอยช่วยเหลือส่งเสริมคุ้มครองให้มนุษย์สร้างบุญกุศลไว้มากๆ เพราะจะได้มาเกิดในภพภูมิเดียวกัน ซึ่งความเชื่อดังกล่าวยังไม่เคยลดหายไปจากสังคมแต่อย่างใด ยิ่งมนุษย์ได้รับความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และการติดต่อสื่อสารที่ก้าวไกลถึงยุคข่าวสารข้อมูล ก็ยิ่งเพิ่มปัญหามากขึ้นเหมือนกับมนุษย์ไม่เชื่อมั่นความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเอง กลับผลักปัญหาต่างๆ ไปให้กับเทวดาเป็นผู้รับผิดชอบต่ออนาคต โดยการฝากความหวังไว้กับเทวดา ฟาดินให้เป็นผู้ชี้นำชีวิต มนุษย์จึงให้ความสำคัญต่อเทวดา โดยการแสดงออกด้วยการยอมรับในความมีอยู่จริงของเทวดา เช่น การปลุกเสกพระพุทธรูป การทำพิธีบวงสรวงบูชา แม้กระทั่งการเขียนรูปภาพของเทวดาไว้ตามสถานที่สำคัญมีพระราชวัง และวัดวาอารามต่างๆ ก็เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีในฐานะที่ท่านบันดาลให้สำเร็จความปรารถนา จึงได้ทำการสรรเสริญยกย่องให้เกียรติ

ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในการดำเนินชีวิตนั้น คุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มนุษย์กลายเป็นเทวดา และทำเทวดาให้กลับมาเป็นมนุษย์ โดยอาศัยคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพึ่งพาอาศัยกัน เช่น มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อบาป การทำเทวดา พลี รักราศีล เจริญเมตตาภาวนา และการประพฤติพรหมจรรย์ มีเป้าหมาย หรือประโยชน์สูงสุดไปในทางเดียวกันคือพระนิพพาน ซึ่งคุณธรรมดังกล่าวจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา กลายเป็นสิ่งที่ดีงามได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าหากมนุษย์ยังโหยหาอำนาจ ปาฏิหาริย์ การดลบันดาล ความสำเร็จจาก การเบียดเบียนผู้อื่นด้วยความ โลกไม่รู้จักพอ ความหลงในสิ่งที่ได้มา ใช้กลอุบาย ใช้อิทธิบาทวิธีทางเพื่อให้ได้มาตามที่ต้องการ เช่น การตัดต้นไม้ ทำลายสิ่งแวดล้อม เบียดเบียนสัตว์อื่น ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความสะดักสะบายบนความทุกข์ทรมานของผู้อื่น การที่มนุษย์ร้องขออ่อนน้อมต่อเทวดา ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาไม่รู้ว่าทำตามความเชื่อในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ หรือว่าทำเพื่อเอาชนะธรรมชาติพิสูจน์ความสามารถอันยิ่งใหญ่ของตนเองด้วยการใช้เทวดาเป็นเครื่องมือหรือไม่ และในทางพระพุทธศาสนาให้แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาอย่างไร มนุษย์และเทวดาติดต่อกันเพื่อประโยชน์อะไร และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาจะยังคงมีอยู่ตลอดไปหรือไม่

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดความเชื่อนี้ ผู้วิจัยหวังว่าจะได้คำตอบที่ถูกต้อง และได้แนวทางในการแก้ไขปัญหา คือ ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและความเชื่อเรื่องเทวดาอย่าง

^๖ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์**, (กรุงเทพมหานคร : ช่อมะไฟ, ๒๕๓๕), หน้า

ถูกต้องมีสัมมาทิฐิตามหลักพระพุทธศาสนา ได้รู้หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา และประโยชน์ และคุณค่าที่ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเทวดา หลักความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเทวดาในพุทธศาสนาเถรวาท และประโยชน์และคุณค่าจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้อง และเพื่อให้ได้แนวทางการแก้ไขปัญหาในเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวกับผีสงเทวดาตามแนวทางแห่งพุทธศาสนาเถรวาท แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชน และประชาชนในศาสนาอื่นได้ศึกษาเรียนรู้อย่างเข้าใจ และนำไปปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้กับสังคมรุ่นใหม่สืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒ หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๔ ประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อหาแนวคิดความเชื่อ หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา และประโยชน์ และคุณค่าจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องเหมาะสมตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ให้เป็นแบบแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลปฐมภูมิจะศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕ โรงพิมพ์การศาสนาพร้อมทั้งอรรถกถา ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อประกอบการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความเชื่อ หมายถึง ความมั่นใจในสิ่งที่ตนเคารพนับถือ และยึดถือปฏิบัติตามสืบต่อกันมา เช่น พระพรหม พระอินทร์ เทวดา วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ หมายถึง หลักความสัมพันธ์ที่แสดงออกด้วยการกระทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น การให้ทาน รักษาชีวิต ฟังธรรม เจริญเมตตาภาวนา การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการพึ่งพาอาศัยกัน

มนุษย์ หมายถึง สัตว์ที่มีสติปัญญา รู้จักใช้เหตุผล มีความเพียรความอดทน และสามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้

เทวดา หมายถึง เหล่ามนุษย์ผู้ทำคุณความดีไว้มากหลังจากตายแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นกามาพจร ที่มีตาทิพย์ หูทิพย์ กินอาหารทิพย์ และมีวิมานทิพย์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสาร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง สภาวะความเป็นอยู่ของเทวดาว่า โดยภาวะพื้นฐานเทวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์^๑

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวถึง การพรรณนาสวรรค์ว่าเทวดาที่สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีนับเป็นเทวดากลุ่มที่ ๕ ในบรรดาเทวดาที่สถิตอยู่ในสวรรค์ ๖ ชั้นหรือภกามาพจรสวรรค์ เทวดาเหล่านี้อยู่ระหว่างเทวดาชั้นดุสิตและชั้นปรนิมมิตตสวรรค์ เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นนี้มีนามว่าท้าวสุนิมมิต หรือสุนิมมิตเทพบุตร เทวดาทุกองค์ที่สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นนี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่เคยประกอบคุณงามความดีไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะ นาง

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อธิปาฏิหาริย์ – เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สุวรรณภูมิ, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

วิสาขามหาอุบาสิกา ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดชื่อบุพพารามถวายพระพุทธเจ้าและได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตก็ได้บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้^๕

พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้กล่าวถึง เทวดาไว้ในไตรภูมิโลกวินิจจยกถาว่าชีวิตของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติเริ่มต้นอุบัติขึ้น โดยทันที ซึ่งเป็นการเกิดในลักษณะที่เรียกว่า โอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้นแล้วโตเต็มที่ในขณะนั้นมีอายุ ๓๒ หรืออวัยวะต่างๆ สมบูรณ์ เช่น มีน้ำอสุจิ น้ำมูก น้ำลาย หรือเหงื่อ เหมือนมนุษย์ เพียงแต่ไม่ได้หั่งออกมาปรากฏภายนอก เฉพาะเหงื่อจะไหลออกจากรักแร้ในเวลาใกล้จะจุติเท่านั้น ที่เป็นดังนี้เพราะอาหารของเทวดาเหล่านี้คือสุธาโภชนนั้นเป็นอาหารทิพย์ที่ละเอียดมาก เมื่อบริโภคนั้นเข้าไปก็ซึมซาบไปทั่วร่างกายโดยเร็ว จึงทำให้ไม่มีอุจจาระ ปัสสาวะเหมือนมนุษย์ นอกจากนี้เทวดาเหล่านี้ก็ยังต้องการหายใจ แต่ไม่มีอาการหอบ และยังต้องใช้จักษุมอง แต่ไม่ได้กระพริบตาเลย^๖

เสถียรโกเศศ นาคะประทีป ได้กล่าวถึง ลักษณะเหลื่อมล้ำของสังคมไทยว่ายังมีสิ่งลึกลับอีกจำพวกหนึ่งอยู่ต่ำลงมากจากเมืองฟ้า แต่ว่ามีลักษณะเหลื่อมล้ำกันอยู่ก็จะเป็นเทวดาก็ได้ เพราะอยู่ในอากาศบ้าง บนต้นไม้บ้าง เป็นต้น และมักเรียกกันว่าเป็นเทวดา เช่น อากาศเทวดา และรุกขเทวดา^๗

วสิน อินทสระ ได้กล่าวถึง หน้าที่ทางสังคมว่าหน้าที่ในการยอมรับนับถือความก้าวหน้า เราควรมีความเชื่อมั่นอย่างมั่นคงในความก้าวหน้าของมนุษยชาติ และต้องมีความพยายามที่สุดในส่วนตัวเรา เพื่อความเพื่อความเจริญก้าวหน้าต่อไปไม่ยอมหยุดอยู่กับที่หรือเพื่อส่งเสริมสนับสนุนความเจริญก้าวหน้าของผู้อื่นด้วยตามสถานะแห่งตนที่มีและเป็นอยู่^๘

ธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึง เทวดาว่า ทุกหนทุกแห่งบน โลกมนุษย์นี้ล้วนมีเทวดาสถิตอยู่ ทั้งสิ้นไม่ว่าที่นั่นจะเป็นขอมเขา หุบผา อากาศ ประเทศ รัฐ หมู่บ้าน ต้นไม้ ภูเขา บ้านเรือน เรือสวนไร่นา ในน้ำ บนบก และที่ลุ่มที่ดอน^๙

^๕ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร วิฑูวณฺโณ), **พรรณนาสวรรค์**, (กรุงเทพมหานคร : วิสุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๒.

^๖ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), **ไตรภูมิโลกวินิจจยกถาฉบับที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐.

^๗ เสถียรโกเศศ นาคะประทีป, **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์ การพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕๕.

^๘ วสิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๑.

^๙ ธนิต อยู่โพธิ์, **มาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

๑.๖.๒ งานวิจัย

พระมหาประยงค์ จันทฺรตฺโต (จันทรฺแดง) ได้ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมปัจจุบัน เนื้อหากล่าวถึงสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมปัจจุบันว่า เทวดา คือสิ่งที่มีมนุษย์เคารพนับถือยำเกรง เพราะเชื่อว่าสามารถบันดาลให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ขึ้นอยู่กับความพอใจของเทวดาเป็นสำคัญ ส่วนเรื่องความเชื่อเทวดาในสังคมไทยนอกจากยังคงเชื่อและนับถือผีแบบดั้งเดิมแล้ว สังคมไทยก็ยังได้ยอมรับนับถือเทวดาที่มาจากวัฒนธรรมอื่น โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียอีกด้วย และคนส่วนใหญ่ที่นับถือเทวดาก็เพราะหวังพึ่งอำนาจจากเทวดาหรือหวังผลประโยชน์จากเทวดาเป็นสำคัญ^{๑๓}

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺรตฺโน (สุวรรณรัตน) ได้กล่าวถึง ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทว่าเทวดามีรากศัพท์มาจาก ทิว ธาตุในภาษามคธสำเร็จรูปเป็น เทว ศัพท์ ส่วนการได้เป็นเทวดามาจากมูลเหตุคือจิตที่เป็นมหากุศล อนุภาวจรกุศล และการบรรลุมรรคผลเป็นกำลังส่งผลให้ได้เป็นเทวดาในภพนั้นๆ เทวดาแต่ละชั้นอยู่ภพที่ห่างจากมนุษย์โลกและเทวภพด้วยกันตามระยะภพนั้นๆ มนุษย์ควรเอาอย่างเทวดาในฐานะที่เป็นผู้ประสพผลสำเร็จในชีวิตมาก่อน ฝ่ายเทวดาก็อุ้มชูมนุษย์ในฐานะผู้เจริญรอยตาม พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักการเข้าถึงภพภูมินั้นๆ ได้ด้วยเหตุผลใดแล้ว ชี้อายุในการเวียนว่ายตายเกิด แม้การได้เกิดเป็นเทวดา ก็ยังไม่พ้นทุกข์ทีเดียวถึงแม้ว่า จะเป็นสุขอันเป็นทิพย์ก็ยังไม่ยั่งยืนต่อเมื่อได้บรรลุพระนิพพานจึงพ้นทุกข์โดยสมบูรณ์^{๑๔}

พระครูวินัยธรสุเทพ (อภิณฺจโน) ได้กล่าวถึง เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า สังคมไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาตลอดมา พร้อมกันนั้นก็มีความเชื่อเรื่องเทวดาตลอดถึงนรกสวรรค์ บาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ จึงทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อเรื่องเทวดากับวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดความรู้เท่าทันโลก เหตุการณ์ของโลก และชีวิตตามความเป็นจริง ตามกฎแห่งสามัญลักษณ์ นั่นคือ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไป แห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะดำรงชีวิตให้ถูกต้องดีงามด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักแห่งศีลธรรมเพราะคติความเชื่อเรื่องเทวดาได้ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงทางศีลธรรมระหว่างเทวดากับมนุษย์ได้อย่างผสมผสานกลมกลืน

^{๑๓} พระมหาประยงค์ จันทฺรตฺโต (จันทรฺแดง), “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

^{๑๔} พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺรตฺโน (สุวรรณรัตน), “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

ฉะนั้น คติความเชื่อดังกล่าวจึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตที่ดีงามของ
ไทยที่สืบเนื่องมาจากเทวดาอีกมากมาย โดยอาศัยคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่มีการกล่าวถึงเรื่อง
เทวดา อันเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่สังคมไทยตลอดมา^{๕๕}

พระอุดมศักดิ์ ปิยวณฺโณ (จันทบุตฺร) ได้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่าง มี
ความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ : ศึกษากรณีทศ ๖ ว่า พระพุทธศาสนาได้สอนในเรื่องการปกครอง
ตนเอง และการปกครองผู้อื่น ซึ่งมีสถานะที่แตกต่างกันตามสภาพที่สังคมกำหนดให้ โดยเน้นการ
ปฏิบัติที่ตนเองก่อน แล้วสอนให้มองสิ่งภายนอกตามสภาพของความเป็นจริง^{๕๖}

พระมหาจรัส เขมโขโต (บุตฺตาพงษ์) ได้กล่าวถึง แนวความคิดทางจริยศาสตร์ของพุทธ
ศาสนาฝ่ายเถรวาทกับศาสนาฮินดูว่า หลักคำสอนที่เป็นหลักจริยศาสตร์ที่มนุษย์สามารถนำไปประพฤติ
ปฏิบัติต่อสภาพสังคมที่ตนอยู่ร่วมโดยมุ่งเน้นความเป็นเอกภาพของสังคมนั้นๆ ซึ่งจุดหมายวิธีที่
แตกต่างกัน เพราะเหตุนี้ทุกศาสนาจึงถือได้ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีการดำเนินชีวิตของ
มนุษย์ มนุษย์ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขก็เพราะการประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันด้วย
ความมีคุณธรรมจริยธรรม โดยอาศัยหลักคำสอนในศาสนา เป็นแนวปฏิบัติสืบมา^{๕๗}

พระมหามณเฑียร ปริสุตฺตโม (อามาตมนตริ) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสังฆธรรม
กับจริยธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทโดยสรุปว่า จริยธรรม ในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการศึกษ
ค้นคว้าเพื่อฝึกฝนและพัฒนาตนเองตามหลักของไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา
เพื่อให้เข้าถึงความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือ คือการพัฒนาตนเองในอันที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
ของตนเองทั้งภายนอกและภายใน ได้แก่ กาย และใจ มิได้มุ่งแสวงหาคำตอบในเชิงอภิปรัชญาคือความ
ดำรงอยู่ของสสาร หรือวัตถุ แต่มุ่งพัฒนาพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามแนวทางของพุทธปรัชญา^{๕๘}

^{๕๕} พระครูวินัยธรสุเทพ (อกิณฺจ โน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕.

^{๕๖} พระอุดมศักดิ์ ปิยวณฺโณ (จันทบุตฺร), “การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจ
ริยศาสตร์ : ศึกษากรณีทศ ๖”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย ๒๕๔๘), หน้า ๔๔.

^{๕๗} พระมหาจรัส เขมโขโต (บุตฺตาพงษ์), “ศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางจริยศาสตร์ของ
พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกับศาสนาฮินดู”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย ๒๕๔๕), หน้า ๘๕.

^{๕๘} พระมหามณเฑียร ปริสุตฺตโม (อามาตมนตริ), “ความสัมพันธ์ระหว่างสังฆธรรมกับจริยธรรมในพุทธ
ปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๔๔), หน้า ๖๑.

พระจรัสวัฒน์ คมภิธรรมโม (สาครเจริญ) ได้เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบการบูชาระหว่าง พุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู^{๙๕}ว่า การบูชาคือ การแสดงความเคารพ นับ ถือ ยกย่องเชิดชู สรรเสริญ บุคคลผู้ที่ควรบูชาหรือสถานที่ที่ควรเคารพบูชา เช่น บุคคลผู้มีพระคุณต่อตนเองบุคคลผู้ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล โบสถ์วิหารวัดสถานที่ประกอบ พิธีกรรมของพระสงฆ์ ด้วยความเคารพเลื่อมใสในการดำเนินถึงคุณของบุคคลและสถานที่นั้นๆ

๒. เป็นอาการแสดงออกของบุคคล ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่เจือปนด้วยอกุศลจิต แต่เป็นการกระทำที่มีความบริสุทธิ์ทั้งทางกายวาจา และทางใจ ทำให้ผู้ที่ได้รับการบูชานั้นมี ความสุขใจ และเต็มใจที่จะรับการบูชาตอบ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เป็นการเช่นไหว้วัตถุที่ควรบูชา เช่น รูปเทพเจ้า ศาลพระภูมิ เจ้าที่ เป็นต้น

๔. เป็นการบอกถึงเครื่องสักการะ มีดอกไม้ รูป เทียน เป็นต้น

๕. เป็นการแสดงวิธีการบูชาด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับให้ที่นั่งที่สมควร^{๙๖}

พินิจ สุขสถิต ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นกามาพจรในพระไตรปิฎก เนื้อหากล่าวถึง เทวดาชั้นกามาพจรในพระไตรปิฎกว่าสมบัติของเทวดามีลักษณะพิเศษกว่ามนุษย์ โลกของเทวดาเป็น แดนเสวยสุขของสัตว์โลกที่ได้กุศลกรรม ลักษณะทางกายภาพของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็มี ความหมายงามเลิศและมีอายุยืนกว่ามนุษย์เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งกุศลกรรม อย่งไรก็ดี เทวดาก็ยังคงอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์กล่าวคือยังเวียนว่ายตายเกิดเหมือนสัตว์โลกทั่วไป มนุษย์ที่มี คุณธรรมสูงกว่าเทวดา เช่น พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวก เป็นต้น เหล่าเทวดาก็เคารพนับถือนับถือน ด้วย เหตุนี้เทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าจึงสนใจอบรมธรรมเพื่อเป็นปัจจัยข้ามพ้นจากสังสารวัฏฏ์ บทบาทของเทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าได้ปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่หลายแห่ง เช่น ชักชวนให้ทำดี เพื่อหลุดพ้นจากวัฏฏ์ทุกข์ทั้งยังช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในบางโอกาสด้วย^{๙๗}

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เป็นเพียงบางส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ แนวคิดความเชื่อ ความหมาย ประเภท ข้อเปรียบเทียบ คุณธรรม บทบาทหน้าที่ของเทวดา และหลัก ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำส่วนที่ เกี่ยวข้องเหล่านี้มาศึกษาเพิ่มเติม และนำข้อมูลที่ได้มาสนับสนุนแนวคิดความเชื่อความสัมพันธ์

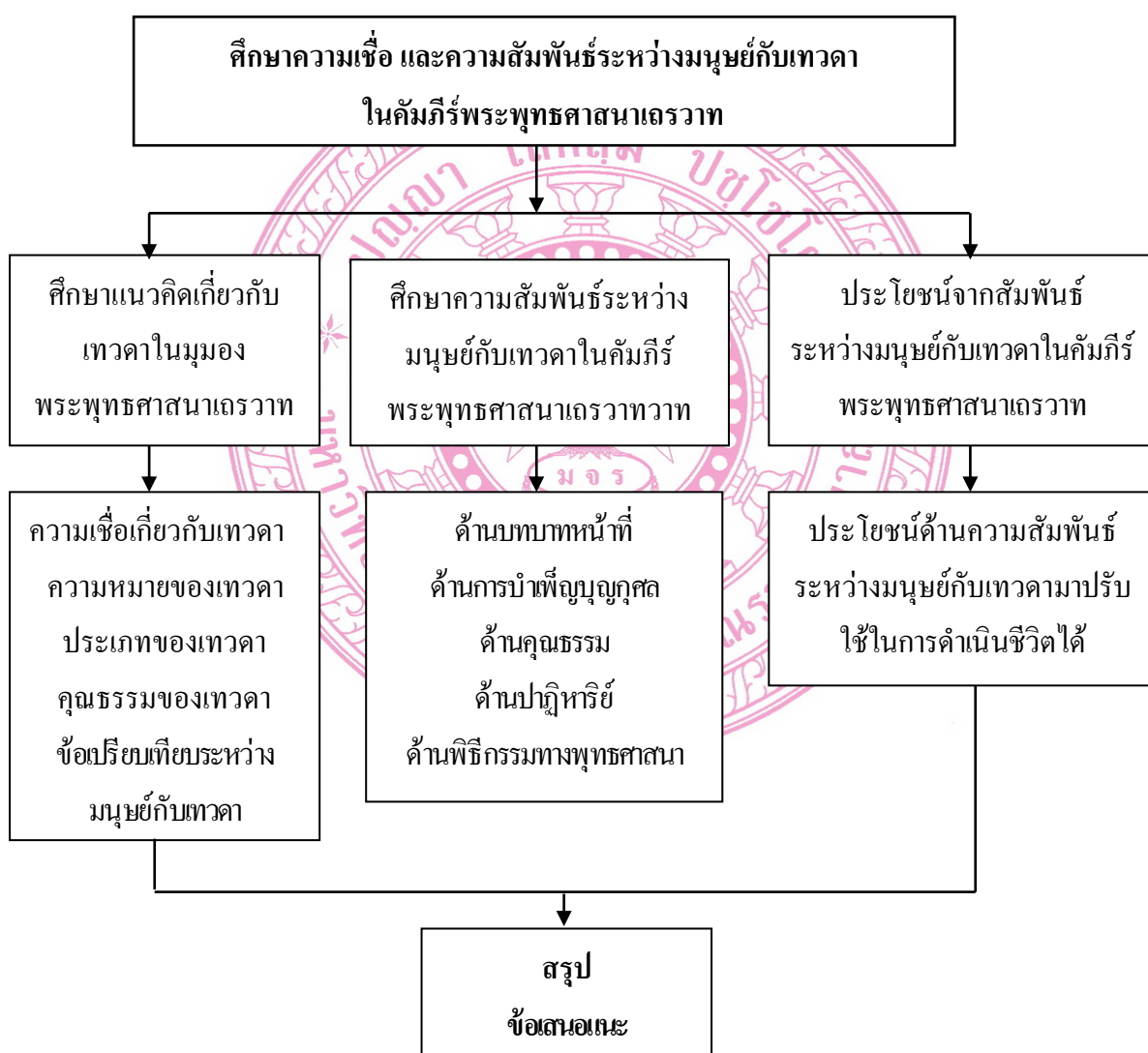
^{๙๕} พระจรัสวัฒน์ คมภิธรรมโม (สาครเจริญ), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องการบูชาในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาฮินดู”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

^{๙๖} พินิจ สุขสถิต, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นกามาพจรในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีความสำคัญ และมีคุณค่ามากที่สุดต่อการดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธที่ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิด ดังนี้

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๘.๑ เก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิในพระไตรปิฎก และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูล คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยขอนแก่น หอสมุดประชาชนจังหวัดขอนแก่น และห้องสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๘.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์เขียนงานวิจัย พร้อมเสนอความเห็นของผู้วิจัยโดยมุ่งให้ตอบวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๘.๓ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอ

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๙.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

๙.๒ ทำให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

๙.๓ สามารถนำประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายถึง ความหมายของเทวดา ประเภทของเทวดา หลักธรรมที่ทำให้เกิดเป็นเทวดา อายุขัยของเทวดา และความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับเทวดาโดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของเทวดา

เทวดา เป็นคำแปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา คำว่า เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ทั้งหมด ดังข้อความในคัมภีร์อุทเทสว่า

... คำว่า เทวดานัน ความว่า อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตอิศสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตโคพรต สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตศุกุพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตีกากพรต ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตอิคคิพรต พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตเทพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตทิศพรต พระทักษิณิณผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^๑

คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่น บุษชา^๒ อภิธานปทีปิกาสุจิ วิเคราะห์ความหมายของคำว่า เทวะ หรือ เทวดา ว่า “ทิพุนฺติ กิพฺนฺติ วุฑฺธิ คจฺจนฺติ โลกา อเนนาติ เทโว : ที่ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะอรรถว่า เล่น รื่นเริง คือยอมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้”^๓

คัมภีร์สัททนต์นิชาตุมาลาบาลิมหาไวยากรณ์ได้แสดงความหมายของเทวดาเอาไว้ว่า
ทิพฺพนฺติ กามคุณณานาภิญญาจิตตีสุสริยาทีหิ กิพฺนฺติ : ผู้เพลิดเพลินด้วยกามคุณ ฌาน

^๑ บุ.จ. (ไทย) ๓๐/ ๑๒๐/๔๒.

^๒ กรมวิชาการ, สัตกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^๓ ต. นาคะประทีป, บาลี อภิธานปทีปิกาและสุจิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓), หน้า ๕๒๓.

อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา, เตสุ วา วิหรนุสติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา, ทิพฺพนฺติ ยถาภิลาสิต วิสย อปฺปฏฺิมาเตน คจฺจนฺตฺติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ดังปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา, ทิพฺพนฺติ ยถิจฺจิต-นฺิปฺพาทเน สกฺโกณฺตฺติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ ชื่อว่า เทวดา, อถวา ต ต พฺยสนนฺติถรณฺตฺติเกหิ สรณฺ ปฺรายนฺตฺติ เทวนิยา อภิตฺถวนิยาติ เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัติ นั้นๆ ชื่อว่า เทวดา, โสภาวิสฺสโยเคน กมนิยาติ วา เทวา : อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^๕

คัมภีร์จักรวาลที่ปนีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้ที่มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสว สามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ใดก็ถึงดงาม มีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ ...”^๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า “คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่เกี่ยวกับกาม ๖ ชั้นคือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา สุสิต นิมมานรดี และปรินิรมิตวสวัตตี) ต่อจากนั้นก็มิเทพชั้นรูปาวจร (รูปพรหม) ๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุปาจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^๖

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^๗

^๕ พระอัครกวีสังเคราะห์, สัททนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

^๕ กรมศิลปากร, จักรวาลที่ปนี, (กรุงเทพมหานคร : เนททัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๒ – ๑๓๒ .

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑ .

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^๔

สรุปว่า เทวดา ได้แก่สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕

๒.๒ ประเภทของเทวดา

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ คือเป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม อันมีหิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโศกตปปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขัน (ทางธรรมไม่สนับสนุนให้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามมนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา^๕

ในจุททกนิกาย จุฬนิกเทส ได้ระบุประเภทของเทวดาไว้ ๑ ประเภทคือ ๑. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี ๒. อุปปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้น มีชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย ๓. วิสุทธิเทพ คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตชีนาสพทั้งหลาย^๖

๒.๒.๑ สมมติเทพ

สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชาผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระเทวีและพระราชกุมาร พระราชาเป็นชนชั้นปกครองจัดอยู่ในวรรณะกษัตริย์ตามหลักของการจัดวรรณะที่มี

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

^๕ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๖๗.

^๖ บ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒, ๑๑๕/๑๖๐-๑๖๑, ๓๘๗-๓๘๘.

มาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล ในอัครัญญสูตรได้กล่าวถึงวรรณะทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุบัติเอาไว้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อนำเอาวรรณะทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ ไกล่ชิดจัดเป็นสมมติเทพ ก็เป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจ หรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นฉ่ำใจให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่ชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นาทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ๒ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแวดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่านั้น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีไซ้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๑}

ข้อความที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระราชาเป็นสมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากประชาชนที่อยู่ภายในการปกครอง พระราชาได้ทำหน้าที่จัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เป็นเหมือนเทวดาในหมู่มนุษย์ ยามใดที่ประชาชนประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย หรือประสบกับความขัดข้องในการประกอบสัมมาอาชีพด้านใดก็ตาม จะพากันไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ และพระราชาก็จะทรงแก้ไขปัญหานั้นให้คลี่คลายไปในทางที่ดี

มีเรื่องราวที่กล่าวถึงความสำคัญของพระราชาในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนว่า เมื่อครั้งพระเจ้าพาราณสีเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี มีดาบส ท่านคือ เทวละกับนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้เข้าไปขอพักอาศัยอยู่ในโรงนายช่างหม้อในเขตปกครองพระนครพาราณสี พอตกกลางคืน เทวละไม่นอนในที่ของตน แต่ไปนอนขวางที่กลางประตู พอท่านนารทะไปทำธุระส่วนตัวในกลางดึก จึงเหยียบที่ชฎาและที่คอกของท่านเทวละ เทวละผู้ถูกเหยียบเกิดความไม่พอใจ แม้ นารทะจะกล่าวขอโทษอย่างไรก็ไม่ยอมอภัยให้พร้อมกับสาปด้วยถ้อยคำอันรุนแรงว่า พระอาทิตย์มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอ

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๓๑ / ๕๖-๕๗.

ศิระท่านจงแตกออก ๗ เลี้ยว ท่านนารถก็กล่าวอีกว่า ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี โทษของผู้ใด มีอยู่ ขอศิระผู้นั้นจงแตก ของผู้ไม่มีโทษจงอย่าแตก กล่าวดังนี้แล้วก็ได้สาปด้วยถ้อยคำ เช่นเดียวกับที่ทเวละสาปไว้ เนื่องจากรถมีอานุภาพมาก ตามระลึกชาติได้ทั้งในอดีตและอนาคต จึงคิดว่าคำสาปจักตกที่ใคร เมื่อใคร่ครวญก็ทราบ ว่า จักตกในเมืองบนแห่งท่านทเวละ อาศัยความ กรุณาในท่านทเวละจึงใช้กำลังฤทธิ์ห้ามอรุณขึ้น เมื่ออรุณไม่ขึ้นไป ชาวพระนครเดือดร้อนจึงพากัน ไปสู่ประตูพระราชวังกราบทูลให้พระราชาทรงทราบเพื่อทรงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น พระราชา ทรงดำริถึงจริยวัตรมีกษัตริย์เป็นต้นของพระองค์มิได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไรๆ จึงทรง ดำริถึงความวิเวทของพวกบรรพชิตแล้วตรัสถามพวกราชบุรุษ ทรงทราบว่า มีพวกบรรพชิตมาอยู่ที่ โรงของนายช่างหม้อจึงพร้อมด้วยราชบุรุษเสด็จไปในที่นั้น ทรงอภิวัตท่านนารถแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ตรัสถามถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวพระนครเดือดร้อน ท่านนารถจึงเล่าเรื่องทั้งปวงถวาย พระราชาตรัสถามวิธีแก้ปัญหที่เกิดขึ้น นารถ จึงถวายพระพรถึงวิธีแก้ปัญหให้ทรงทราบ พระราชาจึงรับสั่งให้ราชบุรุษปฏิบัติตามวิธีนั้นด้วยพระเดชานุภาพของพระองค์จึงทำให้ปัญหาที่ เกิดขึ้นคลี่คลายไปในทางที่ดี^๒

จะเห็นได้ว่า พระราชานั้น เป็นมิ่งขวัญ เป็นผู้ปกป้องผองภัยให้แก่ประชาชนจึงเป็น สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ เป็นเทวดาในหมู่มนุษย์ เป็นผู้คลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ ประชาชนให้หมดไป

๒.๒.๒ อุปัตติเทพ

อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด สัตว์โลกทั่วไปไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สัตว์ดิรัจฉาน เทวดา และเหล่าสัตว์ในอบายภูมิ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ตามหลัก วัฏฏะ๓ หรือไตรวัฏฏ์ คือวน วงเวียน องค์กรประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสาร จักรคือ . กิเลสวัฏฏ์ วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน . กัมมวัฏฏ์ วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขาร และกรรมภพ ๓. วิปากวัฏฏ์ วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกอุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น ๓ อย่างนี้ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่แห่งปัจจุอาการ หรือที่เรียกว่า ภวจักร หรือสังขารจักร ตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท^๓ สภาพทั้งสามนี้ได้ชื่อว่า วน เพราะหมุนเวียนกันไปคือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำ กรรม ครั้นทำกรรมแล้วย่อมได้รับวิปากแห่งกรรม เมื่อได้รับวิปาก กิเลสเกิดขึ้นอีก วนกันไปอย่างนี้

^๒ จุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖-๖๑ .

^๓ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๘.

จนกว่าพระอรหันต์มรรคจะตัดให้ขาดลง^{๑๔} การหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญกุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุป-ปัตติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้นาต ไร้นาต ไม่กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทิมิกาย ปาฏิกวรรค ได้แสดงถึง โยนิ คือเหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ดังนี้ ๑. อันทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ ๒. ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์ ๓. สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในไส้ไคล ๔. โอปปาดิกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๑๕}

อุปปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมา ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย อุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวิมานงาม เป็นเทพบุตร เทพธิดา^{๑๖} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์ แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๖ ชั้น และอรุพาจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้ อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๑๗} ที่อยู่และชื่อเทวดานั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปซึ่งจะได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

(๑) เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา จาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรกของเหล่าเทวดา ผู้เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ เทวดาผู้เป็นใหญ่ในการปกครองสวรรค์ชั้นนี้มี ๔ ท่าน จึงเรียกว่าจาตุมหาราชิกา แต่ละท่านล้วนมีบริวารผู้อยู่ใต้การบังคับบัญชาแตกต่างกันไปในทิศทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันออก มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร แวดล้อม ท้าววิรูปหก เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศใต้ มีพวกกุมภภัณฑ์เป็น

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕.

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒ / ๒๕๓.

^{๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๕.

^{๑๗} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๓.

บริวารแวดล้อม ท้าววิรูปักษ์ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศตะวันตก มีพวก
 นาคเป็นบริวารแวดล้อม ท้าวเวสสวัณ เป็นมหาราชผู้ทรงยศเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองด้านทิศเหนือ
 มีพวกยักษ์เป็นบริวารแวดล้อม^{๑๘} เหล่าบริวารของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น แม้ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้น
 เดียวกัน แต่ก็ยังมีระดับชั้นต่างๆ กันออกไปอีก เช่น พวกยักษ์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสวัณมหาราช
 ก็ปรากฏว่ามีการแบ่งเป็นยักษ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ยักษ์ทั้งสามระดับนี้ บางพวกเลื่อมใสต่อ
 พระผู้มีพระภาค บางพวกไม่เลื่อมใส พวกที่ไม่เลื่อมใส เป็นเพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม
 เพื่องดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กามสุมิฉาจาร มุสาวาท การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอัน
 เป็นที่ถึงแห่งความประมาท พวกยักษ์ส่วนมากมิได้งดเว้นจากสิ่งเหล่านั้น ข้อที่พระองค์ให้งดเว้น
 นั้นจึงไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของยักษ์เหล่านั้น^{๑๙} อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา
 พระพุทธเจ้าและพระสาวกก็มีวิธีสัมพันธ์แบบฉันทมิตรมิได้ตรีจิตกับยักษ์เหล่านั้นด้วยการเจริญ
 อภินาถิยรักษาท่าให้ยักษ์เหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสหันมาคุ้มครองรักษาไม่เบียดเบียน ทำให้ภิกษุ
 ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา อยู่เป็นสุขโดยทั่วกัน เทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีความพิเศษในด้าน
 ต่างๆ เป็นต้นว่า มีเครื่องประดับสวยงาม ร่างกายสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน สามารถเนรมิต
 กายให้ใหญ่โตหรือเล็กเท่าไรก็ได้ตามความประสงค์ มีอาหารทิพย์ทุกมื้อ ไม่รู้จักป่วยไข้ มีแต่
 ความสุขสำราญใจตลอดเวลา อยู่กับลูกเมียด้วยความสุขเบิกบานชั่วกาลนาน

สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานี้มีบรรยากาศที่สวยงามกล่าวคือ นับจาก
 แผ่นดินที่เราอยู่ขึ้นไปเบื้องบน ๓๒๖,๐๐๐,๐๐๐ วา คิดเป็นโยชน์ได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ก็จะถึงสวรรค์
 ชั้นฟ้าที่ชื่อว่า จาตุมหาราชิกานูมิ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาขุคันธรทางทิศตะวันตกและตะวันออก ส่วน
 ทิศใต้เป็นเขาสินธูราชมีเมืองสวรรค์สำหรับเทพดาอยู่ ๕ เมืองด้วยกันแต่ละเมืองมีความกว้างและ
 ยาวเท่ากันคือ ๔๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงทองคำประดับประดาด้วยแก้ว ๗ ประการ กำแพงนี้มี
 ความสูง ๕,๐๐๐ วา บานประตูทำด้วยแก้ว มีปราสาททองอยู่เหนือประตูทุกด้าน ภายในเมืองมี
 ปราสาทแก้ว เป็นที่สถิตของเหล่าเทพดา แผ่นดินในเมืองนั้นเป็นแผ่นดินทองคำ แวววาวงดงาม
 และราบเรียบราวหน้ากลอง แต่อ่อนละมุนเหมือนฟูกผ้า แก้วที่ประดับพื้นนั้น เมื่อเหยียบลงไปก็
 อ่อนนุ่มยุบลงเล็กน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเหมือนเดิม ไม่ปรากฏรอยเท้าที่เหยียบ นอกจากนี้ยังมีน้ำที่ใส
 ยิ่งกว่าแก้ว มีดอกบัวชนิดบานอยู่ในสระน้ำ มีกลิ่นหอมราวอบไฉ้ มีดอกไม้ที่สวยงาม และต้นไม้ที่
 งามเลิศ มีผลไม้รสอร่อยยิ่งนัก ต้นไม้ดังกล่าวนี้ออกดอกออกผลตลอดทั้งปีไม่รู้โรย^{๒๐}

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๕- ๒๓๘/ ๒๑๘- ๒๓๒.

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๓๖/๒๑๘- ๒๒๐.

^{๒๐} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคณา ฉบับถอดความ, (กรุงเทพมหานคร :
 อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๕.

(๒) เทวดาชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ในชั้นดาวดึงส์ เป็นสถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็น กามาพจร ตั้งอยู่บนเนื้อเขาสิเนรุราช ภายในสวรรค์ชั้นนี้ประดับด้วยอุทยานและสระโบกขรณี มี ปราสาทชื่อ เวชยันต์ สูง ๓๐๐ โยชน์ ประดับด้วยรัตนชาติ ๗ มีต้นไม้ชื่อ ปาริฉัตรกะ มีปริมาตร แผ่ไป ๑๐๐ โยชน์ ที่โคนต้นไม้มีแท่นศิลาชื่อ บันฑุกัมพล มีสีดา ดอกชัยพฤกษ์ สีครึ่ง และสีบัวโรย ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงในเวลาประทับนั่ง พูขึ้นเต็มทีอีกในเวลาเสด็จ ลุกขึ้น มีช้างทรงชื่อ เอราวัณ เป็นเทพบุตรเนรมิตกายเป็นช้าง^{๒๑} จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้ทรง พระนามว่า ท้าวสักกเทวราช สมดังข้อความที่พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

... ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ตรัสเรียกเทวดาชั้นดาวดึงส์มาตั้งว่า นี้ แนะ ท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย หากความกลัวก็ดี ความหวาดเสียวก็ดี ความขนพองสยองเกล้า ก็ดี จะบังเกิดมีแก่พวกเทวดาผู้ไปในสงครามไซ้ สมัยนั้น พวกท่านพึงดูยอดธงของเรา ที่เดียว เพราะเมื่อพวกท่านแลดูยอดธงของเราอยู่ ความกลัว ความหวาดระแวง หรือความ ขนพองสยองเกล้าที่จักเกิดขึ้น ก็จักหายไป...^{๒๒}

และมีข้อความที่ปรากฏในอรรถกถา กล่าวถึงท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย เสวยราชสมบัติเป็นอิสรียาธิปไตยแห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้น จึงเรียกว่า เทวานมินทะ ผู้เป็น จอมแห่งเทวดาทั้งหลาย^{๒๓}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีความหมายว่า แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ ตน มีท้าวสักกะหรือพระ อินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียกว่า ไตรตรึงส์^{๒๔} พระมเหสีของท้าวสักกะมี ๔ พระองค์คือ นางสุวรร มาณางสุนันทา นางสุจิตรา และนางสุชาดา สมบัติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นมีมากมายเพราะเหล่า เทพบุตรเทพธิดาซึ่งมีบุญญาธิการ ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นนี้เป็นจำนวนมาก นอกจากเวชยันตปราสาท แล้วยังมีอุทยานที่เป็นทิพย์อีกหลายแห่งด้วยกัน

ด้านทิศตะวันออกมีอุทยานทิพย์ชื่อนันทวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อนันทาโบกขรณี และ จุลนันทาโบกขรณี แถบฝั่งสระโบกขรณีนันมีแผ่นหินลาด ๒ แผ่น ชื่อนันทา และจุลนันทา ด้านทิศ ได้มีอุทยานใหญ่ชื่อผารุสกวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อภัทราโบกขรณี และสุภัทราโบกขรณี มีแผ่น หินลาด ๒ แผ่น ชื่อภัทรา และสุภัทรา ด้านทิศตะวันตกมีอุทยานใหญ่ชื่อจิตรลดา มีสระ ๒ สระ ชื่อ จิตรโบกขรณี และจุลจิตรโบกขรณี มีแผ่นศิลาแก้วชื่อจิตรราและจุลจิตรรา ด้านทิศเหนือมีอุทยานใหญ่ ชื่อมิสสกวัน มีสระใหญ่ ๒ สระ ชื่อธรรมาโบกขรณี และสุธรรมาโบกขรณี แถบฝั่งสระนั้นมีหิน

^{๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๕๕-๑๕๖.

^{๒๒} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๖๐.

^{๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๕.

^{๒๔} พระราชาวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๑.

ดาตชื่อธรรมา และสุธรรมา ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอุทยานช่อมหาวันและบุณฑริกวัน ในสวนบุณฑริกนี้มีต้นทองกลางใหญ่ชื่อปาริชาติกัลปพฤกษ์ (ปาริชาติตะกะ) ซึ่งภายใต้มีแท่นศิลาแก้วชื่อปัทมกัมพล โกล่กับต้นปาริชาตนั้นมีศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมา เป็นเทวสภาที่ประชุมของเทวดา ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีพระเจดีย์ทองชื่อ พระจุฬามณีเจดีย์ งามรุ่งเรืองประดับด้วยอินทนิล กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทอง ประดับด้วยแก้วเจ็ดประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีธงปฎัก และธงชัย กลด ชุตสายทั้งหลาย ล้วนประดับด้วยแก้วเงินทองมีสีต่างๆ กัน พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทพยดาและนางฟ้าบริวารทั้งหลายและทรงกระทำประทักษิณพระเจดีย์ทุกวัน^{๒๕} กิจกรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ก็คือการฟังธรรมโดยใช้สุธรรมเทวสภาเป็นที่ฟังธรรม มีพระพรหมและเทวดาผู้รู้ธรรมผลัดกันเทศนาธรรมตามวาระ ที่จริงแล้วเทวสภาที่ชื่อว่าสุธรรมานี้เกิดด้วยบุญของนางฟ้าที่บังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ คือนางสุธรรมาผู้ทำบุญไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ พอตายแล้วก็ไปเกิดในภพดาวดึงส์ และเทวสภาชื่อสุธรรมามีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ได้เกิดแล้วแก่นาง ณ ที่นั่น ที่สภาแห่งนี้มีการฟังธรรมของเหล่าเทวดาในวันอัฐมี (ดิถีที่ ๘) แห่งเดือน^{๒๖} เมื่อถึงวาระการฟังธรรม สันถกุมารพรหมจะลงมาจากพรหมโลกเพื่อเทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายได้รับฟัง ในบางครั้งที่สันถกุมารพรหมไม่มาแสดงธรรมเหล่าเทพทั้งหลายก็จะเชิญเทวดาที่รู้ธรรมให้แสดงธรรม และบางครั้งท้าวสักกเทวราชผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลายทรงแสดงธรรมเอง

ท้าวสักกเทวราช เป็นผู้ใฝ่ในธรรม ทรงเป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในถ้ำอินทสาละ ณ เวทีกบรรพต ด้านทิศอุดรแห่งพรหมณคคามชื่ออัมพสัณฑ์ อันตั้งอยู่ที่ศปรากเงินแห่งพระนครราชคฤห์ในแคว้นมคธ ได้ทรงฟังคำพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องเครื่องผูกพันใจของเหล่าเทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ซึ่งเมื่อทรงสดับแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมมีความเข้าใจถูกต้องว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า “ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น”^{๒๗}

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จัดว่ามีความพิเศษต่างจากสวรรค์ชั้นอื่นตรงที่มีธรรมสภาของเทวดามีการแสดงธรรม การฟังธรรมอยู่เป็นประจำ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยเสด็จไปจาพรรษาและแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ ในพรรษาที่ ๗ หลังจากตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิ

^{๒๕} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, หน้า ๑๕๕ - ๑๖๐.

^{๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๗.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๕-๓๗๑ / ๒๗๓-๓๐๐.

ญาณ พระพุทธเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ณ กรุงสาวัตถี หลังจากทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้วได้เสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาเป็นเวลา ๑ เดือน ในเวลาแสดงธรรมจบ เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ ได้บรรลุธรรม ส่วนพระพุทธมารดาได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๒๘}

(๓) เทวดาชั้นยามา สวรรค์ชั้นที่ ๓ มีชื่อว่า ยามา แปลว่า แคนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ เป็นสวรรค์ที่ปราศจากความลำบากโดยประการทั้งปวง เหล่าเทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นนี้เป็นผู้ถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นยามามีนามว่า ท้าวสุยามเทพบุตร^{๒๙} สถานที่ตั้งของสวรรค์ชั้นยามานี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ขึ้นไปเบื้องบนไกล ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีปราสาทเงินปราสาททองเป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทพยดาและปราสาทวิมานนั้นสวยงามวิจิตรตระการตากว่าชั้นดาวดึงส์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบวิมาน มีอุทยานและสระ โบกษณณีนเป็นทิพย์ ที่สวรรค์ชั้นยามานี้ไม่เห็นแสงพระอาทิตย์เลย เพราะอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากนัก เหล่าเทวดามองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลาย และรัศมีจากตัวของเทวดานั้นเอง ส่วนจะรู้ว่าเข้าหรือค้ำได้ก็อาศัยดูจากดอกไม้ทิพย์ ถ้าเห็นว่าดอกไม้ทิพย์บานจึงรู้ว่ารุ่งเช้า ถ้าเห็นว่าดอกไม้ทิพย์เหี่ยวจึงรู้ว่าเย็นยามกลางคืน^{๓๐} เทวดาทั้งหลายบรรดาที่ได้ก่อสร้างการกุศลไว้และได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นยามานี้ มีหน้าตาร่างกายรุ่งเรืองงดงามยิ่งนัก ได้รับความผาสุก มีความสำราญชื่นบานเทพหฤทัย เสวยทิพย์สมบัติรื่นรมย์สมควรแก่อัศภพ ท้าวสุยามเทวราชผู้ทรงเป็นจอมเทพปกครองชาวสวรรค์ชั้นยามานี้ก็ทรงมีน้ำพระทัยประกอบด้วยกุศลยุติธรรมทำให้เหล่าเทพยดาได้รับความชุ่มน้ำใจได้เสวยสุขสุดพรรณนา^{๓๑}

(๔) เทวดาชั้นดุสิต สวรรค์ชั้นดุสิต คือแดนแห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน คำว่าดุสิต มาจากคำว่า ดุสิตา หรือ ดุสิตะ แปลว่า ยินดีชื่นบาน สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่เหนือชั้นยามาขึ้นไป ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็นปราสาทแก้วปราสาททอง มีความสูงความงามมากกว่าปราสาทของเทวดาในชั้นยามา เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิตคือ ท้าวสันดุสิตเทพบุตร^{๓๒} เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ รัฐบาล ัฐธรรม ยินดีในการฟังธรรมเป็นอย่างยิ่ง ทุกวันธัมมัสสวนะจะมีการประชุมฟังธรรมกันอยู่เสมอ องค์สมเด็จพระท้าวสันดุสิตเจ้าผู้พหุสุตก็เป็นผู้รัฐธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงมีอริยาสัยยินดีในการฟังธรรม และตามปกติสวรรค์ชั้นดุสิตนี้เป็นที่สถิตอยู่ของ

^{๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๓๖.

^{๒๙} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๓๐} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภค ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๓.

^{๓๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกทิปนี, หน้า ๑๘๓.

^{๓๒} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

เทพบุตรผู้เป็นโพธิสัตว์ซึ่งสร้างโพธิสมภารที่จะได้ลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกมนุษย์ ดังนั้น ท้าวสันดุสิตเทวราชบดีจึงมักมีเทวโองการตรัสอัญเชิญให้เทพบุตรโพธิสัตว์ผู้ทรงปัญญาเป็นองค์ แสดงธรรม เช่นในปัจจุบันนี้ สมเด็จพระศรีอาริยมตไตรยพระโพธิสัตว์ผู้มีชื่อเสียงซึ่งจะได้ตรัสรู้ เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ก็สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นนี้ และมักจะได้รับ อาราธนาให้เป็นองค์แสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่เป็นประจำ^{๓๓}

(๕) เทวดาชั้นนิมมานรดี สวรรค์ชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ชั้นที่ ๕ เป็นที่อยู่ของเทวดา เหล่ากามาจร คำว่า นิมมานรดี แปลว่า แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิตถือกันว่า เทวดาชั้นนี้ปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เนรมิตได้เอง จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้คือ ท้าวสุนิมมิต เทพบุตร^{๓๔} ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนิมมานรดีอยู่เหนือชั้นดุสิตขึ้นไป ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์ มีวิมานเป็น ปราสาทแก้วปราสาททอง มีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ มีแผ่นดินเป็นทองราบเรียบเสมอกัน ทุกแห่ง มีสระน้ำมีสวนแก้วสวยงามยิ่งขึ้นไปกว่าสวรรค์ชั้นดุสิต และนอกจากอาภรณ์ทิพย์ที่มีอยู่ โดยปกติแล้วหากปรารถนาสิ่งใดก็สามารถเนรมิตสิ่งนั้นขึ้นมาเองตามใจปรารถนาได้ทุกประการ เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ต่างสนุกสนานอยู่กับนางฟ้าทั้งหลายด้วยใจนั้นเองจึงเรียกวสวรรค์นี้ว่า นิมมานรดี^{๓๕}

(๖) เทวดาชั้นปรนิมิตตวสวัตติ สวรรค์ชั้นที่ ๖ มีชื่อว่า ปรนิมิตตวสวัตติ แปลว่า แดนที่ อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิตให้ คือเสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนิรมิตให้ จอมเทพผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้มีนามว่า ท้าววสวัตติเทพบุตร^{๓๖} หรือเรียกตามชื่อชั้นสวรรค์ว่า ปร นิมิตตวสวัตติเทวราช ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนี้อยู่เหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดีขึ้นไป ๖๓,๐๐๐ โยชน์ เทวดาทั้งหลายในชั้นนี้มีความประเสริฐด้วยสุขสมบัติมากกว่าสวรรค์ชั้นฟ้าที่กล่าวมาแล้ว คือเมื่อ ปรารถนาจะได้สรรพทิพย์อาหารใดๆ ก็จะมีผู้อื่นรู้ความคิดของจิตแล้วนิรมิตให้ดังใจปรารถนา แม้ว่าสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติจะมีความสวยงามประณีตวิจิตรบรรจงกว่าสวรรค์ทั้ง ๕ ชั้นที่ กล่าวมาแล้วก็ตามที่ แต่ก็ยังมีความแตกต่างในด้านความเป็นอยู่บางประการ กล่าวคือ เทวดาผู้อุบัติ บนสวรรค์ชั้นนี้มีการปกครองแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ๑. ฝ่ายเทวดา มีเทวราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนาม ว่า สมเด็จพระปรนิมิตตวสวัตติเทวราช ทรงเป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองเหล่าเทวดาทั้งหลายให้ได้รับความสุขสราญชื่นบานบันเทิงจิต ๒. ฝ่ายมาร มีมาราธิราชผู้ยิ่งใหญ่ทรงพระนามว่า ท่านท้าวปรนิม

^{๓๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗๔.

^{๓๔} อัง.อภุฎก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๓๕} คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคณา ฉบับถอดความ, หน้า ๑๖๕

^{๓๖} อัง.อภุฎก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

มิตวสวัตตีพญามาร เป็นพญาเจ้าฟ้าปกครองหมู่มารทั้งหลายให้ได้รับความสุขสำราญตามควรแก่
อรรถภาพ^{๓๓}

สวรรคตชั้นนี้จึงมีจอมเทพผู้เป็นใหญ่ ๒ องค์ มีอำนาจปกครองไปคนละฝ่าย ไม่เคยไปมา
หากันและกัน และไม่มีเรื่องปรากฏในคัมภีร์ทั้งหลายว่า ทั้งสองฝ่ายทำการสู้รบกันเหมือนอย่าง
เทวดาในชั้นดาวดึงส์เลย จะมีก็แต่ฝ่ายพญามารที่มีเรื่องกล่าวถึงว่า คอยขัดขวางหมู่มนุษย์ที่จะละชั่ว
ทำดีคอยครอบงำทำให้หลงไหลในกิเลสไปตามอำนาจของมาร แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ยังมีมารมาผจญ
ดังข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกะมารซึ่งมารกราบทูลเชิญพระองค์เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานว่า

พระยาวสวัตตีมารกราบทูลว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเพื่อปรารถนาพระ
สัพพัญญู บัดนี้ก็สำเร็จมโนปณิธานแล้วจะกระทำประโยชน์แก่สัตว์โลกให้ลำบากพระกายไปใยเล่า
ขอเชิญเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานในวันนี้เถิด กาลนั้น พระชินสีห์ได้ทรงเสวนาการซึ่งคำพระยา
มารกราบทูล จึงตรัสห้ามว่า มารผู้ใจบาป ต่อเมื่อใดสาวกทั้งหลายของตถาคตคือ ภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา เป็นพหูสูตอันฉลาด อาจทรงไว้ได้ซึ่งพระธรรมวินัยและปฏิบัติศึกษาเล่าเรียน
บอกกล่าวกันสืบไป และถ้าแดงธรรมเทศนาโปรดไว้ในยนิกรสัตว์เทพตามมนุษย์ให้สำเร็จมรรคผล
พระอมตมหานิพพาน ได้ยังศาสนมรรคพรหมจรรย์ให้แผ่ไพศาลไปทั่วโลกธาตุกาลเมื่อใดแล้ว
ตถาคตจึงจะรับอาราธนาท่านเข้าสู่พระปรินิพพานในกาลเมื่อนั้น^{๓๔}

แม้ว่ามารจะมีความเก่งกล้าสามารถมากเพียงใด ก็ยังพ่ายแพ้พระพุทธเจ้าผู้ทรงบำเพ็ญ
บุญบารมีอันมีทานบารมีเป็นต้นมาอย่างยิ่งยวด จอมเทพผู้ปกครองฝ่ายเทวดาบนสวรรค์ชั้นปรนิม
มิตวสวัตตีก็ดำรงอยู่ในตำแหน่งของตนได้ด้วยบุญนั่นเอง ดังมีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน
พระสูตรที่ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุว่า

ท้าวสวัตตีเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้
ยิ่งใหญ่ขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตว
สวัตตีได้โดยฐานะ ๑๐ ประการคือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่
เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์
โภจภูตัพพะที่เป็นทิพย์^{๓๕}

นับจากสวรรคตชั้นที่ ๖ ขึ้นไปอีกไกลมากจึงจะถึงพรหมโลก คือที่อยู่ของพรหม คำว่า
พรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ ได้แก่ เทวดาในพรหมโลก ซึ่งเป็นผู้ไม่ข้องเกี่ยวกับความ แบ่งเป็น พวก

^{๓๓} พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉวนฉวโร ป.ธ.๘), *โลกทิปนี*, หน้า ๒๐๑.

^{๓๔} สมเด็จพระพรหมญาณสังฆราช, *พระปฐมสมโพธิกถา*, (กรุงเทพมหานคร : อานวยการสนธิ์การ
พิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗๔-๓๗๕.

^{๓๕} อัง.อรรถกถ. (ไทย) ๒๓/๓๖/ ๒๕๖.

ใหญ่ๆ ด้วยกันคือ รูปพรหม จาพวงรูปาวจรมี ๖ ชั้น และอรุปรหม จาพวงอรุปราวจรมี ๔ ชั้น^{๔๐} คติทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับรูปพรหมและอรุปรหมไว้ว่า ผู้ที่ทาสมาธิจนบรรลุถึงรูปฌานที่มีรูปนิมิตเป็นอารมณ์ รูปฌานนั้นมิวิบากให้ไปเกิดเป็นรูปพรหม ผู้ที่ทาสมาธิสูงขึ้นไปกว่ารูปฌานคือถึงรูปนิมิตเสีย กำหนดอรุปรหมเป็นอารมณ์จนได้บรรลุอรุปรหมคือ ฌานที่มีอรุปรหมเป็นอารมณ์ ฌานนั้นก็มีวิบากให้ไปเกิดเป็นอรุปรหม โดยนัยนี้ คำว่า พรหม จึงได้ความหมายว่า เจริญรุ่งเรืองด้วยคุณวิเศษมีฌานเป็นต้น ในที่นี้จะได้กล่าวถึงชั้นของรูปพรหมและอรุปรหมตามลำดับโดยสังเขปดังนี้

(๗) พรหมชั้นปฐมรูปฌาน ๑. พรหมปาริสังขา แปลว่า เป็นบริษัของพรหม ได้แก่ เกิดในบริษัของมหาพรหม เป็นผู้บำรุงมหาพรหม ๒. พรหมปุโรหิตา แปลว่า เป็นปุโรหิตของพรหม ได้แก่ ปุโรหิตของมหาพรหม ๓. มหาพรหม แปลว่า พรหมผู้เป็นใหญ่ คือใหญ่กว่าพวกพรหมปาริสังขาเป็นต้น เช่น มีวรรณะยิ่งกว่า มีอายุยืนกว่า พรหม ๑ จำพวกนี้ อยู่ในปฐมรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเสมอกัน แต่มีความรุ่งเรืองต่างกันคือ ผู้ที่ได้ปฐมรูปฌานอย่างอ่อนก็เกิดในพวกพรหมปาริสังขา ถ้าได้อย่างกลาง ก็เกิดในพวกพรหมปุโรหิต ถ้าได้อย่างกล้าแข็งก็เกิดในพวกมหาพรหม

(๘) พรหมชั้นทุติยรูปฌาน ๔. ปริตตภา แปลว่า มีรัศมีน้อย คือมีแสงสว่างน้อยกว่าพรหมชั้นที่สูงๆ ขึ้นไป ๕. อัปปรมาณภา แปลว่า มีรัศมีไม่มีประมาณ คือมีแสงสว่างมากเกินที่จะประมาณได้ ๖. อากัสสรา แปลว่า มีรัศมีชานไป คือแผ่ออกไปแต่ที่นั่นที่นี้ ดุจสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆมีรัศมีพวยพุ่งดุจเปลวไฟ โคมประทีป พรหม ๑ จำพวกนี้อยู่ชั้นทุติยรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองต่างกัน ผู้ที่ได้ทุติยรูปฌานอ่อนก็เกิดเป็นพวกพรหมปริตตภา ผู้ที่ได้อย่างกลางก็เกิดเป็นพวกอัปปรมาณภา ผู้ที่ได้อย่างแรงกล้าก็เกิดเป็นพวกอากัสสรา

(๙) พรหมชั้นตติยรูปฌาน ๗. ปริตตสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระน้อย คือน้อยกว่าพรหมชั้นสูงขึ้นไป ๘. อัปปรมาณสุภา แปลว่า มีรัศมีแห่งสรีระสวยงามไม่มีประมาณ คือพรหมที่มีรัศมีมากเกินจะประมาณได้ ๙. สุกกิมหา แปลว่า พรหมที่มีรัศมีผุดสว่างทั่วไป มีสิริเหมือนอย่างแห่งทองที่โรจน์รุ่งอยู่ในหีบทอง พรหม ๑ จำพวกนี้อยู่ชั้นตติยรูปฌาน สถิตอยู่ในชั้นเดียวกัน แต่มีรัศมีรุ่งเรืองกว่ากัน ผู้ที่ได้ตติยรูปฌานอย่างอ่อนก็เกิดเป็นพวกพรหมปริตตสุภา ผู้ได้อย่างปานกลางก็เกิดเป็นพวกอัปปรมาณสุภา ผู้ได้อย่างแข็งกล้าหรือประณีตก็เกิดเป็นพวกสุกกิมหา

(๑๐) พรหมชั้นจตุตถรูปฌาน ๑๐. เวหัพผลา แปลว่า มีผลไพบูลย์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจของฌาน ได้แก่ พรหมผู้ที่เคยประพุดจินได้ฌานที่ ๔ ไม่มีแบ่งเป็น ๓ ชื่อเหมือนชั้นอื่นๆ ที่กล่าวมาในเบื้องต้น สำหรับผู้ได้อย่างอ่อน อย่างปานกลาง และอย่างประณีต กล่าวไว้ชื่อเดียวกันไป

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๒ .

๑๑. อัสัญญา แปลว่า ไม่มีสัญญา พรหมชั้นนี้เป็นที่เกิดของท่านผู้ได้ฉานสมาบัติด้วยการเพ่งอยู่เป็นนิจว่าจิตไม่มีในเวลาจุติ พอเกิดสัญญาขึ้นก็จุติจากภavnัน

(๑๑) พรหมชั้นสุทธาวาส ๕ สุทธาวาส แปลว่า อาวาสคือที่อยู่ของผู้บริสุทธหรือที่อยู่อันบริสุทธ ภาว่า ผู้บริสุทธในที่นี้หมายถึงเฉพาะพระอนาคามีและพระอรหันต์ คือพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีในโลกนี้สิ้นชีวิตแล้ว ไปเกิดอยู่ชั้นสุทธาวาส และจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์นิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้นไม่มีกลับมาอีก สุทธาวาสมีอยู่ ๕ ชั้นคือ ๑๒. อวิหา แปลว่า ไม่ละฐานะของตนโดยกาลอันน้อย หรือเสื่อมจากสมบัติของตน เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นต้น ๑๓. อตปภา แปลว่า ไม่สะดุ้งอะไร หรือไม่ทำผู้ใดผู้หนึ่งให้เดือดร้อน เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นที่สอง ๑๔. สุตัสสา แปลว่า ความมีรูปร่าง น่าดู คือพรหมผู้เกิดชั้นนี้มีรูปร่างงดงามน่ามอง เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสาม ๑๕. สุตัสสี แปลว่า มีทัศนะ คือพรหมผู้มีความเห็นดีบริสุทธ เป็นภูมิสุทธาวาสชั้นสี่ ๑๖. อกนิฏฐา แปลว่า ไม่มีเป็นรอง คือพรหมผู้ที่ไม่มีความด้อยกว่าทั้งรูปธรรมและนามธรรมเพราะมีสมบัติอภิญญา สุทธาวาสทั้ง ๕ ชั้นนี้จัดเข้าในพรหมชั้น จตุตถฌาน คือฌานที่มีรูปกัมมัญฐานเป็นอารมณ์ชั้นที่สี่

(๑๒) พรหมชั้นอรุปรฌาน ๔ พรหมที่สูงกว่าชั้นสุทธาวาสขึ้นไป เรียกว่า พรหมอรุปรฌาน ผู้ที่มากเกิดเป็นพรหมในอรุปรฌานนี้คือผู้ที่เคยประพฤดิฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ พรหมชั้นอรุปรฌานจัดเป็น ๔ ชั้นตามภูมิฌานดังนี้ ๑. อากาสนัญญาตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปรฌาน เพราะได้เจริญอรุปรกัมมัญฐานว่า อากาศไม่มีที่สุด ๒. วิญญานัญญาตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปรฌาน เพราะได้เจริญอรุปรกัมมัญฐานว่า วิญญานไม่มีที่สุด ๓. อากิญจัญญาตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปรฌาน เพราะได้เจริญอรุปรกัมมัญฐานว่า น้อยหนึ่งนึกหนึ่งก็ไม่มี ๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ คือชั้นของพรหมผู้ได้อรุปรฌาน เพราะได้เจริญอรุปรกัมมัญฐานที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก จนดับสัญญาอย่างหยาบเหลือแต่สัญญาอย่างละเอียด จึงเรียกว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ (เพราะวิจิตรละเอียดมาก คล้ายจะเป็นอัสัญญา คือ ไม่มีสัญญาเสียเลย อย่างคนสลบไสลสิ้นสัญญา หรือหลับสนิทจริงๆ) ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เพราะยังมีสัญญาละเอียดอยู่ไม่ใช่สิ้นสัญญาเสียหมดเลย) อรุปร ๔ ชั้นนี้ ละเอียดกว่ากันขึ้นไปโดยลำดับ^{๔๑}

๒.๓.๓ วิสุทธิตถ

วิสุทธิตถ เทวดาโดยความบริสุทธ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่พระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทเจ้าแม้จะเป็นวิสุทธิตถ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด ดังข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติ

^{๔๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๔๕ พรรษาของพระพุทเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๔๖-๒๕๑.

เทพ กว่่าอุปัติติเทพ และกว่่าวิสุทธิเทพทั้งหลาย”^{๔๒} และ “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่่าสัตว์เหล่านั้น”^{๔๓}

จากการศึกษาประเภทของเทวดาจึงสรุปได้ว่าผู้ที่กระทำความดีจะได้ไปเกิดเป็นเทวดา โดยกำเนิดเป็นโอปปาติกะ เวลาเกิดผุดเกิดขึ้นโตเต็มตัวทันที ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ ร่างกายเป็นทิพย์ เกิดเป็นอุปัติติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ซึ่งเป็นเทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ ๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชกุมาร พระเทวี ๒. อุปัติติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย ๓. วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตจีณาสพทั้งหลาย

๒.๓ เหตุให้เกิดเป็นเทวดา

คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักเหตุและผล กล่าวคือ ผลมาจากเหตุ และเหตุเป็นปัจจัยให้ได้รับผล ชาวพุทธควรมองทุกอย่างด้วยเหตุผล ความ เป็นเทวดาคือผล เกิดจากการสร้างเหตุไว้ดี ได้แก่ บุญ คือคุณความดี ดังนั้น ผู้วิชัยขอนำหลักธรรมที่เป็นเหตุสนับสนุนให้เกิดเป็นเทวดามาศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

๒.๓.๑ ประเภทของบุญที่ส่งผลให้เกิดเป็นเทวดา

บุญเป็นสิ่งที่คนต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวยผลให้ผู้กระทำความดีมีความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความดี เราขอมรู้ซ้่าว่่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนานมีผลที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน...”^{๔๔} บุญเป็นที่พึ่งอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึ่งของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึ่งได้เฉพาะบางครั้งบางคราว เฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำไว้จะเป็นที่พึ่งให้แก่คนทุกเวลา โดยติดตามให้ผลไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ทอดอย จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก”^{๔๕} บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนริคัณทสูตรว่่า

^{๔๒} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕/๓๘๘.

^{๔๓} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๓๕/๓๕-๔๐, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๓๓-๓๘, อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๔/๓๕, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓.

^{๔๔} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๖๒ / ๑๒๐.

^{๔๕} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

ความเป็นพระราชานในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือพระนิพพานสมบัติก็ดี ผลที่น่าปรารถนาทั้งหมด จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้^{๔๖}

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า บุญเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ให้ได้ยศศักดิ์ เป็นจอมเทพ ได้รับสวรรค์สมบัติทุกอย่างตามกำลังบุญที่ทำไว้ บุญ (ความดี) ได้แก่ เครื่องชาระสันดาน กุศล ความสุข ความประพฤติดชอบทางกาย วาจา และทางใจ กุศลธรรม^{๔๗} บุญ คือความดีขึ้นแห่งจิต ตรงกันข้ามกับบาป คือความฉิบหายแห่งจิต ความเจริญขึ้น ความประณีตขึ้น ความสูงขึ้นแห่งจิตนี้มีที่คู่ได้ คือ คู่กับความสะอาดผุดผ่องของจิต อากาโรดีขึ้นของจิตทั้งหมดนี้รวมใช้คำว่า บุญ แปลว่า บริสุทธิ พระพุทธศาสนา ได้แสดงประเภทของบุญเอาไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญ แบ่งออกเป็น ๒ หมวดคือ ๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ^{๔๘} (๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ทำบุญด้วยให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจ ๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^{๔๙} (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปจายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤดิอ่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวชยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น (๖) ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนา มัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) ธรรมเทศนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทาด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น (๙) ธรรมัสสวนมัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาค้นคว้าความรู้หลักธรรม (๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

แม้ว่าจะมีการแบ่งบุญออกเป็น ๒ หมวดก็ตาม แต่ก็สามารถสรุปรวมลงเหลือแค่บุญกิริยาวัตถุ ๓ โดยจัดเอาบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ รวมเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ อปจายนมัยและ เวชยาวัจจมัย จัดเข้าในสีลมัย ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนา มัย จัดเข้าในทานมัย ธรรมเทศนามัย และ ธรรมัสสวนมัย จัดเข้าในภาวนามัย ส่วนทิฏฐุชุกัมม จัดเข้าทั้ง ทาน สีล และภาวนา

^{๔๖} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๒ - ๑๓/ ๑๕.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

^{๔๘} อ.อ.อุทฺต. (ไทย) ๒๓/๓๖/ ๒๕๔, พุ.อิ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๔๙} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/ ๑๕๔- ๑๕๕.

หลักของบุญกิริยาวัตถุที่กล่าวมานี้เป็นหลักสำคัญของการฝึกกาย วาจา และใจ ให้ ประณีตขึ้น เจริญขึ้น สูงขึ้น ตามขั้นตอนที่เหมาะสมจากหยาบไปหาละเอียด เป็นอุปกณ์ชั้นเยี่ยมที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อแก้ปัญหาให้สังคมสงบสุขอยู่ร่วมกันฉัน มิตรมีไมตรีจิตต่อกัน เมื่อนามาจัดลงเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้วก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของ การปฏิบัติที่ประณีตขึ้นตามลำดับขั้นของท่าน ศีล และภาวนา คือ ๑. ทาน การให้ การเพื่อแผ่ แบ่งปันกัน คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของตามสมควรแก่ทานวัตถุที่มีอันได้แก่ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป การให้นี้รวมไปถึงให้ความรู้ ให้ คำแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมะ ให้อภัยต่อกัน ไม่ถือโทษโกรธกัน ให้เพื่อทำบุญ และให้เพื่อ สงเคราะห์กัน เพื่อช่วยเหลือกันในคราวตกทุกข์ได้ยาก เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มี อหยาตยดิงาม ไม่ตระหนี่ นำเคารพยกย่อง ๒. ศีล ความประพฤติดีงาม ทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ทำกาย วาจา ให้เรียบร้อยไม่หยาบคายจู้จี้จ้านระรานผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา ตั้งตนอยู่ในระเบียบ วินัย ไม่ฝ่าฝืนกฎกติกาของสังคม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและชีวิต ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน ไม่สับสนในประเพณี เปล่งวจีด้วยคำสัตย์ ไม่หัก รานตัดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา ไม่ประทุษร้ายตนเองด้วยสิ่งเสพติดมีนเมา อันจะทำให้เสื่อมเสีย สติสัมปชัญญะตกไปสู่ความประมาท ๓. ภาวนา การฝึกอบรมจิต ทำบุญด้วย การเจริญภาวนา คือพัฒนาฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ฝึกใจให้รู้ ชำนาญงาน มีสมาธิควบคุมใจให้สงบตั้งมั่น ใช้ปัญญาพิจารณาสังขาร ไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ภาวนาเป็นการสร้างบุญขึ้นที่จิตใจโดยตรง เป็นการกำจัดกิเลสออกจากจิต

ทานช่วยกำจัดขัดเกลากมลธรรมนี้ความโลภให้เบาบางหมดไป ศีลคือसारวมกายวาจา ให้เรียบร้อยไม่ก่อกรรมทาชั่ว ไม่ทาชั่วทางกายวาจาทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทานและศีลมุ่งให้ขัดเกล าหาชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้นโดยใช้การกระทำภายนอกที่หยาบกว่าเป็นเครื่องมือ หรือกล่าวได้ว่าเพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ส่วนการปฏิบัติภาวนาเป็นขั้นสมาธิและปัญญาเน้นการ ปฏิบัติภายในโดยตรง ทานและศีลจึงเป็นฐานให้ภาวนาเจริญก้าวหน้าเต็มที่ จนกำจัดกิเลสออกจาก จิตได้ จึงเป็นหลักของการพัฒนาอย่างมีระบบจากง่ายไปหายาก

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะ เป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยผลให้ ผู้กระทำให้ไปเกิดเป็นเทวดานั้นมิได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่ สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๕๐} ชาวพุทธจึงมีศรัทธามั่นคงใน

^{๕๐} พระมหาสมจินต์ สมุมาบุญ โย (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า

พระรัตนตรัย ไม่แสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญเป็นเหตุ ความเป็นเทวดาเป็นผล คือบุญอำนาจ ให้เป็นเทวดา การอุบัติเป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปบัติเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดา หรือ อยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรนั้นก็แล้วแต่ การบำเพ็ญบุญมามากน้อยเพียงใด และรวมถึงสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น ดังข้อความว่า

ถ้ามีบุญน้อย ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเองได้ ไปอุบัติขึ้นที่ตักของเทวดาคนใดก็ ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรเป็นธิดาของเทวดาคนนั้น สตรีทำบุญไว้ตายแล้วไปอุบัติบังเกิดขึ้น เหนือแท่นที่บรรทมของเทพตนใดก็ต้องเป็นบาทบริจาริกาของเทพตนนั้น ถ้ามีบุญกุศล สร้างไว้ไม่น้อยมีวาสนาจะได้เป็นเพียงพนักงานตกแต่งประดับประดาอภรณ์วิญญิตเครื่องดนตรีเครื่องทรง ของเทพตนใด ย่อมอุบัติเกิด ณ ที่ใกล้ๆ ของเทพผู้จะเป็นนายคนนั้น ถ้ามีวาสนา จะได้เป็นเพียงเทวดาประเภทรับใช้เป็นบริวารของเทพผู้มีบุญตนใดก็ย่อมไปอุบัติเกิด ภายในบริเวณปราสาทวิมานของเทพผู้เป็นนายคนนั้น หากว่าไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณ วิมานทิพย์ของเทพตนใดทั้งนั้น แต่อุบัติเกิดในที่ระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะ เป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้ องค์เทพผู้ทรงเป็นอธิบดียิ่งใหญ่กว่าเทพ ทั้งปวงในเมืองนั้น ย่อมจะเสด็จมาเป็นผู้พิพากษาคัดสิน วิธีพิพากษาของพระองค์นั้นก็คือ หากเทวดาที่เกิดใหม่นั้น เกิดใกล้วิมานของเทพตนใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตน นั้น หากว่าอนุমানดูแล้วสถานที่อุบัติเกิดขึ้นกึ่งกลางพอดีก็ต้องดูที่หน้าของเทพที่เกิดใหม่ หากว่าหันหน้าแล้งแลไปทางวิมานของเทพตนใด พระองค์ก็ตัดสินให้เป็นบริวารของเทพ ตนนั้น ...^{๕๐}

ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา มีความแตกต่างกันออกไปตามสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น เป็นอากาศัญฐเทพบ้าง (เทพที่อยู่ท่าอากาศ) เป็น กุมมัฏฐเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) เป็นรุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ต้นไม้) เทพเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็น มนุษย์เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสพงาม^{๕๑} จึงมีวิมานอยู่เป็นของตนเอง เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเทวดาที่ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเอง ข้อนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความ เป็นเทวดาในด้านฐานะอย่างเห็นได้ชัด

ผู้วิจัยเห็นว่าพระพุทธเจ้าแม้จะทรงยอมรับความพิเศษของเทวดาว่าเหนือกว่ามนุษย์ใน หลายด้าน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเทวดาจะยิ่งใหญ่อยู่เหนือกฎธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ เทวดาก็ จะต้อง เสด็จกับความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง) และสภาวะที่หาตัวตนที่แท้จริงไม่ได้

^{๕๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), โลกทิปนี, หน้า ๓๕- ๔๐.

^{๕๑} พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,

(อนาคต) ทั้งทวดายังจะต้องเป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” โดยไม่มีข้อยกเว้นเช่นเดียวกับสรรพ สัตว์อื่น ๆ ผู้ที่จะไปเกิดเป็นทวดาหรือมนุษย์ไม่ใช่เพราะอำนาจของพระเจ้า (God) ที่จะมาสร้างสรรคและบันดาลให้เป็นไป หากแต่ทุกอย่างเป็นไปตามอำนาจของกรรม ดังพุทธดำรัสว่า “กมฺมํ สตุเต วิภชตี” กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ หรือว่า “กมฺมุนา วตุตตี โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม คำว่า กรรม หมายถึง การกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเกิดจากเจตนาหรือความจงใจ^{๕๓} ดังนั้น กรรมจึงเป็นตัวกำหนดว่าใครจะเกิดเป็นอะไรและเกิด โดยวิธีไหน เนื่องจากทวดายังอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม การเกิดเป็นทวดาจึงเป็นไปตามอำนาจ ของกรรม

การเกิดเป็นทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นเป็นการเกิดที่เรียกว่า โอปปาติกะ คือ การเกิด ผุดขึ้นสมบุรณ์ทันทีโดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนการอยู่ในครรภ์ การคลอด และได้รับการเลี้ยงดูจน เติบโตใหญ่ เนื่องจากการเกิดชนิดนี้เป็นไปด้วยอำนาจของผลกรรมที่ได้ทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิต ผู้ที่มีกำเนิดแบบโอปปาติกะนอกจากจะได้แก่เหล่าทวดาแล้ว ก็ยังรวมถึงสัตว์นรก และมนุษย์บาง จำพวกอีกด้วย มนุษย์บางจำพวกที่เป็น โอปปาติกะนั้น ได้แก่ พระอนาคามีผู้ละสังโยชน์เบื้องต้น ได้ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) โดยการที่พระอนาคามีเป็นโอปปาติกะนี้ไม่ได้หมายความว่าท่าน สิ้นชีวิตแล้วจึงผุดเกิดขึ้นในร่างใหม่ แต่หมายถึงการผุดเกิดทางจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจของ สังโยชน์เบื้องต้น^{๕๔} ซึ่งต่างจากการเกิดแบบ โอปปาติกะของทวดาและสัตว์นรกที่มีได้ก็ต่อเมื่อ ตายจากภพภูมิหนึ่งแล้วจึงบังเกิดในอีกภพภูมิหนึ่งแบบทันทีในร่างทิพย์ที่สมบุรณ์ ในคัมภีร์ พระไตรปิฎกมักบรรยายไว้ว่า เมื่อร่างกายแตกตายไป หลังจากตายแล้ว (กายสุส เกทา ปรม มรณา) บุคคลย่อมเข้าถึง สุตติโลกสวรรค์ (สุคฺคํ สุตตี อุเปติ) การบังเกิดแบบโอปปาติกะนี้ เป็นไปอย่างรวดเร็วเหมือนหลับอยู่ดี ๆ แล้วสะดุ้งตื่นขึ้น (สุตฺตปฺปพฺพุธา)

๒.๓.๒ ชนิดของกรรมที่ส่งผลให้เกิดเป็นทวดา

กรรมหรือการกระทำที่ส่งผลให้บังเกิดเป็นทวดา โดยภาพรวมไม่แบ่งว่าเกิดใน สวรรค์ชั้นไหน คือ การประพตีสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ดังพระพุทธพจน์^{๕๕}ว่า

อนนทํ กายสุจฺริต วจฺสุจฺริต มโนสุจฺริต ที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียวนี้เมื่อผู้ใดกระทำก็พึงหวังอันสงส์ต่อไปนี้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนเองไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลาย

^{๕๓} อ.จ.ภ.ก.(บาลี), ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^{๕๔} ม.ม. (บาลี), ๑๒/๖๗/๔๔. โอรัมภาคิยสังโยชน์ขั้นต้นมี ๕ อย่าง คือ (๑) สักกายทิฎฐิ ความยึดมั่นในตัวกู-ของกู (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส การถือปฏิบัติแบบงมงาย (๔) กาม ราคะ ความติดใจในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่ชวนให้หลงมัวเมา และ (๕) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง

^{๕๕} อ.จ.ภ.ก.(บาลี), ๒๐/๑๘/๕๗.

ใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามยอมขจร ไป ตายไปก็ไม่หลงพันเพื่อน เมื่อ
กายแตกทำลาย ภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

โดยทั่วไป กายสุจริต หมายถึง การไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น การไม่ลักขโมย หรือยึด
สิ่งของของผู้อื่นมาเป็นของตน และการไม่ประพฤติดังทางเพศ วาสุจริต หมายถึง การ ไม่พูดเท็จ
ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดจาไร้สาระ และไม่พูดส่อเสียด มโนสุจริต หมายถึง ไม่ละโมภ อยากรู้ของ
ผู้อื่น ไม่คิดปองร้ายผู้อื่น และมีความเห็นถูกต้อง^{๕๖}

บางครั้ง พระพุทธองค์ทรงระบุไว้โดยตรงว่า การรักษากองแห่งอุโบสถ ๘ หรือศีล ๘
เป็นประจำเมื่อตายไปก็สามารถบังเกิดเป็นเทวดาในกามาพรสวรรค์ ๖ ชั้นได้^{๕๗} ดังนี้

คุณภิกษุทั้งหลาย เป็นไปได้ที่บุรุษหรือสตรีบางคนในโลกนี้เข้าจำอุโบสถอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อร่างกายแตกสลายตายไปก็จะพึงเข้าถึงความเป็น พวกเดียวกันกับ
เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช...ชั้นดาวดึงส์...ชั้นยามา...ชั้น ดุสิต...ชั้น นิมมานรดี...ชั้นปรนิม
มิตสวสวัตดี องค์แห่งอุโบสถ ๘ หรือศีล ๘ ในข้อความข้างต้นนี้เป็นศีลที่อุบาสกอุบาสิกา
สมาทาน รักษาในวันพระ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ๘ คำ และ ๑๕ (หรือแรม ๑๔ คำในเดือน
ขาด) ประกอบด้วยการตั้งใจ (๑) งดเว้นจากการทำลายชีวิต (๒) เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เขา
ไม่ได้ให้ (๓) เว้นจากประพฤติดพรหมจรรย์ คือ เว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ (๔) เว้นจาก
การพูดเท็จ (๕) เว้นจากของมีนเมา คือสุราเมรัยอันทำให้เกิดความประมาท (๖) เว้นจากการ
บริโภคอาหารหลัง เที่ยงวันไปแล้ว (๗) เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี การ
แสดงอันเป็นข้าศึกต่อ พรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ซึ่งเป็น
เครื่องประดับตกแต่ง (๘) เว้น จากการนั่งหรือนอนบนที่นั่งหรือที่นอนอันสูงใหญ่หรุหรา
พุ่มเฟือย

ในพระพุทธดำรัสจะเห็นว่า บุคคลทำความดีเหมือนกัน (เช่น ประพฤติสุจริต หรือ รักษา
ศีล ๘) แต่ตายแล้วเหตุใดจึงเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างกัน ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะ ความตั้งใจ
ของแต่ละบุคคลต่างกัน กล่าวคือ บุคคลบางคนอาจมีความชื่นชมในสวรรค์ชั้นใด ชั้นหนึ่งเป็นพิเศษ
ก็สามารถตั้งความปรารถนาที่จะไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นนั้นได้ตั้งแต่สมัยยังมี ชีวิตอยู่' โดยหมั่นบำ
เพ็ญคุณความดีและตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้น ที่ตนปรารถนา ดัง
พระพุทธดำรัส^{๕๘} ว่า

^{๕๖} ที.ปา.(บาลี), ๑๑/๓๔๓/๒๓๘.

^{๕๗} อ.อ.อ.อ.อ.(บาลี), ๒๓/๔๒/๒๐๓-๒๐๘.

^{๕๘} ส.ข.(บาลี), ๑๓/๕๕๑/๒๑๖.

คุณภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจ เขาฟังมาว่า พวก เทวดาลาหก มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุขมาก เขาจึง प्रารกว่า โอหนอ เมื่อตายไป ขอให้เรา เข้าถึงความ เป็นพวกของเทวดา วลาหก เขาจึงให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน มาลา ของหอม เครื่องใส่ทา ที่นอน ที่พัก ประทีป และอุปกรณ์แห่งประทีป เมื่อตายไป เขาย่อมเข้าถึงความ เป็นพวก ของเทวดา วลาหก คุณภิกษุ ข้อนี้แลเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้บุคคลบางคน ในโลกนี้เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึง ความ เป็นพวกของเทวดาลาหก

มีพระพุทธดำรัส^{๕๕} ตรัสไว้ในทำนองเดียวกันนี้ว่า

คุณภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ มีความมุ่งหวัง (ในผลบุญ) จึงให้ทาน มีจิตผูกพัน (ในผลทาน) จึงให้ทาน มีจิตมุ่งสะสมบุญจึงให้ทาน เขาย่อมให้ทานด้วยคิดว่า เราละโลกนี้ ไปแล้วจักเสวย(ผลแห่งทานนั้น) เขาจึงให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่อง ลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ และประทีป เป็นทานแก่สมณพราหมณ์...คุณภิกษุ เขาครั้นให้ทาน นั้นแล้วตายไป ย่อมเข้าถึงความ เป็นสหายของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช

นอกจากนี้ ยังมีข้อความอีกแห่งหนึ่ง^{๖๐} ที่แสดงไว้ในลักษณะเดียวกันกับข้อความ ข้างต้น นั้น ดังนี้

คุณท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ แล ประทีป เป็นทานแก่สมณ พราหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่ง ที่ตนได้ถวายไป คือ เขาได้ยินมาว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราช... เทวดาชั้นดาวดึงส์...เทวดาชั้นยามา...เทวดาชั้นดุสิต...เทวดาชั้นนิมมานรดี...เทวดาชั้นปร นิमितตวสวัตติ มีอายุ ยืน มีผิวพรรณงาม มากไปด้วยความสุข เขาจึงตั้งใจ อธิษฐานจิต อบรมจิต เช่นนั้น จิตของเขานั้นนุ่มไปในภพที่ดีๆ ไม่ได้อบรมจิตให้อิ่งขึ้นไป ย่อ เป็นไป เพื่ออุบัติในภพนั้นๆ ความตั้งใจของผู้มีศีลย่อมสำเร็จได้ เพราะเป็น ของบริสุทธิ์

จากข้อความที่ได้ยกมาข้างต้นนั้นพอสรุปได้ว่า กรรมหรือการกระทำที่จะส่งผลให้ บุคคลไปเกิดเป็นเทวดานั้น ได้แก่

๑. การประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ (กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต)
๒. รักษาหรือสมทานศีล ๘
๓. การให้ทาน ด้วยวัตถุทาน ๑๐ ประการ (อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง รวมกัน กล่าวคือ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ แล ประทีป

^{๕๕} อัง.สตุตท.(บาลี), ๒๓/๕๒/๕๑.

^{๖๐} ที.ปา.(บาลี), ๑๑/๓๓๗/๒๒๘.

หากผู้ใดประสงค์จะไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นไหนก็ตั้งจิตอธิษฐานให้มันคงที่จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้นๆ แม้แต่การที่ผู้หญิงที่เบื่อกับผู้ชายไม่ต้องการเป็นผู้หญิงอีกต่อไป อยากรจะเป็นผู้ชายก็ให้มันบำเพ็ญคุณความดีและตั้งจิตอธิษฐานให้ได้เกิดเป็นเทพบุตรได้ เช่น กรณี นางโคปิกาซึ่งเป็นธิดาของเจ้าศากยะ นางมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและรักษาศีลให้บริบูรณ์ ด้วยความที่นางเบื่อกับในสตรีเพศของตนจึงอธิษฐานเพื่อความเป็นบุรุษ และเมื่อสิ้นชีวิต นางจึงได้บังเกิดเป็นเทพบุตร (เทวดาเพศชาย) มีชื่อว่าโคปกเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๖๐}

ส่วนผู้ที่ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นสูงกว่ากามาพรสวรรค์ ๖ ชั้น ล้วนเป็นผู้ผ่านการบำเพ็ญทานสมาธิขั้นต่างๆ จนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิตั้งแต่ระดับขั้นปฐมจนถึงระดับฌาน สมาบัติขั้นสูงสุดคือเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

แม้การบังเกิดเป็นเทวดาดูเหมือนว่าสูงส่งกว่าการเกิดเป็นมนุษย์ เพราะเทวดาอยู่ในภาวะเป็นทิพย์ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนทำมาหากินเหมือนมนุษย์ แต่จากพิจารณาหลักฐานจากพระคัมภีร์จะถือว่าการบังเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอยู่ในฐานะเดียวกัน คือเป็นการบังเกิดในสุคติภูมิ ดังพระพุทธองค์ตรัสยืนยันไว้ว่า^{๖๑} “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายทราบว่าจะต้องจุติจากเทพนิกายแล้ว ย่อมพากันยินดี (กับเทพบุตร นั้น) ด้วยวาจา ๓ ครั้งว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจากเทวโลกนี้แล้วจะไปสู่สุคติ ไปสู่สุคติแล้วจึงได้ลาภ อย่างดี และได้ลาภอย่างดีแล้วจึงเป็นผู้ตั้งมั่นด้วยดีเกิด” และยิ่งกว่านั้น พระพุทธเจ้ายังตรัสถึง ข้อได้เปรียบของมนุษย์ที่เหนือกว่าเทวดาไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้แกล้วกล้ากว่า (๒) เป็นผู้ มีสติดีกว่า และ (๓) มีโอกาสที่จะประพฤติพรหมจรรย์ได้ดีกว่า^{๖๒} ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากการเกิด เป็นเทวดาแม้จะมีข้อดีหลายประการที่มนุษย์ไม่มี โดยเฉพาะความสุขความสบาย อยากรได้สิ่งใด ก็เพียงนึกหรือเนรมิตเอา แต่ข้อดีเหล่านี้อาจทำให้เทวดาหลงระเริงขาดสติได้ง่าย และไม่มี โอกาสที่จะเห็นความทุกข์ยากซึ่ง เป็นความจริงประจำโลกประการหนึ่ง

๒.๔ อายุขัยของเทวดา

การไปบังเกิดสถิตเสวยสุขในสวรรค์ทั้งในเทวโลกและพรหมโลกจะนานเท่าใดก็อยู่ที่อายุขัย คืออายุขัยที่ตนไปบังเกิด ช่วงเวลาที่ตนดำรงอยู่จากเกิดถึงตาย เรียกว่า อายุ เทวดาก็เหมือนสัตว์โลกทั่วไป ถ้ายังมีกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร เทวดาจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย คือเมื่ออายุขัยที่ตนมาดำรงอยู่สั้นไปหมดไปก็ต้องจุติคือเคลื่อนไปเกิดในภพต่อไปตาม

^{๖๐} ที.ม.(บาลี), ๑๐/๓๕๓/๒๓๑-๒๓๒.

^{๖๑} พุ.อิติ.(บาลี), ๒๕/๘๓/๒๕๕.

^{๖๒} อง.นวก.(บาลี), ๒๓/๒๑/๓๒๔.

กาลังกรรมที่ตนทาไว้ เทวดามีข้อได้เปรียบมนุษย์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะก็คือมีอายุทิพย์ ผิพรรณทิพย์ และสุขทิพย์ ถ้าเปรียบเทียบกันระหว่างเทวดากับมนุษย์แล้วจะเห็นว่าเทวดามีความสุขมากกว่า มีผิพรรณดีกว่า และมีอายุมากกว่ามนุษย์ เรื่องอายุขัยของเทวดามีหลักฐานปรากฏดังนี้

เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๘ ล้านปี ดังนั้น วัน คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๕๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๓ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นยามามีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๔ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้น วัน คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๒๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นดุสิตมีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๔๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นนิมมานรดีมีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี ดังนั้น ๑ วัน ๑ คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๘๐๐ ปีในโลกมนุษย์ เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติมีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์แล้วมีประมาณ ๘๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี ดังนั้น วัน คิน บนสวรรค์ชั้นนี้จึงเท่ากับ ๑,๖๐๐ ปีในโลกมนุษย์ และเมื่อนับอายุของเทวดาทั้ง ๖ ชั้นรวมกันก็จะเป็น ๑,๒๒๘ โกฎิ ๕ ล้านปีของโลกมนุษย์ เทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา มีอายุประมาณเศษ ส่วน ๓ แห่งกัป เทวดาชั้นพรหมปุโรหิตามีอายุประมาณครึ่งกัป เทวดาชั้นมหาพรหม มีอายุประมาณ ๑ กัป เทวดาชั้นปริตตภา มีอายุประมาณ ๒ กัป เทวดาชั้นอัปมาณาภา มีอายุประมาณ ๔ กัป เทวดาชั้นอากัสสรา มีอายุประมาณ ๘ กัป เทวดาชั้นปริตตสุภา มีอายุประมาณ ๑๖ กัป เทวดาชั้นอัปมาณสุภา มีอายุประมาณ ๓๒ กัป เทวดาชั้นสุกภินหา มีอายุประมาณ ๖๔ กัป เทวดาชั้นเวหฬผลา มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัป เทวดาชั้นอัสญญีสัตว์ มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัปเหมือนกับเทวดาชั้นเวหฬผลา เทวดาชั้นอวิหา มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอตัปปา มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นสุทัสสา มีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นสุทัสสี มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอกนิฏฐา มีอายุประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นอากาศานัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นวิญญาตัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้น อากิญจัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัป เทวดาชั้นเนวสัญญาตัญญาตนะ มีอายุประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป^{๖๔}

อายุของเทวดานั้นถ้าจะคำนวณตัวเลขออกมาเป็นภาษาสามัญทั่วไปก็จะเป็นตัวเลขที่มีจำนวนมากมายจนล่วงวิสัยแห่งการคำนวณของมนุษย์ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านกำหนดปีทิพย์ของ

^{๖๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/ ๑๐๒๓- ๑๐๒๘/๖๗๐-๖๗๔.

อายุเทวดาขึ้น และนับเป็นกัปหรือกัลป์เป็นเครื่องหมายกำหนดอายุของพรหมเพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจกันในหมู่มนุษย์

คำว่า กัป หมายถึง กาลเวลา ระยะเวลาแห่งอายุ กำหนดอายุของโลก^{๖๕} เรื่องของกัปนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงนัยเปรียบเทียบไว้ในพระสูตรหลายสูตรมีปัพพตสูตรเป็นต้น สรุปความได้ว่า

... กัปหนึ่งมีระยเวลานานแสนนาน มิใช่เรื่องง่ายที่จะนับกัปนั้นว่า เท่านั้นปี เท่านั้น ๑๐๐ ปี เท่านั้น ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านั้น ๑๐๐,๐๐๐ ปี มีอุปมาเปรียบเทียบว่า เหมือนภูเขาศิลาแห่งทิเบตลูกใหญ่ มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ บุรุษพึงเอาผ้าแคว้นกาสิมาลูบภูเขานั้น ๑๐๐ ปีต่อครั้ง ภูเขาศิลาลูกใหญ่นั้นพึงหมดสิ้นไป ความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่งยังไม่หมดสิ้นไป ... เหมือนนครที่สร้างด้วยเหล็ก มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดผักกาด บุรุษพึงหยิบเมล็ดผักกาดออกจากนครนั้น ๑๐๐ ปีต่อเมล็ด เมล็ดผักกาดกองใหญ่นั้นพึงหมดสิ้นไป ความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่งยังไม่หมดสิ้นไป ... เหมือนสาวก ๔ รูปในธรรมวินัยนี้มีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี หากเธอเหล่านั้นพึงระลึกย้อนหลังได้วันละ ๑๐๐,๐๐๐ กัป กัปที่เธอเหล่านั้นระลึกไปไม่ถึงยังมีอยู่ ... เหมือนแม่น้ำคงคาที่เริ่มต้นจากที่ใด และถึงมหาสมุทร ณ ที่ใด เม็ดทรายในระหว่างนี้ ง่ายที่จะนับได้ว่าเท่านั้นเม็ด เท่านั้น ๑๐๐ เม็ด เท่านั้น ๑,๐๐๐ เม็ด เท่านั้น ๑๐๐,๐๐๐ เม็ด กัปทั้งหลายที่ผ่านพ้นไปแล้วมากกว่าเม็ดทรายเหล่านั้น ...^{๖๖}

ตามที่แสดงมานี้จะเห็นว่า เทวดาชั้นนภามาพร ท่านใช้ว่าปีทิพย์ซึ่งกล่าวถึงอายุของเทวดามากกำหนดด้วยปีทิพย์ สำหรับเทวดาในชั้นรูปาวจร และอรุปาวจร ท่านใช้คำว่ากัป เพราะเป็นผู้มีอายุยืนยาวนานมาก นานจนกระทั่งไม่สามารถกำหนดอายุขัยของตนได้ เทวดาบางท่านจึงเกิดทิฎฐิชั่วเข้าใจเอาเองว่า ฐานะแห่งตนมีความเป็นอยู่ชั่วนิรันดร์ยังยึดติดต่อกันคงที่ ไม่เคลื่อน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เครื่องสลัดออก (จากทุกข์) อันยิ่งอย่างอื่นนอกจากฐานะแห่งเทวดานี้ไม่มี ความเห็นในลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นแก่พภพรหม พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดคำนึงนั้น จึงเสด็จไปที่พรหมโลกได้ตรัสกะพภพรหมว่า “พภพรหม ท่านสำคัญอายุไคว่ยาว ก็อายุนั้นสั้นไม่ยาวเลยพรหม เราอายุ ๑๐๐,๐๐๐ นิรพทุทะ ของท่านได้ดี”^{๖๗}

เทวดาบางท่านกำหนดอายุขัยของตนได้ รู้ว่าจะหมดสิ้นไปเมื่อไรและรู้ว่าจุติแล้วจะไปเกิดที่ไหน ในกรณีถ้ารู้ว่าจุติแล้วต้องไปเกิดในนรกก็จะโทมนัสและจะพาเทพบริวารไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตน เช่น สุพรหมเทพบุตร ผู้สวดยทิพย์

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗-๘.

^{๖๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/ ๑๒๘-๑๓๑ / ๒๑๕-๒๒๒.

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/ ๑๓๕/ ๒๓๗- ๒๓๘.

สมบัติในสวรรค์ได้อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งพยากรณ์ปัญหาให้จึงทำทักขิยสมบัติของตนให้มั่นคง สืบต่อมาได้ สุพรหมเทพบุตรนั้น มีเทพอัปสรหนึ่งพันเป็นบริวารเสวยสุขอยู่ที่สวรรค์ กาลต่อมา เทพอัปสรห้าร้อยนางของพระองค์ได้จุติแล้วไปเกิดที่นรก ท้าวเธอทรงตรวจดูทราบความนั้นแล้วจึง ตรวจพระชนมายุของพระองค์ทราบว่าจักจุติแล้วเกิดที่นรกเหมือนกันจึงตกพระทัยโทมนัสพาเทพ อัปสร ๕๐๐ นางที่เหลือไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามปัญหาว่า

จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ จิตคือใจนี้หวาดผวายเป็นประจำ เมื่อกิจคือเหตุเกิดขึ้นและยังไม่ เกิดขึ้น ถ้าหากความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ ขอพระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลถามแล้วจงตรัสบอก ความไม่สะดุ้งนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคได้ทรงพยากรณ์ปัญหาแก่ท้าวเธอ ว่า เรามองไม่เห็นความสวัสดิ์ค้อย่างอื่นของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากการบำเพ็ญเพียรอันเป็น องค์แห่งการตรัสรู้ นอกจากการสำรวมอินทรีย์ และนอกจากการปล่อยวางทั้งหมด ในเวลา จบพยากรณ์ปัญหา สุพรหมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมด้วยเทพ อัปสร ๕๐๐ นาง ทรงทำทักขิยสมบัตินี้ให้มีเสถียรภาพแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลกตามเดิม^{๖๔}

สรุปได้ว่าสาเหตุที่ทำให้หมู่มสัตว์ไปเกิดในสุคติภูมิ มีมนุษย์เป็นต้นนั้นขึ้นอยู่กับผลของ กรรมฝ่ายดีเป็นขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ กุศลกรรมทางกาย ๓ อย่าง มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น กุศลกรรมทางวจีกรรม ๔ อย่าง มีการไม่พูดโกหกเป็นต้น และกุศลกรรมทางใจ ๓ อย่าง มีการไม่คิดพยาบาทเป็นต้น สำหรับผู้ไปเกิด เป็นเทวดาทั้งหมดนี้แม้ว่าจะเป็นผู้เสวยอารมณ์อันเป็นทิพย์ที่สุดแสนจะสบายซึ่งมีความละเอียดกว่า ของมนุษย์ก็จริง แต่ถ้าไม่ได้เป็นพระอริยะชั้นใดชั้นหนึ่งแล้วย่อมมีโอกาสกลับมาเกิดในอบายภูมิได้ อีกเช่นเดียวกัน เพราะเหล่าสัตว์ผู้อันอำนาจแห่งบุญส่งเสริมแล้วไปสู่กามภพ รูปภพ หรือไปถึงภ วัคคพรหมคือพรหมชั้นสูงสุด ได้แก่ เนวสัญญานาสัญญายตนพรหมก็ยังมีโอกาสกลับไปสู่ทุกคติ ภูมิได้อีก เนื่องด้วยการเกิดในภพไหนๆ ที่ชื่อว่าเที่ยงไม่มี ส่วนความแตกต่างกันระหว่างเทวดาชั้น ต่างๆ นั้นย่อมแตกต่างกันด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์และด้วย แรงแห่งการอธิษฐานในการปรารถนาไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นนั้นๆ

๒.๕ ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับเทวดา

เมื่อพูดถึงเรื่องเทวดา ไม่ว่าจะในด้านความหมาย ความเป็นมา ประเภท บุญกับความ เป็นเทวดา หรืออายุขัยของเทวดาก็ตาม ดูเหมือนว่ายังเป็นเรื่องที่มีทั้งการยอมรับและการปฏิเสธกัน อยู่ในสังคมทั่วไป แม้ในการเรียนการสอนวิชาทางศาสนาที่มีเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าหรือเทวดาก็ยัง

^{๖๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๒ /๖๕๑ -๖๕๒.

เป็นการเรียนการสอนชนิดที่เรียกว่ายอมรับแบบไม่เต็มปากเต็มคำซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดคำถามติดตามมาอยู่ตลอดเวลาว่า เทวดาคือใคร มีจริงหรือไม่ เทวดามีความเป็นมาอย่างไร ทำบุญอะไรจึงเกิดเป็นเทวดา ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องเทวดานี้ ทางพระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบเอาไว้ซึ่งมีคำสอนอยู่เป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องเทวดา และเรื่องพระพรหมเอาไว้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ข้อความในพระวินัยปิฎกระบุไว้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบพระปริวิตกของพระผู้มีพระภาคจึงมาเข้าเฝ้าทูลขอให้ทรงแสดงธรรม พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำทูลอาราธนาของพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่มสัตว์จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้วได้ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า “เราเปิดประตูมณะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธา มาเถิด คุณพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความลำบาก จึงไม่แสดงธรรมที่เราคล่องแคล่ว ประณีตในหมู่มนุษย์” ท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่ พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป^{๖๕}

เรื่องของเทวดาในพระสูตรมีปรากฏหลายแห่ง เช่น ในมหาสมยสูตร คือพระสูตรที่กล่าวด้วยการประชุมใหญ่ของเทวดา พระสูตรนี้กล่าวถึงการประชุมใหญ่ของเทวดา มาร และพรหม ที่มาจาก ๑๐ โลกธาตุ ซึ่งมาเพื่อประสงค์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และชมปฏิบัติของพระสงฆ์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายได้รู้จักชื่อเทวดา มาร และพรหม ตามลำดับหมู่คณะที่มาเข้าเฝ้า^{๖๖}

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏในพระอภิธรรมได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจ ดังข้อความที่กล่าวถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคามีว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในเทวดาโลกชั้นสุทธาวาสนั้นมีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่าอนาคามี”^{๖๗} กำเนิดโอปปาติกะก็คือกำเนิดของอุปบัติเทพคือเทวดาโดยกำเนิด

ตามที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาและบอกให้รู้ว่าเทวดามีหลายชั้น ทั้งเทพที่เป็นชั้นกามาจร และเทพชั้นพรหม มีคุณธรรมพื้นฐานแตกต่างกันไปตามลำดับ สถานที่อยู่ของเทพเหล่านั้นได้แก่เทวภูมิหรือโลกสวรรค์ ซึ่งบุคคลจะไปเกิดที่สวรรค์นั้นต้องเป็นผู้เคยทำบุญไว้ด้วยการประพฤติกกรรมที่เป็นกุศลทั้งทางกาย วาจา และใจ

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗-๘/ ๔ - ๕.

^{๖๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓ - ๓๔๓/ ๕๕ - ๗.

^{๖๗} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๕/ ๑๘๐.

การเกิดในภูมิที่เป็นสุคติหรือทุคติ ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่ามีได้ด้วยกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์และสัตว์ต่างๆ ประพฤติปฏิบัติกันมา ซึ่งเป็นการได้รับผลที่เกิดจากกรรมคือการกระทำของตนเอง มิใช่ได้ด้วยการอ้อนวอนและจากการดลบันดาลของสิ่งใด ดังพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^{๑๒} “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต”^{๑๓} “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^{๑๔} “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”^{๑๕} “เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นมรดก มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อเราทำกรรมใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตามเราต้องได้รับผลของกรรมนั้นเสมอ”^{๑๖} กรรมคือการกระทำของมนุษย์และสัตว์ต่างๆ เมื่อทำแล้ว ผู้กระทำจะได้รับผลอันนั้น ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว ผลดีนั้นเกิดจากการประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เมื่อทำแล้วจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ดังพุทธดำรัสว่า

กายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ แม้นกก็ตีเดียนตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ไม่หลงทำกาละ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๑๗}

ส่วนผลที่เกิดจากการทำความชั่วมีกายทุจริตเป็นต้น ย่อมทำให้ผู้กระทำอยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วก็มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า สมดังพุทธดำรัสว่า

บุคคลถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะ โลภะครอบงำ มีจิตถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะ โลภะกัฏุมรุม ... เพราะโทสะครอบงำ ... เพราะโทสะกัฏุมรุม ... เพราะโมหะครอบงำ ... เพราะโมหะกัฏุมรุม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ^{๑๘}

^{๑๒} สจ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^{๑๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕, ๒๕๓/๒๖๒, ๒๖๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕, ๒๕๓/๓๕๐, ๓๕๖.

^{๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๔๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^{๑๕} สจ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๖/๒๓๓, สจ.ส. (ไทย) ๑๕/๕๖/๓๗๔.

^{๑๖} อจ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๓/๖๖-๖๗, อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๑๐๑.

^{๑๗} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๑๘} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๓๖. (ทุกติในที่นี้หมายถึงทุกคติ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์

๒.๖ สรุป

จากข้อความตามที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เทวดานั้นมีคติที่สืบเนื่องมาจากมนุษย์ผู้กระทำความผิด เมื่อกระทำความผิดแล้วก็จะได้บังเกิดในเทวภูมิหรือโลกสวรรค์ แต่การเกิดเป็นเทวดานั้นยังต้องเกิดแก่เจ็บบตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์และเทวดาส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเทวดาหมดบุญสิ้นอายุก็ต้องจุดไปเกิดในภูมิใหม่ซึ่งจะเป็นอบายภูมิหรือมนุษย์ภูมิก็อยู่ที่กำลังกรรมดีและกรรมชั่วเป็นผู้จัดสรรให้เป็นไป การเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายจึงเกี่ยวข้องอยู่ในภูมิทั้ง ๓ คือ เทวภูมิ มนุษย์ภูมิ และอบายภูมิ สำหรับมนุษย์ภูมินั้นจัดว่าเป็นจุดศูนย์กลางหรือแดนแห่งพฤติกรรมที่ยังหม่สัตว์ให้เข้าถึงเทวภูมิและอบายภูมิ อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ดี เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย ความเป็นมา ประเภท บุญกับความ เป็นเทวดา และหลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในเรื่องดังกล่าวตามลำดับต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยเห็นว่า เทวดาโดยกำเนิด ซึ่งเป็นเทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ ๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชากุมาร พระเทวี ๒. อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย ๓. วิสุทธิตเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์จีณาสพทั้งหลาย สำหรับเทวดาที่ประสงค์กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ได้แก่ อุปัตติเทพ สถานที่อยู่ของอุปัตติเทพนั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นเทวโลก และพรหมโลก แบ่งเป็น ๒๖ ชั้นคือ กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น อรูปาวจร ๔ ชั้น พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติได้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า ผู้ที่มุ่งหมายจะได้สวรรค์สมบัติต้องการไปเกิดเป็นเทวดา ต้องปฏิบัติตามหลักสัมปทา ๕ ประการคือ ๑. ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา ๒. ศีล ปิดกั้นกาย วาจา ไม่ให้ที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำดี ๓. สุตะ ความรู้ที่ได้สดับ ๔. จาคะ การเสียสละ สละออกไป สละวัตถุสิ่งของ สละกิเลส ๕. ปัญญา ความรู้ทั่ว หยั่งรู้เหตุผล แยกแยะวินิจฉัยออกได้ ดังนั้น เมื่อมนุษย์รู้ว่าเทวดานั้นทำอย่างไรจึงจะไปเกิดเป็นเทวดาเข้าถึงคุณธรรมชั้นไหนมนุษย์ก็จะมีการขวนขวายสร้างความสัมพันธ์ต่อเทวดา มีการบูชาเทวดาบ้าง อ้อนวอนเทวดาลงมาช่วยบ้าง ฟังธรรมจากเทวดาแนะนำบ้าง ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของเทวดาในการที่มีบทบาทของการช่วยเหลือโลก การบำเพ็ญกุศล ด้านคุณธรรมของเทวดา ด้านการมีปาฏิหาริย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ได้มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเทวดาต่อไปอย่างไร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ด้านบทบาทของเทวดา

เทวดาจะมีบทบาทต่อมนุษย์ มาตั้งแต่สมัยพระพุทธกาล พอพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทกับมนุษย์ เทวดาทราบข่าวจึงพากันมาฟังธรรมเทศนากับพระพุทธเจ้า และก็มีกรเข้าไปช่วยเหลือทั้งมนุษย์และพระภิกษุในด้านต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำรายละเอียดมาอธิบายได้ดังนี้

๓.๑.๑ การช่วยเหลือมนุษย์

ในสมัยครั้งพุทธกาลมนุษย์ทั้งหลายพากันฝากชีวิตจิตใจมอบชะตากรรมของตนเองให้แก่เทพทั้งหลาย ถือว่าเทพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้บันดาลชะตากรรมของมนุษย์ก็จะมีหน้าที่บวงสรวง อ้อนวอนทำการสังเวทต่างๆ ขอร้องเทพเจ้าให้ยกเว้นปลดปล่อยให้พ้นจากโทษเคราะห์กรรมต่างๆ และขอให้อำนวยลาภผล ประทานรางวัลสิ่งที่ต้องการจนถึงกับมีการบูชาด้วย เอมมนุษย์และสัตว์มาฆ่าบูชาเทพเจ้าก็มี พระพุทธเจ้าเมื่อประสูติพระองค์ก็ทรงเปล่งอภิสมภารว่า “อคุโหมสมมิ โลกุตส เชฎฐุหมสมมิ โลกุตส เสฎฐุหมสมมิ โลกุตส แปลว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก”^๑ เป็นพระวาจาที่อาจกล่าวได้ว่า ทรงประกาศอิสรภาพของมนุษย์โดยที่พระองค์ทรงประกาศแทนมนุษย์ทั้งหลายว่า ถ้ามนุษย์ฝึกตนเองแล้ว ก็จะทำให้มีฤทธิ์ที่ประเสริฐเหนือกว่าเทวดา เช่นเรื่องพระสารีบุตรเมื่อใกล้นิพพาน ระลึกถึงมารดาที่มีอุปนิสัยแห่งพระโศคาปัดติมรรค จึงกราบทูลลาพระพุทธองค์แล้วไปยังนาลกคาม เข้าพักที่บ้านมารดา พอถึงตอนกลางคืนพระเถระเกิดอาพาธหนัก มีท้าวมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวชตรฐุ ท้าวภูเวร ท้าววิรุพหก และท้าววิรูปัก นอกจากนี้ยังมีท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ และท้าวมหาพรหม เข้ามาเยี่ยม

^๑ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๔), หน้า ๕๕

เมื่อมารดาของพระเถระเห็น เกิดสงสัยจึงถามพระเถระผู้บุตร เมื่อพระเถระบอกนางพราหมณ์จึงถามว่า ลูกใหญ่กว่าเทวดาเหล่านั้นหรือ พระเถระตอบว่าเป็นใหญ่กว่า ดังความตอนหนึ่งในสมัยคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค มีเรื่องตอนที่ นางพราหมณ์ถามพระเถระว่า “...เข้ายังเป็นใหญ่กว่าท้าวมหาพรหมอีกหรือ” “พระเถระตอบว่า ใช่จะแม่”^๒ อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏว่า มีเรื่องเกี่ยวกับเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย เช่น ในวันที่พระศาสดาของเราประสูติปรากฏว่า ท้าวมหาพรหมทั้ง ๔ ได้ใช้ข่ายทองมารับพระมหาบุรุษ”^๓ ฉะนั้นจึงถือเป็นคติที่ว่ามนุษย์ย่อมทำตามเหตุผลสามัญของมนุษย์เองซึ่งต่างจากเทวดา มนุษย์จำนวนมากตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน มีความเชื่อถือเคารพบูชา หรือมีความหวั่นเกรงต่ออำนาจของผีสงเทวดา มนุษย์เหล่านั้นต่างพากันมุ่งหวังที่จะขอความช่วยเหลือจากผีสงเทวดาจึงพากันบำเพ็ญเพียร ทำตบะ ก็เพื่อบีบบังคับให้ผีสงเทวดาทำตามจุดมุ่งหมายหลักของตนทั้งนี้ก็เพื่อหวังประโยชน์ของตนด้วยการพึ่งพาสังกายน่องทั้งสิ้น เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นก็ได้สั่งสอนให้เลิกวิธีการทั้งหลายเหล่านั้น และสามารถแสดงเหตุผลชี้ให้เห็นแจ่มชัดเกี่ยวกับคุณและโทษตลอดถึงวิธีปฏิบัติต่อเทวดา”^๔

ลักษณะการช่วยเหลือ และเหตุที่จะให้ช่วยเหลือต่างออกไปจากแบบก่อน คือ เทวดาที่ช่วยเหลือมาช่วยเองด้วยคุณธรรม คือ ความดีของเทวดาเอง มิใช่เพราะการเรียกร้องอ่อนวอนของมนุษย์ และเทวดาก็มิได้เรียกร้อง ต้องการหรือรอการอ่อนวอนนั้น ทางฝ่ายมนุษย์ ผู้ได้รับการช่วยเหลือ ก็ทำความดีไปตามปกติธรรมดาด้วยคุณธรรมและ ความสำนึกเหตุผลของเขเอง มิได้คำนึงว่าจะมีใครมาช่วยเหลือหรือไม่ และมีได้เรียกร้อง ขอความช่วยเหลือใดๆ ส่วนตัวกลางคือเหตุให้มีการช่วยเหลือเกิดขึ้นก็คือความดีหรือการทำความดีของมนุษย์ มิใช่การเรียกร้องอ่อนวอนหรืออามิสสินวอนใดๆ

เทวดาองค์เด่นที่คอยช่วยเหลือมนุษย์ตามประเพณี ได้แก่ท้าวสักกะ ที่เรียกกันว่า พระอินทร์ คติการช่วยเหลือของพระอินทร์อย่างนี้ นับว่าเป็นวิวัฒนาการช่วงต่อที่เชื่อมจากคติ แห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งกรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช่เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ ความเป็นพุทธ ถึงขั้นที่ยอมรับ

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาคที่ ๑, (สมัยคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๘๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕๖

เป็นพุทธได้ สารสำคัญของคนนี้ก็คือ มนุษย์ที่ดียอมทำความดีไปตามเหตุผลสามัญของมนุษย์เอง และทำอย่างมั่นคงแน่วแน่เต็มสติปัญญา จนสุดความสามารถของตน ไม่คำนึงถึง ไม่รีรอ ไม่เรียกร้องความช่วยเหลือจากเทวดาใดๆ เลย

เทวดาที่ดี ย่อมใส่ใจคอยดูแล ช่วยเหลือมนุษย์ที่ดีด้วยคุณธรรมของเทวดาเอง เมื่อมนุษย์ผู้ทำดี ได้รับความเดือดร้อน หากเทวดายังมีความคืออยู่บ้าง เทวดาก็จะทนดูไม่ไหว ต้องลงมาช่วยเอง พุดต่างๆว่า มนุษย์ก็ทำดีโดยไม่คำนึงถึงการช่วยเหลือของเทวดา เทวดาก็ช่วยโดยไม่คำนึง ถึงการอ่อนวอนของมนุษย์ ถ้าใครยังหวัง ยังหวัง ยังเยื่อใยในทางเทวานุภาพอยู่ ก็อาจจะต้องคิดต่อไปนี้ ปลอดภัยว่า “การเพียรพยายามทำดี เป็นหน้าที่ของมนุษย์ การช่วยเหลือคนทำดีเป็นหน้าที่ ของสวรรค์ เราทำหน้าที่ของมนุษย์ให้ดีที่สุดแล้วกัน” ถ้ามนุษย์ไม่เพียรทำดี มัวแต่อ่อนวอนเทวดา และถ้าเทวดาไม่ใส่ใจช่วยคนทำดี มัวแต่รอการอ่อนวอนหรือคอยช่วยคนที่อ่อนวอน ก็คือเป็นผู้ทำผิดต่อหน้าที่ เมื่อมนุษย์และ เทวดาต่างขาดคุณธรรม ปฏิบัติผิดหน้าที่ ก็จะประสบความหายนะไปด้วยกัน ตามกฎธรรมดาคำว่ากรรมทั้งมนุษย์และสวรรค์อยู่ชั้นหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่าเทวดาเหล่านี้อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด เพราะสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง มนุษย์จึงรู้สึกขำเกรงและบูชาบวงสรวงเพื่อให้เทวดาเหล่านี้โปรดปรานและรักษาคุ้มครองหรือ อำนวยประโยชน์ที่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้แก่ส่วนบุญ (ทกขนิมมาทิส) แก่เหล่าเทวดาที่สถิตอยู่ในที่นั้น ๆ เพราะเมื่อเทวดาได้รับไมตรีจิตเช่นนั้นแล้วก็จะ เกื้อกูลตอบเช่นเดียวกับมารดาที่มีความเอ็นดูเลี้ยงดูบุตร ผู้ที่เทวดาเกื้อกูลแล้วย่อมประสบความ เจริญก้าวหน้า^๕

ในคัมภีร์รุ่นหลังพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะป็นชั้นอรรธกถาหรือคัมภีร์ชั้นรองลงมา มักกล่าวถึงเรื่องราวของท้าวสักกะและเหล่าเทวดาในชั้นดาวดึงส์ว่ามีความเกี่ยวข้องกับพุทธบริษัทผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบเสมอ โดยส่วนใหญ่เทวดาเหล่านี้จะมีหน้าที่คอยอำนวยความสะดวก หรือมาคอยช่วยเหลือผู้ปฏิบัติดีให้ปลอดภัยและมักเน้นไปที่อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเทวดาเป็นอเนกประการ ซึ่งการนำเสนอบทบาทหน้าที่ของเทวดาในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเสี่ยงต่อการ เข้าใจผิดต่อบทบาทหน้าที่ที่ควรจะเป็นของเทวดา ทำให้คนหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากเทวดา เกินไป หากเทียบกับที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกแล้วทั้งเทวดาและมนุษย์มีจุดร่วมกันอยู่ที่ หลักธรรม กล่าวคือ บทบาทส่วนใหญ่ของเทวดาจะเกี่ยวข้องกับการเป็นตัวอย่างของผลแห่งกรรมดี ที่เทวดาได้ทำไว้ และเทวดามักให้ความสนใจด้านคุณธรรมหรือหลักธรรม ดังที่มีเทวดาจำนวนมากพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อสนทนาหรือถามปัญหาทางธรรมเสมอ

^๕ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๓/๘๐-๘๑.

๓.๑.๒ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลาย เทวดาต่างๆ ก็เปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาบำเพ็ญคุณความดีตามแนวทางพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น เรื่องราวของเหล่าเทวดาที่บันทึกไว้ในวรรณคดีหลายเรื่อง โดยที่แต่ละเรื่องกล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันถึงความปรารถนาดีของเทวดาที่สถิตอยู่ในราวป่าแต่ละแห่งที่มีพระภิกษุไปพักอาศัยเพื่อบำเพ็ญทางจิต เมื่อภิกษุบางรูปมัวประมาทลืมน บางรูปไม่ชวนชวายเป็นกิจที่พึงทำของบรรพชิต เช่น บางรูปมัวครุ่นคิดแต่เรื่องอกุศลลามกเหมือนชาวบ้าน บางรูปชอบนอนหลับเวลากลางวัน บางรูปมัวแต่คอยรับแขกที่เป็นคฤหัสถ์จนเกินเวลา เทวดาที่สถิตอยู่ในที่นั้น ๆ ก็เข้าไปเตือนสติภิกษุนั้น ๆ เพื่อให้สำนึกผิดแล้วเปลี่ยนความประพฤติเสียใหม่^๖

นอกจากนี้ เทวดาเหล่านี้บางทีถูกเรียกว่า อารักษ์เทวดา แปลว่าเทวดาที่คอยดูแลรักษาคนดีไม่ให้เป็นอันตราย เช่น เทวดามหาราชทั้ง ๔ ครั้งได้ทราบข่าวว่าพระโพธิสัตว์ถือกำเนิดในพระครรภ์ของพระนางเจ้าสิริมหามายาก็พากันมาถวายการอารักขาในทิศทั้ง ๔ เพื่อไม่ให้ใคร ๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรืออมนุษย์มาเบียดเบียนพระโพธิสัตว์ในพระครรภ์หรือพระมารดาของพระองค์^๗ และในเวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติ เทวดามหาราชทั้ง ๔ ก็มาคอยรับพระวรกายของพระโพธิสัตว์ไม่ให้ตกถึงพื้นดิน^๘ กรณีอื่น ๆ เช่น เทวดาประจำมหาสมุทรชื่อมณีเมขลาที่สำรวจตรวจราชมหาสมุทรแล้วพบมหาชนกลอยคออยู่ในวันที่ ๗ จึงได้ช่วยเหลือให้ขึ้นถึงฝั่ง

จะเห็นได้ว่าบทบาทของเทวดาปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ทุกชีวิตจะต้องดำเนินไปตามกฎแห่งกรรม เทวดาจึงไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่ที่จะใช้อำนาจบันดาลให้คุณหรือโทษแก่ใครได้ เพราะเทวดาก็ยังมีเลศค้นหาเช่นเดียวกับมนุษย์ จึงยังต้องบำเพ็ญคุณความดีเพิ่มพูนบุญกุศลต่อไป ดังนั้น การที่เทวดาได้มีส่วนช่วยเหลือคนดีในบางโอกาสจึงเท่ากับเป็นการบำเพ็ญบุญไปในตัวด้วย

เมื่อเข้าสู่ยุคพระพุทธศาสนา ท้าวสักกะพร้อมด้วยเหล่าเทวดาที่เป็นบริวารได้คอยให้ความช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและบริษัท ๔ อยู่เสมอมิได้ขาด เช่น คราวที่พระพุทธองค์ทรงประหารท้าวสักกะก็มาคอยปรนนิบัติจนหายประชวร ช่วยเทแม่ภานะที่มีพระบังคนหนัก(อุจจาระ) ของพระพุทธเจ้าโดยไม่ได้แสดงอาการรังเกียจ^๙ เมื่อมีผู้ไม่หวังดีต่อพระพุทธเจ้ามากล่าวหาว่าทรงไปทำนางจิญจมาณวิกาห้อง ท้าวสักกะก็ได้แปลงเป็นหนูมากัดผ้าที่มัดทำเป็นท้องของนางหลุด ทำให้

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๒๑-๒๓๔/๒๓๕-๒๔๗.

^๗ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕/๑๑.

^๘ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๘/๑๒.

^๙ มงคล.อ. ๑/๒๔.

ประชาชนรู้ว่านางแกล้งใส่ร้ายพระพุทธเจ้า^{๑๐} แม้สาวกของพระพุทธเจ้า เช่น พระจักษุบาลซึ่งเป็นภิกษุชราตาบอด ไม่สามารถมองเห็นทางได้ ท้าวสักกะก็มาช่วยพาไปส่งให้ถึงที่หมายได้โดยปลอดภัย^{๑๑} และสามเณรที่ตั้งใจปฏิบัติธรรม ท้าวสักกะก็ได้มาช่วยรักษาความสงบให้บริเวณหน้าประตูห้องของสามเณรเพื่อไม่ให้มีเสียงอื่นมารบกวนสามเณร และรักษาหน้าห้องจนสามเณรได้บรรลุอรหัตผลจึงได้กลับไปสวรรค์^{๑๒}

นอกจากท้าวสักกะแล้ว เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ปรากฏบทบาทเกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่ควรกล่าวถึง คือ วิศวกรรมหรือวิษณุกรรมเทพบุตร วิศวกรรมเป็นเทวดาที่ชำนาญในการก่อสร้างสามารถเนรมิตที่อยู่อาศัยในโลกมนุษย์ได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เป็นเพราะอานิสงส์เมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำงานเป็นช่างไม้ช่วยขมขมาณพสร้างศาลาที่พักชื่อว่าสุวรรณมา เพื่อให้เป็นที่พักผ่อนสำหรับประชาชนทั่วไป เมื่อสิ้นชีวิตจึงได้เกิดเป็นเทวดามีนามว่าวิศวกรรมหรือวิษณุกรรม บทบาทหน้าที่หลักของวิศวกรรม คือ การรับเทวบัญชาจากท้าวสักกะเพื่อไปช่วยสร้างที่อยู่อาศัยให้กับมนุษย์ผู้มีคุณธรรม เช่น รับเทวบัญชาสร้างปราสาทชื่อธรรมะถวายเป็นถวายพระเจ้ามหาสุทนต์ผู้ทรงคุณธรรม ซึ่งเมื่อสร้างเสร็จแล้วปรากฏว่าปราสาทธรรมะกว้างขวางใหญ่โตและวิจิตรพิสดารยิ่งนัก^{๑๓} ในคัมภีร์ชั้นหลังโดยเฉพาะอรรถกถามักจะกล่าวถึงวิศวกรรมเทพบุตรว่าได้ช่วยเนรมิตหรือสร้างที่พักให้กับผู้ทรงธรรมเสมอ เช่น สร้างบรรณศาลา ๒ หลัง พร้อมทั้งงกรรมที่พักผ่อน ตลอดจนเนรมิตต้นไม้บานาพรรณทั้งไม้ออกและไม้ผล และยังจัดหาบริวารที่จำเป็นสำหรับนักพรตไว้คอยพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีและพระโอรสธิดา^{๑๔} ได้เนรมิตเรือนยอด (ภูฎาคาร) ๕๐๐ หลังไว้สำหรับพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ที่จะเสด็จไปยังบ้านนางจูปสุภิตาเพื่อรับถวายภัตตาหาร^{๑๕}

ผู้วิจัยเห็นว่าในแต่ละมีเทวดาที่คอยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนายังมีเทวดาที่มาในคราวของมารมาคอยขัดขวาง ซึ่งความเห็นนี้สอดคล้องกับปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่ง คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กล่าวไว้ว่า^{๑๖} “มารนี้เป็นชื่อเทพในสวรรค์ชั้นสูงสุดของระดับกามาจร

^{๑๐} ฐ.อ. ๖/๔๘.

^{๑๑} ฐ.อ. ๑/๑๖-๑๗.

^{๑๒} ฐ.อ. ๕/๘๓-๘๘.

^{๑๓} ที.ม.(บาลี), ๑๐/๒๕๖/๑๕๓-๑๕๘.

^{๑๔} จริยา.อ. ๑/๑๐๓-๑๐๘.

^{๑๕} ฐ.อ. ๓/๑๑๖.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๗๑.

คือ ชั้นที่ ๖ ได้แก่ ปรณิมิตวสวัตติ แต่ชอบขัดขวางรังควาญผู้อื่น เมื่อเขาจะทำความดีเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อใครจะเปลี่ยนคนให้เป็นอิสระจากกาม ถือว่าผู้นั้นจะข้ามออกนอกเขตอำนาจของมารก็เป็นอัน จะต้องเผชิญหน้ากับมารทีเดียว”

จากความเห็นที่ต่างกันทั้ง ๒ ฝ่ายข้างต้นนี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดอย่างหลัง คือเห็นว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้แม้จะเป็นเทวดาระดับสูงสุดในสวรรค์ชั้นกามาพรแต่ในอีกบริบทหนึ่งก็คือ มารนั่นเอง สวรรค์ชั้นนี้ไม่ได้แบ่งเป็น ๒ ฝ่ายและต่างฝ่ายต่างปกครองคนละส่วนแต่อย่างใด เพราะ เทวดาไม่ว่าจะอยู่ในสวรรค์ชั้นไหนหรืออยู่ในระดับใดก็ยังอยู่ในฐานะเป็นปุถุชน ไม่ใช่พระอริยเจ้า ที่หมดกิเลสตัณหาแล้ว แม้จะบังเกิดเป็นเทวดาซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดีอันเป็นผลจากการทำความดีบางอย่าง แต่ก็ยังไม่หมดกิเลสตัณหา เทวดาบางองค์จึงยังมีอารมณ์ความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ ปุถุชนทั่วไป เช่นเดียวกับมนุษย์ที่แม้จะเป็นคนจนหรือคนรวย มียศมีตำแหน่งต่ำหรือสูง ตราบใดที่ยังมีกิเลสตัณหาที่ไม่ได้หมายความว่าคนที่มั่งมีหรือมียศศักดิ์สูงจะดีกว่าคนจนเสมอไป บางครั้งคนที่ร่ำรวยมียศศักดิ์สูงอาจมีพฤติกรรมแย่กว่าหรือเลวร้ายกว่าคนจนก็ได้ คนรวยหรือผู้มีอำนาจสูงบางคนยังมีความอิจฉาริษยาคอยขัดขวางไม่ยอมให้คนจนหรือผู้มีอำนาจต่ำกว่าได้ดีเสมอตนหรือยิ่งกว่าตนก็มีให้เห็นทั่วไป

ด้วยเหตุนี้เทวดาในคราบของมารในสวรรค์ชั้นปรณิมิตวสวัตติจึงแสดงอิทธิฤทธิ์มากมายคอยขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่คิดจะทำตนให้เป็นอิสระจากอำนาจของบ่วงมาร (มารเชยยา) โดยเฉพาะจากกาม “แม้แต่พระอินทร์ พอมารมาก็หนีไม่รอหน้า ไปหลบอยู่สุดขอบจักรวาลพระพรหมก็หลีกเลียง บางคราว มารก็ขึ้นไปรังควาญถึงพรหมโลกซึ่งเป็นชั้นรูปาวจรสูงกว่าระดับของตน”^{๑๓} โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าที่ถูกมารรบกวนบ่อยครั้งนับแต่ครั้งที่เริ่มเสด็จออกผนวชจนกระทั่งในที่สุดมาอาราธนาให้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ในพระไตรปิฎกตอนที่ว่าด้วยมารหรือมารสังยุตต์ ได้กล่าวถึงมารที่คอยติดตามรบกวนพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกที่พยายามบำเพ็ญเพียรเพื่อให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตน เช่น คราวที่ธิดามารทั้ง ๓ คือ นางคันทา อรดีและราดา ทราบว่ามารผู้เป็นบิดาเสวราโศกเสียใจที่ไม่สามารถทำให้พระพุทธองค์ตกอยู่ภายใต้อำนาจได้ จึงพากันมาอาสาเพื่อจะไปช่วยวนพระพุทธองค์ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจให้ได้ แล้วทั้ง ๓ นางก็พากันมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อขอปรนนิบัติ แต่พระองค์ไม่ทรงสนพระทัย พวกนางจึงแปลงร่างเป็นหญิงวัยต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องความสนใจ แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้พระพุทธองค์หวั่นไหวได้^{๑๔}

พระสาวกอื่นๆ ที่มารมาคอยรบกวน เช่น เรื่องที่มารตนหนึ่งเนรมิตร่างเป็นพราหมณ์แก่เข้าไปหาภิกษุกลุ่มหนึ่งแล้วพูดชักชวนให้ภิกษุกลุ่มนั้นเห็นโทษของการบวชเป็นพระแต่ยังหนุ่ม

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๑.

^{๑๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๖๑/๑๔๕-๑๕๓.

แน่น เพราะทำให้ชีวิตวัยหนุ่มขาดสีสัน ไม่สนุกสนานได้เต็มที่โดยเฉพาะเรื่องกามซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตวัยหนุ่ม ภิกษุกลุ่มนั้นได้ฟังมารพูดเช่นนี้แล้วก็พากันยืนยันว่าจะขอยึดมั่นตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จะไม่ยอมทำตามคำชักชวนของมารเด็ดขาด^{๑๙} อีกเรื่องหนึ่งกล่าวถึงพระภิกษุชื่อว่าสมิทริซึ่งกำลังบำเพ็ญเพียรอย่างเต็มที่และเกิดความภาคภูมิใจว่าตนเอง โชคดีแล้วที่ได้มีพระศาสดาเป็นพระพุทธเจ้าได้บวชในศาสนาของพระองค์ และได้มีเพื่อนดี ๆ จำนวนมาก มารู้ความคิดของพระสมิทริจึงเข้าไปหาท่านปลางส่งเสียงดังน่ากลัวปานแผ่นดินจะถล่ม ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรายงานให้ทรงทราบ ในครั้งที่ ๓ มารทำอย่างเดิมอีกท่านจึงกล่าวกับมารว่าท่านไม่กลัวเพราะมีสติปัญญาและจิตมั่นคงดี สุดท้ายเมื่อรู้ว่าท่านไม่กลัวมารจึงเสียใจและหายตัวไปทันที^{๒๐}

แม้ตอนสุดท้ายมารก็ยังพยายามที่จะมาตามหาวิญญาณของผู้ที่จะตายเพื่อนำไปสู่อำนาจของคนอีก เช่นตอนที่พระ โคริกะเจ็บป่วยเรื้อรัง ท่านหมั่น บำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุเจโตวิมุตติแต่ก็ล้มเหลวถึง ๖ ครั้ง ท่านจึงใช้มีดปากคองจนมรณภาพ มารพยายามมาค้นหาดวงวิญญาณของท่านแต่ไม่เจอ เพราะวิญญาณของท่านพ้นจากอำนาจของมารไปในวินาทีสุดท้ายเนื่องจากท่านได้บรรลุนิพพานก่อนสิ้นชีวิต มารรู้สึกเสียใจและหายตัวไปทันที^{๒๑} นอกจากนี้ในตอนที่ว่าภิกษุณีหรือภิกษุณีสังยุตต์^{๒๒} ได้กล่าวถึงมารพยายามเข้าไปหาภิกษุณีหลายรูปต่างกรรมต่างวาระเพื่อก่อความให้เกิดความหวาดกลัวและชักชวนให้เลิกยินดีในสมาธิ โดยพยายามชักนำให้หันมายินดีในกามแทน

จากบทบาทที่กล่าวมาเหวตามักจะหาโอกาสมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาและเพื่อฟังธรรม นอกจากนี้เหวตายังมีส่วนช่วยเหลือพุทธบริษัทในโอกาสต่างๆ อีกมากมายจึงอาจกล่าวได้ว่า เหวตาที่ดีมีคุณธรรมมักจะคอยสนับสนุนหรือคอยช่วยเหลือคนดี ส่วนเหวตา ที่มีความอิจฉาริษยามักจะคอยกลั่นแกล้งหรือรบกวนคนดีอาจจะเพื่อทดสอบหรือเพื่อทำลาย ก็ได้ แต่สุดท้ายผู้ที่มั่นคงในคุณความดีก็มักจะเป็นฝ่ายชนะเหวตาเสมอ

๓.๒ ด้านการบำเพ็ญกุศลที่ทำให้ได้สวรรค์สมบัติ

มนุษย์มีความสัมพันธ์กันกับเหวตาในด้านการบำเพ็ญกุศลเพราะมนุษย์เมื่อมีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาอยู่เนืองนิจ ย่อมที่จะได้เกิดเป็นเหวตาในชั้นต่างๆกัน เพราะฉะนั้นในส่วนนี้จึงเป็นความสัมพันธ์กันทางด้านการบำเพ็ญกุศล เมื่อมนุษย์บำเพ็ญกุศลย่อมที่จะได้สวรรค์สมบัติดังที่จะได้อธิบายต่อไปดังนี้

^{๑๙} ตี.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๗/๑๔๒.

^{๒๐} ตี.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๘/๑๔๓-๑๔๔.

^{๒๑} ตี.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๙/๑๔๕-๑๔๖.

^{๒๒} ตี.ส. (บาลี) ๑๕/๑๖๒-๑๖๓/๑๕๔-๑๖๓.

๓.๒.๑ การให้ทานได้สวรรค์สมบัติ

ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน คือการให้ เป็นขั้นแรกของการทำบุญ ผลของทานมัยคือมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา มีปรากฏหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกกล่าวถึงผู้ทำบุญให้ทานเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดามีวิมานรุ่งเรืองอยู่ที่สวรรค์ พระพุทธเจ้าเมื่อพบกับเทวดาเหล่านั้นก็จะตรัสถามเป็นเชิงสนทนากันด้วยไมตรีจิตซึ่งเรื่องที่สนทนากันก็จะมีเรื่องวิมาน ความรุ่งเรือง ความสุขสบายในสวรรค์ชั้นนั้นๆ รวมอยู่ด้วย เช่นตรัสถามกะนางเทพนารีว่า

... เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอำนาจมาก ตลาคตขอถามว่า เมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอำนาจรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ ... นางเทพธิดาได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ... ชาติก่อน หม่อมฉันเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์โลก ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้เห็นตเห็นน้อยกระหายน้ำจึงขมิขมันถวายน้ำให้ท่านดื่ม ...^{๒๓}

สาวกของพระพุทธเจ้าที่ทรงคุณวุฒิบางรูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทใน โลกมนุษย์แล้วยังได้ไปโปรดเทวดาในสวรรค์ด้วยได้สอบถามความเป็นอยู่เพื่อเป็นข้อมูลในการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท พระสาวกผู้มีฤทธิ์มากมีอำนาจมากคือพระมหาโมคคัลลานเถระ เคยถามนางเทพธิดาถึงอิฏฐผลที่ตนได้รับในเทวโลกว่า

... เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาตอบว่า ... เมื่อฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นสะเก้ (อยู่) ในเรือนพ่อค้า ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากกิเลส ประคจฐติ มีใจผ่องใสไม่มัวหมอง เลื่อมใสแล้วได้ถวายขนมกุมมาสก้อนหนึ่งแต่ท่านด้วยมือทั้งสองของตน ครั้นถวายแล้วดิฉันจึงมาบันเทิงใจอยู่ในสวนนั้นวัน ...^{๒๔}

ในทานุปัตติสูตร^{๒๕} ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการให้ทานว่ามี ๘ ประการ ซึ่งเป็นการกล่าวรวมไปถึงศีลมัชและภาวนามัชเอาไว้ด้วยคือ . ความเกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคหบดี . ความเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๔. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา ๕. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต ๖. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดี ๗. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๘. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นพรหมภายิกา

^{๒๓} จุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๔-๕๗/๑๐.

^{๒๔} จุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๗-๑๒๑ / ๒๐-๒๑ .

^{๒๕} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๕/ ๒๕๒ - ๒๕๔.

ผลประการที่ ๑-๓ เกิดจากความมีสติให้ทานแล้วตั้งความปรารถนาไว้ ส่วนผลประการที่ ๔ เกิดจากการมีศีลปราศจากราคะให้ทาน คำว่า ปราศจากราคะในที่นี้คือการตัดกิเลสได้ด้วยโศดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค หรือข่มไว้ด้วยสมาบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการทำบุญนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ เช่น ทำบุญด้วยการให้ทานจะมีผลมาก อานิสงส์มากต้องทำให้ครบในสัมปทา ๔ คือ ๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลเป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิไณยบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมาบัติได้ ๒. ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือสิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธิได้มาโดยชอบธรรม ๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล เจตนาดีก่อนให้ เรียกว่า บุญเจตนา เจตนาดีขณะให้ เรียกว่า บุญเจตนา เจตนาดีหลังให้ เรียกว่า อปรปรเจตนา จิตโสมนัสประกอบด้วยปัญญา ๔. คุณาดีเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือ ปฏิภาคนามิคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิไณยบุคคลนั้นนอกจากนิโรธสมาบัติใหม่^{๒๖} ด้วยหลักการตามที่กล่าวมานี้ จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาที่เกิดด้วยเหตุและผล ชาวพุทธจึงควรมองสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุด้วยผล ทำบุญด้วยสติปัญญาด้วยความรู้ความเข้าใจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในบุญในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้จริง

๓.๒.๒ การรักษาศีลได้สวรรค์สมบัติ

ศีลมัชฌิมาปฏิบัติที่สำเร็จด้วยศีล คาสรูปท้ายของศีล ๕ พระท่านจะกล่าวว่า สีเลน สุขคติ ยนฺติ สีเลน โภคสมปทา สีเลน นิพพุติ ยนฺติ มีความหมายว่า จะไปสู่สุคติด้วยศีล จะถึงพร้อมสมบูรณ์แห่งโภคสมบัติด้วยศีล จะถึงนิพพานก็ได้ด้วยศีล ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล จึงมีสิทธิ์ได้รับ มนุษย์สมบัติ (โภคะ) สวรรค์สมบัติ (สุคติ) และนิพพานสมบัติ (ความดับกิเลส) พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล ย่อมมีความรุ่งโรจน์ในสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในภททิตถิกาวิมานว่า

... เทพธิดาผู้มีบริวารยศ เพราะบุญอะไร เธอจึงได้เกิดในหมู่เทพชั้นไตรทศ ตถาคตถาม เธอแล้วจงบอกเถิดว่า นี่เป็นผลของกรรมใดเล่า ... เทพธิดาได้กราบทูลว่า ... หม่อมฉันเข้าจากุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๔ คำ ๕ คำ และ ๘ คำ แห่งปีกัษ และตลอดปาฏิ-หาริยปีกัษ หม่อมฉันสารวระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้ ... หม่อมฉันยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคดม ผู้ทรงมีพระจักษุ หม่อมฉันได้

^{๒๖} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๗๒ .

บาเพ็ญสุจริตธรรม และได้บาเพ็ญกุศลธรรมไว้แล้ว จุติจาคนุษย์โลกนั้นแล้วได้เกิดเป็น เทพธิดา มีรัศมีในตัวเอง เทียวชมสวนนันทวันอยู่ ...^{๒๑}

ความเชื่อมโยงแห่งศีลธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดา ตลอดถึงท่าทีของเทวดาที่มีต่อ มนุษย์หรือมนุษย์ที่มีต่อเทวดาก็ตาม เป็นความเชื่อจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งศีลธรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้เป็นตัวแท้บริสุทธิ์ตามหลักการของ พระพุทธศาสนาก็ตาม แต่ก็ป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ความเป็นพุทธะ สาระสำคัญของคตินี้จึงขึ้นอยู่กับ ปัจจัยแห่งคุณค่าภายในจิตใจ เป็นจุดมุ่งหมายหรือคุณค่าของศีลธรรม

ศีลธรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง คีลและธรรมอื่นๆ นอกจากศีล คือ รวมถึงสมาธิและปัญญาด้วย ตามหลักไตรสิกขา คือ คีล สมาธิ และปัญญา ล้วนเป็นธรรมทั้งสิ้น ระบบของไตรลักษณ์เป็นคุณค่าทางจริยธรรมของศีลธรรมที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลแน่นอนมั่นคง เป็น อิศระหลุดพ้นของจิต อำนวยสิ่งที่จะเป็นหลักประกันของศีลธรรมทั้งสองข้อนี้ กล่าวคือ ความ รู้เท่าทันสังขาร ไม่ยึดติดผูกพัน ที่จะป็นเหตุให้ทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเป็นการผิด ศีลธรรม หรืออาจพูดได้ว่า เป็นศีลธรรมที่เกิดขึ้นตาเหตุปัจจัย เพราะไม่มีแรงจูงใจที่จะทำ ประพฤติผิดด้านศีลธรรมได้เลย แต่ถ้าเป็นปุถุนคนคาดหวังที่จะให้สังคมมีศีลธรรมมั่นคงก็เป็นไปได้ ยากเนื่องจากมีสิ่งชักจูงที่มีอยู่ภายในตัวคนทุกๆ ไป หรือกิเลสที่เป็นเหตุให้ละเมิดการสร้างศีลธรรม ต้องใช้ระบบควบคุมหรือใช้พลังอย่างอื่นที่แรงกว่ามาเป็นแรงจูงใจ เพื่อให้สังคมมีการประพฤติ ศีลธรรมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงบัดนี้ “โลกและชีวิตได้เกิดเป็นปริศนา ซึ่งมนุษย์ กำลังพยายามตอบอยู่โดยประการต่างๆ ไม่รู้จักสิ้น อาศัยปริศนานั้นเป็นมูลเค้า ข้อความหลากหลาย หลายสาขาได้แพร่ออกไปโดยลำดับ แม้ในสมัยซึ่งวิทยาการยังไม่ก้าวขึ้นสู่ความเจริญเพียงพอ และ หลักการแห่งความนึกคิดยังมีได้วางไว้เป็นระเบียบก็ตาม จิตใจของมนุษย์ก็ได้หมกมุ่นอยู่ในบริเวณ ของปริศนาอันนี้”^{๒๒} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล โดยมีปัญญาเป็นเครื่องพิสูจน์สัง ฆธรรม ได้ชี้แจงปริศนาเกี่ยวกับโลกและชีวิตจนถึงจุดหมายสูงสุดนั่นคืออิสระ

อย่างไรก็ตามเมื่อความนึกคิดของมนุษย์ยังไม่ก้าวไปถึงระดับเหตุผล ย่อมมีกระแส สัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิด คือความสงสัยเกิดขึ้นเพราะไม่รู้แจ้ง ผนวกกับความเชื่อเรื่องเทพดา หรือพระเป็นเจ้า พร้อมกันนั้นพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ขัดกับหลักการของความเชื่อเช่นนี้ แต่ให้ มองปัญหาเช่นนั้นตามเหตุผล แต่ความเชื่ออย่างเก่าก็ยังมีในโลกปัจจุบัน มนุษย์ได้เริ่มพิจารณาถึง

^{๒๑} จุ.วิ. (ไทย) ๒๖/ ๒๐๘- ๒๑๔/๓๖-๓๗.

^{๒๒} แสง มนวิฑูร, รวมบทความของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘.

โลกและชีวิตไปตามกระแสของเหตุผล ในเมื่อปลูกฝังระบบศีลธรรมที่สมบูรณ์ตามจุดมุ่งหมายของเหตุผลระบบศีลธรรมก็ย่อมมีในระดับต่างๆกัน

๓.๒.๓ ทำบุญเจริญภาวนาได้สวรรค์สมบัติ

ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา คือความคิดที่ทำการอบรมจิตให้ สุขสงบ มีคุณธรรม เช่น เมตตากรุณา (จิตภาวนา) และฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง (ปัญญาภาวนา) ภาวนามัยนี้ เป็นการสร้างบุญในด้านยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เจริญองงามขึ้นด้วยคุณธรรม จะเห็นได้ว่า เทวดาผู้บำเพ็ญภาวนามัยเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ย่อม เป็นผู้พร้อมด้วยโภคสมบัติ มีบริวารแวดล้อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังเทพธิดาคนหนึ่ง ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะเถระได้สอบถามถึงผลที่นางได้รับในเทวโลกว่า

เธอมีหมู่เทพนารีห้อมล้อม ดุจท้าวสักกเทวราช เทียวชมไปโดยรอบในสวนจิตรลดาอัน น่ารื่นรมย์ เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอยู่ ดุจดาวประกายพรึก เพราะบุญอะไร คิวพรรณเธอ จึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และ โภคะทั้งมวล ล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาได้ตอบแก่พระเถระว่า เมื่อดิฉันเกิดเป็น มนุษย์ อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นคนใช้ ทำงานรับใช้ผู้อื่นอยู่ในสกุลหนึ่ง เป็นอุบาสิกาของ พระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระจักขุ ทรงพระยศ ดิฉันได้มีความพากเพียรออกจาก กิเลสในศาสนาของพระศาสดาผู้คงที่ เพราะมีมนสิการมั่นอยู่ในใจว่า แม้ถึงร่างกายนี้จะ แดกสลายไปก็ตามที่การที่เราจะหยุดความเพียรในการเจริญกัมมัญฐานนี้จะไม่เป็นอันขาด ขอเชิญท่านดูผลแห่งความเพียรออกจากกิเลสซึ่งดิฉันมีความรู้เล็กน้อยได้บรรลุอริยมรรคอันมี สิกขา ๕ เป็นอุปนิสัย เป็นทางสวรรค์ เป็นเหตุถึงความเกษม ไม่มีขวากหนามคือกิเลส เป็น สภาวะที่ (ตัณหาและทิฏฐิ) ยึดเหนี่ยวไม่ได้ เป็นทางตรงที่สัตบุรุษทั้งหลายประกาศแล้วนี้ เกิด ... สถานที่ที่ดิฉันได้รับในบัดนี้ มิใช่สถานที่สำหรับคนที่ไม่ได้ทำบุญไว้ แต่เป็น สถานที่สำหรับคนที่ได้ทำบุญไว้เท่านั้น ไม่มีใครมา โศก นำพาลิคนใจ เป็นอุทยาน กว้างใหญ่ของเหล่าเทพชั้นไตรทศ ...^{๒๕}

การบำเพ็ญภาวนามัยของเทวดาผู้ปฏิบัติที่สวรรค์ชั้นฉกามาพจรนั้นจะเป็นไปใน ลักษณะร่วมกับบุญกิริยาวัตถุ ๒ ข้อข้างต้นด้วย คือกระทำร่วมกันทั้งทานศีลและภาวนา เช่น มีใจ เลื่อมใสในพระรัตนตรัยถวายทานรักษาศีล ในบุญกิริยาวัตถุสูตรพระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึง บุคคลผู้บำเพ็ญบุญต่างกันได้รับผลต่างกัน โดยไม่ได้เน้นที่ภาวนามัย จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม ๘ จำพวก คือ กลุ่มที่ ๑ พวกที่ให้ทานน้อย รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดใน ตระกูลต่ำในมนุษยโลก กลุ่มที่ ๒ พวกที่ให้ทานปานกลาง รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญภาวนาเลย

^{๒๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๓-๑๖๐/๒๕-๓๐.

เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลสูงในมนุษย์โลก กลุ่มที่ ๓ พวกที่ให้ทานมาก รักษาศีลมาก แต่ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายจะไปเกิดเป็นเทวดา ๖ จำพวกในสวรรค์ชั้นต่างๆ คือจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามาคุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี เมื่ออาศัยผลต่างกันเป็นเกณฑ์กำหนดดวงศีลธรรม จึงได้องค์ธรรม ๘ ประการคือ ผลในมนุษย์โลก ๒ และผลในสวรรค์ ๖ จึงรวมเป็น ๘ ประการ^{๑๐}

พระพุทธศาสนา คือศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็นสัจธรรมความจริง คงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๑๑} พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมหรือจุดหมายสูงสุด ข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุอันช่วยให้ได้สิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการเรียกว่า หลักธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ความทรงรักษาไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว สมบัติอันพึงประสงค์ทั้ง ๓ ประการนั้นจัดเข้าในรูปของประโยชน์ได้ทั้งโดยความหมายและโดยการแบ่งระดับชั้น พระพุทธศาสนาได้นึกคาวว่าประโยชน์มาจัดแบ่งเป็นระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ประโยชน์ชั้นธรรมดาสามัญไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด ประโยชน์คือคำที่แปลมาจากคำว่า อรรถ หรือ อัตถะ ผู้ที่ต้องการประโยชน์ในระดับต่างๆ ต้องลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้โดยมีข้อที่ทรงเน้นย้ำสำคัญคือความไม่ประมาท ดังพุทธดำรัสว่า

บุคคล เมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีอย่างโอฬารต่อๆ ไป พึงหาความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชนท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐุชัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ)^{๑๒}

^{๑๐} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/ ๒๕๔-๒๕๖.

^{๑๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๓/ ๑๕.

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/ ๑๕๑-๑๕๒.

ในชั้นเดิมท่านแบ่งประโยชน์เป็น ๒ ระดับคือ ประโยชน์ชั้นต้น เรียกว่า ทิฐุธรรมมีกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ชั้นล้าลึก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ เบื้องสูง ในกรณีดังกล่าวนี้ ประมัตถะหรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในข้อที่ คือ สัมปรายิกัตถะ คือ เป็นส่วนยอดของประโยชน์ชั้นที่ ๒ นั้น ในชั้นหลังท่านประสงค์จะเน้นประมัตถะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นออกเป็น ๓ ชั้น^{๓๓} เมื่อนำเอาสมบัติ ๓ ประการข้างต้นมาจัดเข้าในรูปของประโยชน์ ๓ ระดับ จึงมีความสอดคล้องกัน ทั้งโดยระดับและความหมาย ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจของประโยชน์ทั้ง ๓^{๓๔} มาแสดงโดยสังเขปดังนี้

ทิฐุธรรมมีกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้ หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายเบื้องต้น หมายถึง ประโยชน์อย่างที่ยังมองเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจกันง่ายๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องชั้นนอก หรือธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือ ทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไฉไล ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทานและคนอื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน

สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกัน เฉพาะหน้า หรือผิวเผินในภายนอก เกี่ยวด้วยชีวิตด้านใน หรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตเป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้น ด้วยคุณธรรม ความใส่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบทางใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตคือฌานสมาบัติ (เดิมรวมถึงการตรัสรู้ที่เป็นปรมาตถ์ด้วย) เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องทำกรรมชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่ธรรม รักความดีงามรักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต

ปรมาตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระ โปร่งโล่งผ่องใสไม่ถูกบีบ

^{๓๓} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/ ๑๔๔/๔๖๔.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๕๔-๕๕๕.

ค้นคว้าข้อจำกัดด้วยความซื่อสัตย์มั่นห้วนหาวของตนเอง ปราศจากกิเลสเผลาคนที่ทำให้เศร้าหมอง ชุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบาน โดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติและนิพพาน

ตามมติทางพระพุทธศาสนา บุคคลควรดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้นที่ ๒ คือ สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในภพหน้าหรือภพหน้า เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีชีวิตอยู่อย่างไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ คือผู้ที่ได้ปฏิบัติพัฒนาตนจนได้ประสพจุดหมายหรือประโยชน์ถึง ๒ ขั้น กล่าวคือเมื่อบุคคลได้บรรลุวิชฐัมมิกัตถะแล้วก็ควรประสพจุดหมายหรือประโยชน์ขั้นที่ ๒ อันได้แก่ สัมปรายิกัตถะ ๔ ประการซึ่งเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้า ได้แก่ ๑. สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒. สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ๓. จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความเสียสละ ๔. ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา^{๓๕} ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนาก็คือสுகติ การได้รับความสุขความสะดักสบายของความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ได้แก่ โลกสวรรค์ เป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด ผู้ที่เกิดบนสวรรค์เรียกว่า เทวดา “สวรรค์ คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์เรียกว่าเทวดา เพราะเป็นบุคคลจากพวกที่เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ ประการ และด้วยคุณพิเศษมีฉานและอภิญญาเป็นต้น ...”^{๓๖}

แม้ว่าตามปกติพวกมนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดาถือว่าการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสுகติของพวกเขา ดังมีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แหละ นับว่าเป็นการไปสู่สுகติของเทพทั้งหลาย” เมื่อเทวดาตนใดตนหนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่า ให้ไปสู่สுகติคือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะโลกมนุษย์เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรมทำความดีงามต่างๆ และประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ (ความชั่วหรืออกุศลกรรมต่างๆ ก็เลือกทำได้เต็มที่เช่นเดียวกัน)^{๓๗}

จากบทบาทความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเทวดาด้านการบำเพ็ญกุศล จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมและสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม และความพร้อม หรือความแก่กล้าสูงงอมแห่งอินทรีย์ของบุคคลในระดับต่างๆ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในประโยชน์ระดับใดก็ใช้ความเพียรพยายามของตนปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์นั้น และเนื่องด้วยสัมปรายิกัตถะคือประโยชน์ภพหน้า

^{๓๕} อ.อุ.ก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๓๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑.

^{๓๗} บ.อุ.ติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗-๔๔๘ ; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๖๖.

หรือภพหน้าซึ่งอยู่ในระดับสวรรค์สมบัตินั้นเป็นที่ต้องการของคนส่วนมากซึ่งยังเป็นผู้ต้องเกิดตาย ในวัฏฏสงสารถือกันว่าประโยชน์ชั้นนี้เป็นสุขคติของมนุษย์ ในกรณีเช่นนี้พระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายดังกล่าวเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้มีความหวัง และที่สำคัญคือช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๓.๓ ด้านคุณธรรม

ความสัมพันธ์ทางด้านคุณธรรมในส่วนนี้ผู้วิจัยได้อธิบายคุณธรรมที่มนุษย์ปฏิบัติแล้วจะนำไปเกิดเป็นเทวดา เช่น เทวธรรม วัตตบท ๗ สัมปทา ๕ กุศลกรรมบถ ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้เมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามย่อมที่จะได้เกิดเป็นเทวดา ดังแสดงความสัมพันธ์ต่อไปได้ดังนี้

๓.๓.๑ เทวธรรม

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม

เทวธรรม คือ ธรรมะของผู้เป็นเทวดา หรือ ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาดังข้อความที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๓๘}

หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเด็นคือ

๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริต เป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน จึงเรียกว่า “สัตบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอตตปปะตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”

๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรม คือ หิริ และ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีจากรงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่งเรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤติพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์

๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่า

^{๓๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๖/๓.

เป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลก ก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๓๕}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าหลักทวารธรรม นั้นทำให้ผู้ปฏิบัติมีสถานะความเป็นเทวดาคงอยู่ได้นาน ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ผู้ประพฤตินอกจกิตสูงขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังต้องประพฤติ ธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพฤติ ทวารธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักทวารธรรมนี้ยังเหตุแห่งการเกิดในเทวโลกและพรหมโลกด้วย

๓.๓.๒ วัตตบท ๗

หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เป็นพระอินทร์ซึ่งก็คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ซึ่งเพียบพร้อมด้วย บริวาร แห่งเทวดาทิ้งปวง หลักธรรมนี้เรียกว่า วัตตบท

วัตตบท คือ คุณธรรมของพระอินทร์ คือผู้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์เพราะ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญคุณธรรมนี้สามารถนา มาปรับใช้กับผู้ที่เป็นผู้ใหญ่หรือหัวหน้า มี ๗ ประการ ได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ใน ตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจา มีมือชุ่ม เป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่ คำ สัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความ โกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำ จัดับปล้นทันที^{๓๖} ในครั้งพุทธกาลนั้นท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้ สมทานวัตตบท ๗ ประการอย่างสมบูรณ์ เพราะสมทานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้น ได้แก่ (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต (๒) เราพึงประพฤดิอ่อน น้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต (๓) เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต (๔) เราไม่พึงพูดคำ ส่อเสียดตลอดชีวิต (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาค เป็นประจา มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต (๖) เราพึงพูดแต่คำ สัตย์ตลอดชีวิต และ (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความ โกรธพึงเกิดขึ้น แก่เรา เราก็จะกำ จัดับปล้นทันที^{๓๖}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า หลักธรรมวัตตบท นั้นเป็นหลักธรรมที่ต้องอาศัยความอดทนและความ อ่อนน้อมและความเสียสละสูงในการปฏิบัติตนให้เพียบพร้อม เนื่องจากว่าจะต้องบำเพ็ญกับบิดา

^{๓๕} สมคิด สวยถ้ำ , “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๔.

^{๓๖} ต.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน.

มารดาและต่อผู้ใหญ่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง อย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยไม่ลดละและต้องปฏิบัติด้วยความปราศจากมลทินและอกุศลจิตทั้งปวง จึงจะทา ให้สมบูรณ์และเข้าถึง คำว่า วัตตบท ได้

๓.๓.๓ สัมปทา ๕

ทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความเป็นเทวดาได้ซึ่งเรียกว่า สัมปทา

สัมปทา ๕ คือ หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการคือ ศรัทธา คีล สุตะ จาคะ ปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

๑) ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผลถูกต้องตามหลักพระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้

๒) คีล คือ ระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัย เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกา จัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ชักเถลาคนให้ประณีตขึ้น

๓) สุตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียนสุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา

๔) จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเพื่อแบ่งปันให้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนใหญ่ของสังคมของคนหมู่มาก

๕) ปัญญา คือความรู้หรือรู้ตามความเป็นจริงรู้เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามี ๕ ประการคือ ศรัทธา คีล สุตะ จาคะ ปัญญาผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่าง สม่า เสมอ สมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้แต่ความตาย เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถกาหนดสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้^๒

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสัมปทา ๕ มีอนิสงสัมมาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำ ก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

๓.๓.๔ กุศลกรรมบถ

พระพุทธศาสนานั้นได้วางแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงซึ่งความดีโดยมุ่งเน้นที่กาย วาจา และใจ เป็นหลักในการสร้างจิตให้เป็นกุศล เพื่อที่จะได้ไปเกิดในสุคติโลก

^๒ อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๖/๔๘.

สวรรค์เป็นเทวดา จึงจะเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียกที่เรียกว่า กุศลกรรมบถกุศลกรรมบถ หมายถึง ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ หรือสุคติ เป็นธรรมส่วนสุจริต ๑๐ ประการ จึงเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ประกอบไปด้วย

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากฆ่าสัตว์
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) กามเมสุมิฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิโนกาม
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) ปิสุณายวาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๖) ผรุสสาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำ หยาบ
- ๗) สัมผัสปลลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ
- ๘) อนภิชฌา ความไม่โลกอยจ้องอยากได้ของเขา
- ๙) อพยาบาท ความไม่คิดร้าย
- ๑๐) สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ^{๔๓}

นอกจากประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมข้างต้นแล้วนั้นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาก็ยังต้องรักษาคณให้ตั้งอยู่ในความดีงามตามแนวทางศีลธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา คือศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคา สอนอันเป็น สัจธรรมความจริง คงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการดา เนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทา ให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด พระพุทธศาสนามีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๔๔}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ทางที่ดี ทางกุศล ทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจา และใจซึ่งกุศลกรรมบถ นี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจให้สิ้นได้ แล้วเกิดมีสัมมาทิฎฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุด

จากการศึกษาคุณธรรมระหว่างมนุษย์กับเทวดาได้ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่เป็นเทวธรรม หรือ ธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทวดานอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยหลักวัตตบท ๗ บุญกิริยาวัตต สัมปทา ๕ และ กุศลกรรมบถ ๑๐

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๔๔} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๕.

๓.๔ ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากพระพุทธศาสนาปฏิเสธความเชื่อที่ว่าพระเจ้า (พระพรหม) เป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่ง ชะตาชีวิตของมนุษย์จึงต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้าเท่านั้น แต่พระพุทธศาสนาก็มอมรับว่า ในโลกสันนิบาตหรือในจักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดนี้มีชีวิตอยู่มากมายที่พิเศษกว่ามนุษย์ โดยเฉพาะ เทวดา ซึ่งมีอยู่มากมายหลายระดับนับไม่ถ้วน บ้างก็มีความปรารถนาดี บ้างก็เป็น อังธพาล มีความ อิจฉาริษยาต่อมนุษย์ แม้จะอยู่กันคนละมิติ แต่เพราะเทวดามีฤทธิ์เดชอำนาจ พิเศษกว่ามนุษย์จึงอาจ เข้ามายุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตมนุษย์ได้ ดังนั้น พุทธศาสนิกชนที่ดีจึงควร มีธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมาะสม ต่อเทวดาโดยไม่ให้เสียหลักของพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้อธิบายดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ พิธีเจริญพระพุทธมนต์

พิธีเจริญพระพุทธมนต์เป็นพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนถือว่าสำเร็จเป็นบุญพิธีอย่าง แท้จริง ดังนั้นพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีจึงพิถีพิถันเป็นพิเศษ เท่าที่ปรากฏแก่คนไทยทั่วไป ประชาชนศรัทธาในการประพาศปฏิบัติของพระสงฆ์โดยถือว่าพระภิกษุสงฆ์เป็นกัลยามิตร การได้ คบหากับพระสงฆ์เป็นมงคล จึงนิมนต์ท่านไปฉันที่บ้านบ้าง หรือนิมนต์ให้ท่านเจริญพระพุทธ มนต์บ้าง ดังนั้นพระสงฆ์ไทยกับการสวดมนต์จึงไม่แยกจากกัน หรือกล่าวได้ว่า พระสงฆ์กับมน พิธีเป็นของคู่กัน มนต์พิธีที่พระสงฆ์ใช้สวดในพิธีต่างๆ เรียกว่า พระปริตต์

เรื่องการนับถือพระปริตต์เป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์คงมีมาก่อนพุทธกาล เช่น มีการ อ้างถึงการทำน้ำพระปริตต์ ทรายพระปริตต์ (ปริตฺตฺวาลูกา) และมีผู้กล่าวว่า พระพุทธศาสนารับเอา แนวความคิดเรื่องพระปริตต์มาจากกรัชมณฑรในคัมภีร์ อถรรพเวท (อถรรพเวท) แล้วดัดแปลงแก้ไข ให้เข้ากับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและเรียกชื่อใหม่ว่า “ปริตฺตา”^{๕๕}

แม้จะมีเรื่องราวกล่าวถึงพระปริตต์ไว้ในคัมภีร์ต่างๆ แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่า ในครั้ง พุทธกาล ได้มีผู้รวบรวมพระปริตต์เป็นหมวดหมู่หลักฐานเก่าแก่ที่พูดถึงพระปริตต์ต่างๆ ในสมัย ต่อมา ก็คือ คัมภีร์บาลีมิลินทปัญหา ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๕ ได้ระบุถึงพระปริตต์ไว้ ๕ หรือ ๖ ปริตต์ คือ ใน มิลินทปัญหา ที่ระบุถึง ๕ ปริตต์ คือ ชันระปริตต์ สุวัตติปริตต์(ในที่นี้เรียก รตนะปริตต์ว่า สุวัตติปริตต์) โมระปริตต์ ธชัคคะปริตต์ อาณานาฎิยะปริตต์ แต่ในมิลินทปัญหา ระบุ เพิ่มพระปริตต์ที่ ๖ คือ อังคุลิมาละปริตต์ ต่อมาอภิกขเว ๕๐๐ ปี คือ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ท่านพระ พุทธโฆสเถระ ได้แต่งคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค เมื่อกล่าวถึง อานุภาพของพระปริตต์ ก็ได้ระบุถึงพระ ปริตต์ไว้เพียง ๕ ปริตต์ คือ รตนะปริตต์ ชันระปริตต์ ธชัคคะปริตต์ อาณานาฎิยะปริตต์ และโมระ

^{๕๕} ธนิต อยู่โพธิ์, อานุภาพของพระปริตต์ พร้อมด้วยตำนานและคำแปล, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

ปริตร^{๔๖} การสวดพระปริตร ในครั้งพุทธกาล คงเป็นแต่ปริกรรมหรือพรำบนภาวนาเฉพาะตัวเพื่อความคุ้มครองป้องกันตนเอง ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกายว่า เมื่อภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดมรณภาพ จึงมีพุทธาณุญาตให้แผ่เมตตา ไปยังพญางูทั้ง ๔ ตระกูล เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันตนเอง ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ซากกว่า นกยูงทองคำทำพระปริตรคุ้มครองตนเอง โดยใช้คำว่า ร่ายวิชชา หรือร่ายวิหยามนต์ หรือในอรรถกถา ได้กล่าวถึงวิธีสวดพระปริตรว่า เป็นการกล่าวปริกรรม ดังนั้น การสวดพระปริตรจึงเป็นไปในลักษณะการกล่าวปริกรรมพรำบนและการกล่าวธรรมดังกล่าว^{๔๗}

ดังนั้นจึงตรงกับที่พระเทพโศภณ ได้ให้ความหมายของคำว่า มนต์ หมายถึงคำที่ศักดิ์สิทธิ์ คำเหล่านี้พระสงฆ์คัดลอกมาจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธพจน์จึงเรียกว่าพุทธมนต์คือคำศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์มีสมาธิจิตอันแน่วแน่สวดพร้อม ๆ กันเพื่อให้สัมฤทธิ์ตามความหมายแห่งถ้อยคำพุทธพจน์ที่นำมาสวดนั้น ความมุ่งหมายของการสวดพระปริตรหรือปริตานั้นเป็นดังที่อุบาสกอุบาสิกาในประเทศไทยปัจจุบันอาราธนาพระสงฆ์ให้สวดพระปริตรด้วยคำว่า

วิปตติปฏิพาหยา สพุพสมปตติ สิทธิยา สพุพทุกข ภยโรควินาสายปริตต์ พุทธ มงคล
 ขอนิมนต์พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดพระปริตรซึ่งเป็นมงคล เพื่อป้องกันความวิบัติ
 เพื่อให้สมบัติทั้งปวง เพื่อขจัดทุกข์-ภัย-โรค ทั้งปวงเถิด^{๔๘}

วัตถุประสงค์หลักของการสวดพระปริตร จึงมี ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ เพื่อป้องกันภัยวิบัติทั้งหลาย ประการที่ ๒ เพื่อความสำเร็จแห่งสมบัติทั้งปวง ประการที่ ๓ เพื่อกำจัดทุกข์ภัยและโรคทั้งปวง รวมความว่าวัตถุประสงค์ในการอาราธนาให้พระสงฆ์สวดพระปริตรก็คือเพื่อป้องกันรักษาและกำจัด นั่นคือ ป้องกันไม่ให้ภัยพิบัติที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น กำจัดสิ่งไม่ดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เป็นทุกข์โศกโรคภัยให้สิ้นราศไป และกล่าวในทางบวกก็เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีปรารถนาทั้งปวง ถ้าได้มาแล้วก็รักษาไว้ให้ได้ ดังเช่น ในมงคลสูตรว่า “สุภาสิตา จ ยา วาจา” แปลว่า วาจาเป็นสุภายิตเป็นมงคลสูงสุด การที่ได้ฟังพระภิกษุสงฆ์สวดซึ่งเป็นวาจาชอบเท่ากับเป็นการสาธยายตามกาลอันควรก็จัดว่าเป็นมงคลสูงสุด เช่นเดียวกัน ดังเช่น ในมงคลสูตรว่า “กาเลน ชมมสุสวน” แปลว่า การฟังธรรมตามกาลเป็นมงคลสูงสุด ความเป็นมหายมกก็เป็นเหตุแห่งความเจริญสิ่งที่ดีนำมาซึ่งความสุข พิธีกรรมสวดมนต์ในงานมงคลนั้นเมื่ออุบาสกอุบาสิกาอาราธนาสวดพระปริตต์ จากนั้น

^{๔๖} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๕๕.

^{๔๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๖๑.

^{๔๘} พระเทพวิมลโมลี (บุญมา คุณสมฺปนฺโน), ระเบียบปฏิบัติของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : เพชรบุรีการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๑๕.

พระสงฆ์นั่งอันดับที่สองหรือสาม จึงกล่าวบทชุมนุมเทวดา ซึ่งเป็นการเชิญทวยเทพทั้งหลายให้มาร่วมฟัง ความว่า^{๔๕}

สมนฺตา จกฺกฺวาเพสุ อตฺรจกฺจฺนตฺ เทวตา

สทฺทรมฺมิ มุนิราชสฺส สุรนตฺ สกฺคโมกฺขทฺ

ขอเชิญเทวดาทั้งหลายในจักรวาลทั้งหลายโดยชอบ จงมาประชุมกัน ณ ที่นี้ แล้วขอเชิญฟังพระสัทธรรม ที่ชี้ทางไปสู่สวรรค์และนิพพาน ของพระจอมมุนีเจ้ากัณเฑิด

สกุเค กามะ จ รูปะ คิริติชฺรตฺถุ จนฺทลิกฺเข วิมานะ

ทีเป รุกฺกุเฐ จ กามะ ตฺรฺวานคทฺแน เคะหวตฺถุมฺหิ เขตฺเต

ภุมฺมา จายนตฺ เทวา, ชลตฺตวิสเม ยกฺขคณฺธพฺพนาภา

ติฏฺฐนฺตา สนฺติเก ยํ มุนิวิรวจฺนํ สาธ วิมาเ สุนฺนตฺ.

ขอเชิญเทวดาทั้งหลายซึ่งสิงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นกามภพ ในชั้นรูปภพ สิงสถิตอยู่บนยอดเขา และที่หุบผา ทั้งที่มีวิมานอยู่ในอากาศ และภุมมเทวดาทั้งหลาย ซึ่งสิงสถิตอยู่ในทวีป ในรัฐ ในหมู่บ้าน บนต้นไม้ ในป่าช้า ในเหย้าเรือน และเรือกสวนไร่นา ตลอดจนเหล่ายักษ์ คนธรรพ์ และเหล่านาคทั้งหลาย ผู้เป็นสาธุชน ซึ่งอยู่ในน้ำ บนบก ที่ลุ่ม และที่ดอน จงมาชุมนุมกัน ขอเชิญฟังคำของพระมุนีเจ้าผู้ประเสริฐ

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทฺนตา

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทฺนตา

ธมฺมสฺสวนกาโล อยมฺภทฺนตา

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม, ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม, ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม

เมื่อกล่าวชุมนุมเทวดาแล้ว ภิกษุผู้เป็นหัวหน้ากล่าวนำบท นมัสการ (นโม ตสฺสภควโต ..ฯ) ไตรสรณคมนน์, สัมพุทธะ, (กานมัสการพระพุทธเจ้า ๓,๕๘๔,๑๕๒ พระองค์), นโมการัญฐุกคาถา ซึ่งเรียกกันในหมู่สงฆ์ว่า นโม ๘ บท พร้อมทั้งบทขัดตำนานในแต่ละบท ไปจนจบ

การสวดพระปริตต์ดังกล่าว บางบทก็จะจะเป็นหลักที่ควรประพฤติเพื่อความป็นสิริมงคลบางบทก็บริกรรมเพื่อประโยชน์คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายกับตนเอง เช่น กรณียเมตตสูตร^{๔๖} “เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงภายิตแก่พระภิกษุทั้งหลายเพื่อประโยชน์จะให้เป็นที่คุ้มครอง

^{๔๕} พระศาสนโศภณ (วัดมกุฏกษัตริยาราม), สวตมณต์แปล, (พระมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๔๑.

^{๔๖} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๑.

ป้องกัน ซึ่งอุปทวะอันตราย”^{๕๑} จากเทวดาซึ่งมารบกวนภิกษุที่ปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่า ชั้นชปริตต์ หรืออหิราชสูตร^{๕๒} เป็นพระสูตรที่ทรงภายิตให้แก่ภิกษุแม่เมตตาคิดต่อตระกูลพญาทั้ง ๔ คือ ๑. วิรูปกษณาคราช ๒. เอรापณะนคราช ๓. ฉัพยาปุตตนคราช ๔. กัณหาโคตมกะ เพื่อจะได้คุ้มครองป้องกันรักษาตน อาฏานาถียสูตร เป็นพระสูตรที่ท้าวจตุโลกบาลถวายพิธีป้องกันอมนุษย์กับพระพุทธเจ้าเพื่อประทานกับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ดังพระคำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเล่าเรียนศึกษาอันชื่อว่า อาฏานาถียะ การรักษาอันชื่อว่า อาฏานาถียะเป็นประโยชน์ ย่อมเป็นไปเพื่อคุ้มครองรักษาเพื่อไม่เบียดเบียนเพื่อเป็นสุขแห่งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย”^{๕๓} ในบทสวดมนต์ที่สงเคราะห์ผู้อื่นให้มีความสุขความเจริญเป็นสิริมงคลทั้งตนเองและผู้อื่น เช่น มงคลสูตร^{๕๔} เป็นพระสูตรที่ทรงตรัส เมื่อหมู่ชนมีความสุขสิ่งที่เป็นมงคลต่อชีวิตไม่เพียงมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดาหรือพรหม พระผู้มีพระภาคทรงตรัสมงคลและเป็นหลักปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไป รตนสูตร^{๕๕} ทรงตรัสที่เมืองเวสาลีขณะเกิดเหตุภิกขภัย โรคภัยไข้เจ็บทั้งมนุษย์และสัตว์ล้มตายมากมาย พระพุทธองค์ทรงตรัสให้พระอานนท์เถระนำบาตรศิลาใส่น้ำแล้วเรียนรตนสูตร ประพรมท้าวพระนครและทรงตรัสด้วยพระองค์เองอีกครั้งขณะนั้นก็เกิดความสวัสดิ์อุปัทวันตรายทั้งปวงก็สงบ ธัชคสูตร^{๕๖} ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องเทวดารับกับอสูร ท้าวสักกะให้เทวดาขึ้นดาวดึงส์คู่ของท้าวสักกะหรือคู่ของปราบดาดีหรือยอดธงของท้าววรุณเทวราช หรือท้าวอีสานเทวราช ความหวาดกลัวจักไม่มี พระองค์ทรงตรัสว่า ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จะได้อยู่ที่ใดก็ตามความกลัวจะไม่มี

จากตัวอย่างพระสูตรที่นำมากล่าว เป็นบทสวดพระปริตต์ ก็แสดงให้เห็นว่าเมื่อนำมาใช้สวดก็เป็นการสาธยายธรรม เมื่อนั้นเทวดาย่อมเข้าหาผู้สาธยายธรรม ดังปรากฏใน อัชฌายสูตร ที่

^{๕๑} พระอโนมทัสสี, สารัตถสมุจจัย อรรถกถาภาณวาร เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ จำกัด, ๒๕๑๒), หน้า ๒.

^{๕๒} วินย. (ไทย) ๗/๒๗/๑๐.

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๑๒.

^{๕๔} พุ.ช. (ไทย) ๒๕/๖/๒.

“ท้าวสักกะเทวราช มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้เทวบุตรองค์หนึ่งเป็นผู้ทูลถามปัญหาเรื่องมงคลที่พระเชตะวันมหาวิหารอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าขณะนั้นในเวลาเที่ยงคืน ทูลถามว่า “เทวดาและมนุษย์อันมากหวังความสวัสดิ์ พวกกันคิดเรื่องมงคลขอพระองค์ได้โปรดตรัสมงคลอันอุดม” อังใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๕.

^{๕๕} พุ.ช. (ไทย) ๒๕/๗/๒.

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๕/๓๔๕.

เทวดาเข้าไปหาภิกษุแล้วกล่าวว่า “บุคคลพึงธรรมแล้วย่อมได้ความเลื่อมใส ผู้กล่าวธรรมย่อมได้รับการสรรเสริญในปัจจุบันทันตาทีเดียว”^{๕๗}

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการอัญเชิญเทวดามาร่วมงานสำคัญนี้ถือเป็นการชักชวนให้ เทวดามาร่วมกันทำความดี ไม่ใช่อัญเชิญมาเพื่อหวังผลประโยชน์จากเทวดา เป็นแนวปฏิบัติที่ชาวพุทธนิยมทำเมื่อ จัดงานสำคัญหรืองานบุญ โดยจัดให้มีพิธีบวงสรวงอัญเชิญเทวดาหรือสิ่งศักดิ์ทั้งหลายให้มาเป็น สักขีพยานในการทำความดีหรือในการเริ่มต้นงานสำคัญ

๓.๔.๒ พิธีทำบุญอุทิศให้เทวดา (เทวดาพลี)

เทวดาพลี^{๕๘} ถวายเทวดา คือสักการะบำรุง หรือทำบุญอุทิศสิ่งทีเคารพบูชา ตามความเชื่อถือ บริจาคทาน และบำเพ็ญกุศลกรรมต่างๆอุทิศไปให้แทน ดังข้อความในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่า

กุลบุตรในโลกนี้สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเทวดาผู้รับพลีกรรมด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม เทวดาผู้รับพลีกรรม ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้วย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน’ กุลบุตรผู้อันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเลื่อมเลย^{๕๙}

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๐/๑๒๒.

^{๕๘} เทวดาพลี (มาใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๕๕ และ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๕ ซึ่งเคยอ้างแล้ว) เป็นพลีอย่างหนึ่งในพลี ๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นชอบให้สักการะทำ อีก ๔ คือ ญาติพลี - สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี - ต้อนรับแขก นุพเปตพลี - ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ราชพลี - บำรุงราชการ เช่น เสียดาษิ "พลี" นี้เป็นคำหนึ่งในบรรดาคำเดิมของศาสนาพราหมณ์น้อยคำที่พระพุทธเจ้าทรงยอมให้ผ่านเข้ามาในพระพุทธศาสนา หรือพระพุทธศาสนายอมรับเข้ามาใช้ โดยเกือบมิได้เปลี่ยนความหมายเลย (คำอื่นที่นำมาใช้แต่เปลี่ยนความหมายใหม่ที่เดียวเช่น ชัญ ตะบะ เป็นต้น) ทั้งนี้ เพราะพลีแต่เดิมมีความหมายเป็นการสละให้เพื่อเกื้อกูลหรือบำรุงเลี้ยงอยู่ด้วยแล้ว (รวมกับความหมายว่าบูชา) พลีในศาสนาพราหมณ์นั้น เขาให้แก่เทวดา ๕ คน ตลอดถึงนก และสัตว์อื่น ๆ สิ่งที่เป็นพลี ได้แก่อาหาร เช่น ข้าว และเปรียง เป็นต้น ตลอดจนดอกไม้ น้ำหอมธูป ไม้จันทน์ หมาก เครื่องเทศ เป็นต้น; ในรัตนสูตร (จ.ขุ (ไทย) ๒๕/๗/๕; จ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๔/๖๖๓) มีข้อความแนะนำเชิงสอนหรือชักชวนเทวดาให้สร้างเมตตาคุ้มครองรักษาหมู่มนุษย์ ซึ่งทำพลีให้ทั้งกลางวันกลางคืน อรรถกถาขยายความให้เห็นว่า การแผ่ส่วนบุญให้ หรือให้มีส่วนร่วมในการทำมาดี (ปิตติทาน) ก็เป็นความหมาย (แบบพุทธ) อย่างหนึ่งของพลี และที่บาลีแนะนำอย่างนั้นหมายความว่า พวกมนุษย์มีอุปการะแก่พวกเทวดา เทวดา (ผู้ได้รับพลี) จึงควรมีความกตัญญู ช่วยคุ้มครองรักษาพวกมนุษย์ (จ.ทุกก.อ. (ไทย) ๑๕๕; สุตต.อ.๒/๑๓).

^{๕๙} อัง.ปญจก (ไทย) ๒๒/๕๕/๑๐๘.

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนเปลี่ยนแปลงเพียงให้เลิกเช่นสรวงสังเวชเอาชีวิตบุญช้ายัญ หันมาบูชาัญญชนิดใหม่ คือบริจาทานและบำเพ็ญกุศลกรรมต่างๆ อุทิศไปให้แทน คือมุ่งที่วิธีการอันจะให้สำเร็จประโยชน์ก่อน ส่วนการเปลี่ยนแปลงความเชื่อถือเป็นเรื่องของกาแก้ไขทางสติปัญญา ซึ่งประณีตขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะนักบวชในประเภทที่ ๑ แม้สาวกใดจะเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำให้อุปถัมภ์บำรุงนักบวชนั้นต่อไปตามเดิม

เทวดาพลีกับการกักตุนชาวอนขออำนาจเทวดานั้นต่างกันที่เจตนาอย่างเดียวเทวดาพลีเป็นการตั้งเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแรกแล้วน้อมพระบารมีแผ่ไปถึงเทวานุสติน้อมโมทนาความดีปวงพระวิสุทธิเทพ คือพระพุทธเจ้า พระอริยะเจ้าผู้พ้นไปดีแล้วแล้วแผ่บุญกุศล โดยมี อุบัติเทพ คือเทวดา ครูบาอาจารย์ทวยเทวานันมีบารมี เทพพรหมทั้งปวงเป็นพยานบุญกุศลนั้นน้อมถึงบรรพบุรุษผู้ทรงบารมีคือสมมติเทพ อันได้แก่นุชย์ผู้มีหิริ โอตปปะมีศีลทรงธรรมความดีได้แก่อดีตบุรพมหากษัตริย์ คนในชุมชนสังคม ประเทศที่ทรงความดีเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ นานาพระองค์ที่ทรงความดีเหล่านี้ล้วนเป็นเทวดานุสติ

การทำเทวดาพลีคือตั้งจิตแผ่ไปบอกกล่าวงานบุญกุศลเชิญมาร่วม โมทนาอันทำประโยชน์สาธารณะ ประโยชน์บุญเมื่อท่านผู้เจริญโมทนาสิริมงคลย่อมอยู่ที่นั่นต่างจากการกักตุนบูชา แบบวอนขอฝ่ายเดียวหวังเอาประโยชน์เข้าตนจากทวยเทพเช่นสรวงบวงพลี เพื่อเอาประโยชน์แก่ตนอย่างเดียวเพื่อให้ประสิทธิพรในกิจด้วยการวอนขอ เทวดาพลี ที่สมควรเป็นเทวานุสติเอากำลังพระรัตนตรัยเป็นที่ตั้งเอากุศลเป็นที่ระลึกที่ทำแล้ว ทำอยู่ กำลังจะทำแผ่ไปให้พองเทวดา โมทนาท่านย่อมเมตตาตอบด้วยจิตกุศลนี้

เทวดาพลีที่ควรวางใจให้ถูกจึงเกิดผลมิใช่ว่าเครื่องเช่นสรวงบวงพลีเลิศจะถึงหรือต้องทำมากมายแต่ใจไม่เข้าถึงก็ยากถึงเครื่องบวงพลีนั้นเป็นสัญลักษณ์ แสดงการนอบน้อมตามอัฏฐภาวะกำลังเครื่องพลีจะถึงแก่บริวาร ภูติอันสถิตในโลกล่าง แต่สิ่งที่ส่งกระแสนถึงเทวดาคือทานศีลภาวนาที่สั่งสมและเจตนาอันงามทวยเทวดาโมทนาอันนี้มากกว่าดอกไม้ผลไม้อันเป็นเครื่องหยาบส่อศรัทธาและส่งแก่บริวารของท่านคือภูติ ยักษ์ นาค อสูร ในโลก

๓.๔.๓ ปกิณกพิธี

ปกิณกพิธี หมายถึง พิธีกรรมเบ็ดเตล็ด พิธีกรรมเรี่ยราย พิธีกรรมหมวดนี้จะเนื่องด้วยมารยาทและระเบียบปฏิบัติ รวมทั้งข้อปฏิบัติบางอย่างของพุทธศาสนิกชน เช่น วิธีแสดงความเคารพพระ วิธีประเคนของพระ สำหรับเทวดาดังได้กล่าวแล้วว่า เป็นสามัญวิสัยของมนุษย์ที่จะได้เห็นหรือสัมผัสได้ และมนุษย์ก็ไม่สามารถจะพิสูจน์ให้เห็นอำนาจลึกลับเหล่านั้นได้ จึงได้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ถึงแม้จะไม่ได้ปฏิบัติเหมือนกันจนถึงกับเป็นแบบฉบับอย่างเดียวกัน

กล่าวคือ พิธีกรรมบูชาดวงดวง^{๖๐} เป็นพิธีกรรมตามโอกาสเกิดขึ้น เมื่อถึงเวลาที่มนุษย์มีความจำเป็น มีความต้องการที่จะต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อให้เกิดผลดีทางจิตใจตามความเชื่อถือของตน โอกาสหรือเวลาดังกล่าวนั้นอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือเวลาชีวิตที่มีความทุกข์เดือดร้อนและเวลาชีวิตที่มีความสุขประสบผลสำเร็จตลอดถึงการเริ่มต้นใหม่ในชีวิต ดังนั้น พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้จึงมีความแตกต่างกันออกไปตามความสะดวกหรือเวลาอันเหมาะสม ดังจะยกตัวอย่างพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่น พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีไหว้ราหู ที่เป็นประเพณีนับเนื่องกับเทวดา ดังต่อไปนี้

พิธีตั้งศาลพระภูมิ

ศาลพระภูมิ เป็นบ้านเล็กๆ ที่ถูกสร้างขึ้นประจำบ้าน หรือหอประจำหมู่บ้าน โดยเชื่อว่า ในที่อยู่ของตนมีเจ้าหน้าที่เป็นเทวดาเรียกว่า พระภูมิเจ้าที่ ซึ่งเป็นเทวดารักษาแผ่นดินหรือเป็นเจ้าของแผ่นดิน การนับถือพระภูมิได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ “เมื่อผู้คนจะทำพิธีมงคลอันเกี่ยวกับแผ่นดิน เช่น ปลูกบ้าน ยกเสาเอก วางศิลาฤกษ์อาคาร เป็นต้น ต้องสักการะบูชาและสังเวทพระภูมิก่อน จึงจะมีความสุขสวัสดิ์ เจริญรุ่งเรือง ผู้คนจึงพากันสักการะสังเวทพระภูมิกัน”^{๖๑}

ด้านพิธีกรรม ในการประกอบพิธีผู้ทำพิธีต้องเลือกสถานที่แล้วกำหนดพื้นที่ ๑x๑ วา เตรียมศาล บ้านเล็กที่ทำด้วยไม้หรือปูนก็ได้ เมื่อได้ฤกษ์ จึงจุดรูปเทียนทั้ง ๘ ทิศ พร้อมกับทำน้ำมนต์ธณีสารแล้วขูดหลุมตรงกลาง ผู้ทำพิธีเขียนยันต์ใส่หลุมแล้วเอาดวงของเจ้าบ้านกับดวงชะตาของพระภูมิเจ้าที่เจิมแล้ววางบนยอดเสาแล้วประพรมน้ำมนต์ที่เสา แล้วยกศาลขึ้นตั้ง และประดับศาลด้วยแจกันดอกไม้ ๑ คู่ เริงเทียน ๑ คู่ ผ้าผูกเจี๊ว ๑ ผืน ม่านประดับศาล ๔ ผืน ผ้าห้อยหน้าศาล ๑ ผืน ตุ๊กตาชาย-หญิง อย่างละ ๑ คู่ ช้าง ๑ คู่ ม้า ๑ คู่ ละครยกโรง ๒ โรง ธงขนขนาด ๑ อัน เทียนทอง ๑ เล่ม เทียนเงิน ๑ เล่ม รูปทอง ๓ ดอก รูปเงิน ๒ ดอก จากนั้นผู้ทำพิธีก็อันเชิญพระภูมิด้วยคาถา ซึ่งเป็นบทขัณฑ์ครุฑปริตต์ว่า^{๖๒}

ยสุสนุสรณนาปี อนตุลิกุเขปี ปาณิน

ปติฐุมธิกจุนุติ ภูมิย วิย สพุพทา

^{๖๐} เทียบกับสภาพปัจจุบัน น่าสังเกตว่า มนุษย์ในบัดนี้ดูเหมือนจะหนักในการอ่อนนอนมาก ถ้าเป็นรพยายมาก่อนจึงอ่อนนอนเทวดา ส่วนเทวดาเล่าก็รอการอ่อนนอนก่อนจึงมา และใครอ่อนนอนก็มาช่วยคนนั้น ไม่ต้องคำนึงว่าเขาทำดีหรือไม่ ที่จะทดลองทดสอบความดีก่อนเป็นอันไม่ต้องพูดถึงถ้าเป็นอย่างนี้ลองมาทายกันว่าเทวดาที่ลงมาจะเป็นเทวดาแบบไหน น่าเกรงว่าเทวดาใฝ่ลากจะมากันมาก หรือไม่ก็เทวดาใจอ่อนที่มัวมาขลุกลนอยู่กับมนุษย์จนพากันเสียไปด้วยกัน อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๔๗๒.

^{๖๑} จ.เปริยญ. (นามแฝง), **ประเพณีพิธีมงคลของไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

^{๖๒} ธนิต อยู่โพธิ์, **อานุภาพพระปริตต์พร้อมด้วยตำนานและคำแปล**, หน้า ๑๐๕-๑๑๐.

สพพูปทพวชาลมหา ยกุขโจราทิสภว

คณนาน จ มุตตานั ปริตตตมภณาม เท.

สัตว์ทั้งหลายย่อมได้ที่พึงทุกเวลาแม้อันในอากาศ เช่นเดียวกับได้ที่พึง ณ พื้นดินอีกทั้ง สัตว์ทั้งหลายที่รอดพ้นจากข่ายแห่งอุปัทวะทั้งหลาย อันเกิดแต่ภัยและโจร เป็นต้น จนนับไม่ถ้วนเพราะระลึกถึงพระปริตต์โดยแท้ เราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์นั้นเถิด

หลังจากเชิญพระภูมิแล้วถวายเครื่องสังเวคด้วยพิธีกรรมของผู้ทำพิธีและขอพรจากพระภูมิ ให้ปกป้องรักษาให้มีความสุขความเจริญแล้วลาเครื่องสังเวค เอาการยขอดวงหน้าศาลเอาบายศรีมัดดวงไว้โคนศาลเป็นเสร็จพิธี

จากรายละเอียดที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การตั้งศาลพระภูมิ ก็เพราะมีคติความเชื่อว่ามีเทพารักษ์ประจำอยู่ในศาล ย่อมเป็นที่พึงทางจิตใจ เป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต การสังเวคตลอดถึงการบูชาที่เท่าเทียมว่าเป็นการให้ของแก่ญาติผู้ใหญ่หรือการเคารพญาติผู้ใหญ่ ย่อมก่อให้เกิดความสบายใจกับผู้ให้ และทำให้เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตนกับสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัยหรืออำนาจเร้นลับ การให้ความเคารพนับถือก็ไม่ขัดกับหลักการอ่อนน้อม ไม่ก้าวร้าวหยาบคายซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าต่อสังคม หรือแม้แต่คนต่างศาสนา ก็มีความกลมกลืนกันได้ อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

พิธีไหว้พระราหู

ราหู ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายไว้ว่า “ราหูเป็นชื่อสุรตนหนึ่งที่มีตัวขาดครึ่งท่อน เชื่อกันว่าเมื่อเวลาที่มีสุริยคราสหรือจันทรคราส เป็นเพราะดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ถูกร่าหูนอมเอาไว้ ในตำราโหราว่า เป็นเทวดาพระเคราะห์ มีอาภรณ์และพาหนะสีคล้ำเป็นชื่อดาวพระเคราะห์ดวงที่ ๗ หมายถึง ตำแหน่งที่ดวงจันทร์ผ่านจากใต้ระนาบสุริยวิถีขึ้นเหนือระนาบสุริยวิถี ส่วนตำแหน่งที่ดวงจันทร์ผ่านจากเหนือระนาบสุริยวิถีลงสู่ใต้ระนาบสุริยวิถี เรียกว่าพระเกตุ

พระราหูเป็นอสูรเทพ ซึ่งเป็นศัตรูของพระอินทร์เทวราชแห่งเทพชั้นดาวดึงส์ “มีท้าวเวปจิตติ เป็นราชาแห่งพวกอสูรเทพ”^{๖๓} คติความเชื่อเรื่องราหูอสูรเทพ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นเทวดาฝ่ายมาร แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้คัดค้านหรือต่อต้านแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงลดความสำคัญลง และเชิญชูธรรม ในพระไตรปิฎกก็มีการกล่าวถึงพระราหูไว้เช่นเดียวกัน ดังมีข้อความปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค จันทิมสูตร^{๖๔} (ว่าด้วยอสุรินทร่าหูนอมจันทร์) และสุริยสูตร^{๖๕} (ว่าด้วยอสุรินทร่าหูนอมพระอาทิตย์) ซึ่งผู้ประสงค์จะศึกษาหาความรู้ให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น พึงศึกษาได้จากพระ

^{๖๓} สมเด็จพระญาณสังวร, ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า, (หอรัตนชัยการพิมพ์), หน้า ๑๒๐

^{๖๔} ส.ส. (ไทย) ๑๔/๕๐/๘๕.

^{๖๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๐/๘๖.

สูตรดังกล่าวมาแล้ว แต่ในนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อกล่าวด้วยเหตุผลในระดับความเชื่อ คนไทยมีความเชื่อว่า ภูเขามีเทวดาสถิตอยู่ ส่วนใหญ่เรียกตามชื่อของภูเขา แม่น้ำก็มีเทวดาประจำเรียกว่า แม่นกคา เทวดาประจำแผ่นดินเรียกว่า แม่ธรณี เทวดาประจำต้นไม้เรียกว่า รุกเทวดา การที่จะเชื่อว่ามีเทวดาประจำดวงอาทิตย์ หรือดวงจันทร์หรือดวงดาวอื่นๆอีก ก็น่าจะเป็นไปได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น การที่จะเคารพบูชาเทวดาประจำดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์ หรือแม้แต่พระราหู ก็เท่ากับบูชาหรือบวงสรวงเทวดา ไม่ใช่บูชาดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือดาวอื่นๆ

พิธีไหว้ราหู เป็นพิธีที่ไม่ซับซ้อนมาก สิ่งที่ต้องเตรียมก็คือ ต้องไหว้ในสถานที่โล่งแจ้ง โต้ะบูชาพร้อมด้วยเครื่องบูชา ๘ อย่าง ที่เป็นสีด้าหรือสีคล้า คือ ไก่ดำ เหล้าดำ งาดำ องุ่นดำ ขนมหเปียกปูนสีด้า (ของ ๕ อย่างที่นิยมบูชา) ส่วนของอีก ๓ อย่างจะเป็นอะไรก็ได้ เช่น มังคุด ฉะเคี้ยว ถั่วดำ พร้อมด้วย ธูปดำ เทียนดำ บูชาด้วย สุริยปริตตปาฐว่า

กิณฺณุ สนฺตรมาโน ว	ราหู สุริยํ ปมฺลยจตี
สฺงวีกฺกุโร โป อากมฺม	กิณฺณุ กิโต วตฺติฏฺฐสตีติ
สตุตฺธา เม ผล มุทุธา	ชีวนุโต น สุขํ ลเก
พุทฺธคาถากิโตมฺหิ	โน เจ มฺลยเจยฺย สุริยนฺดิฯ

ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภสุริยเทวบุตร ได้ตรัสกะอสูรินทรราหูด้วยพระคาถาว่า

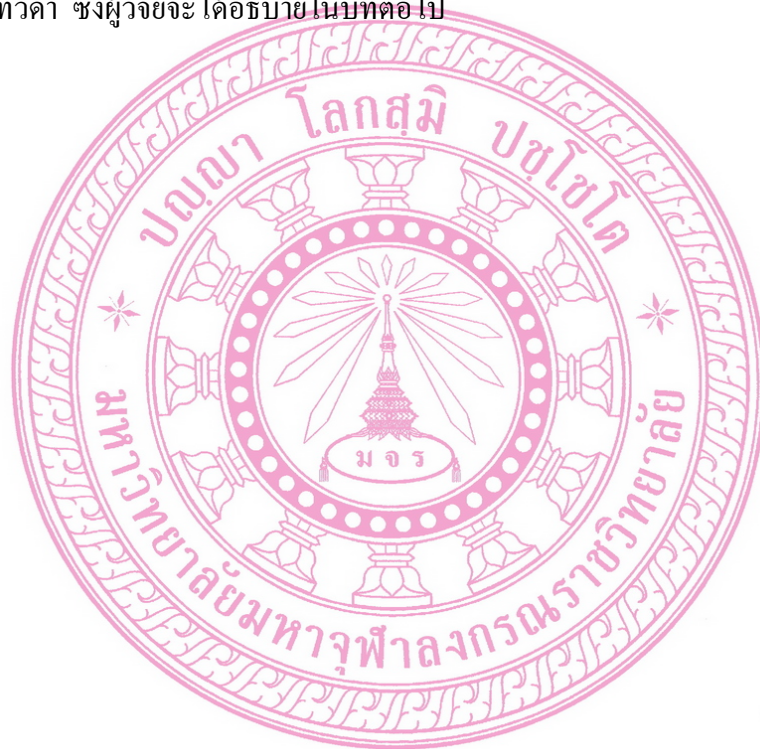
สุริยเทวบุตรถึงตถาคตผู้เป็นอรหันต์ว่าที่ฟัง คุณก่อนราหู ท่านจงปล่อยสุริยเสียด พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้อนุเคราะห์แก่สัตว์โลก สุริยยะผู้ใดส่องแสง กระทำความสว่างในที่มืดมิด มีสัณฐานเป็นวงกลม มีเดชสูง คุณก่อนราหู ท่านอย่ากลืนกินสุริยะนั้น ผู้โลจรไปในอากาศ คุณก่อนราหู ท่านจงปล่อยสุริยยะผู้เป็นบุตรของเราเสียเถิด^{๖๖}

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าพิธีไหว้ราหูเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ จริงๆแล้วมีประเด็นปลีกย่อยอีกหลายประเด็น แต่คิดว่าสำหรับงานวิจัยนี้ น่าจะเพียงพอแล้ว อย่างไรก็ตาม ขอนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นการปิดท้าย เพราะเห็นว่า พิธีไหว้ราหูที่ทำเป็นธุรกิจอย่างเป็นล่ำเป็นสันนี้ ก็ทำที่วัดในพุทธศาสนาเกือบทั้งนั้น ทั้งๆที่พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้มั่งงายกับเรื่องทำนองนี้เลย

จากการศึกษาวิจัยหลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทจากบทบาทของเทวดา จะเห็นว่ามิตั้งบทบาทในด้านบวก เช่น การให้ความช่วยเหลือหรือดูแลผู้ทรงศีลทรงธรรม การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมหรือทูลถามปัญหา และบทบาทในด้านลบ เช่น เกิดความอิจฉาริษยา ทำการขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่ใจอ่อน ไม่เข้มแข็งให้ตกอยู่ใต้อำนาจ

^{๖๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๘๓.

และชักนำไปในทางที่ไม่ดี มนุษย์ควรวางท่าทีหรือปฏิบัติให้ถูกต้องต่อเทวดาใน ๔ แนวทาง คือ (๑) เทวดาพาลี ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา (๒) เทวดานุสติ หมั่นระลึกนึกถึงคุณธรรมหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเทวดา เช่น มีศรัทธา มีศีล (๓) แผ่เมตตาจิตไปยังเทวดา เป็นการแสดงถึงความปรารถนาดีต่อเทวดาในที่นั้นๆ และ (๔) อัญเชิญเทวดามาร่วมทำความดี เช่น อัญเชิญมาร่วมฟังธรรม ดังที่ชาวพุทธนิยมสวดชุมนุมเทวดาในการประกอบพิธีทำบุญก่อนที่จะมีการเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อรู้ความสัมพันธ์ในส่วนเหล่านี้แล้วก็จะ เป็นประโยชน์ที่ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายในบทต่อไป

บทที่ ๔

ประโยชน์ที่ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา

ในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้อธิบายถึงประโยชน์จากความสัมพันธ์ เช่น ผลดีจากการเชื่อเรื่องเทวดา เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของเทวดา ความสัมพันธ์ที่ไม่ควรระหว่างมนุษย์กับเทวดา และเข้าใจในหลักความสัมพันธ์เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ยังได้อธิบายประโยชน์ในการพัฒนาชีวิต โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ประโยชน์จากความสัมพันธ์

ประโยชน์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน ในหลายๆด้าน ก็ย่อมที่จะมีผลดีและผลเสีย เข้าใจในบทบาทของเหล่าเทวดา ว่าสิ่งไหนควรหรือไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเทวดาเพื่อเป็นการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาต่อไป ดังรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑ ผลดีจากการเชื่อเรื่องเทวดา

ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องเทวดา^๑ ว่าโดยส่วนใหญ่ก็เพราะคนมักเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดาเพื่อผลในทางปฏิบัติ คือหวังพึ่งและขออำนาจดลบันดาลต่างๆ เช่นเดียวกับที่หวังและขอจากอิทธิฤทธิ์ และเทวดาก็เป็นผู้มีฤทธิ์ เฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่เกี่ยวกับคุณและโทษ จึงนำมาใช้กับเรื่องเทวดาได้ด้วย แต่ก็ยังมีเรื่องที่ควรทราบเพิ่มเติมอีกบางอย่างดังนี้

^๑ คำว่าเทวดา หรือเทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่ากามาจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ขึ้นอยู่กับกาม ๖ ชั้นคือ จาคุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี) ต่อจากนั้นมีเทพชั้นรูปาวจร (รูปพรหม) ๑๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรูปราวจร (อรุปรพรหม) (ดู สงฺกห.๒๕ เป็นต้น)

ว่าโดยภาวะพื้นฐาน เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงที่สุด ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพวกรวมๆ ไปได้ว่าเป็นระดับสुकติด้วยกัน

ในแง่ความได้เปรียบเสียเปรียบ บางอย่างเทวดาดีกว่า แต่บางอย่างมนุษย์ก็ดีกว่า เช่น ท่านเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์ชาวชมพูทวีปกับเทพชั้นดาวดึงส์ว่า เทพชั้นดาวดึงส์เหนือกว่ามนุษย์ ๓ อย่างคือ มีอายุทิพย์ ผิวพรรณทิพย์ และความสุกทิพย์ แต่มนุษย์ชาวชมพูทวีปก็เหนือกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๓ ด้าน คือกล้าหาญกว่า มีสติดีกว่า และมีการประพฤติพรหมจรรย์ (หมายถึงการปฏิบัติตามอริยมรรค)^๒

ตามปกติพวกมนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและพากันอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดา เขาถือกันว่า การเกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติของพวกเขา ดังพุทธพจน์ยืนยันว่า "ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แล นับว่าเป็นการไปสุคติของเทพทั้งหลาย" เมื่อเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่า ให้ไปสุคติคือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะโลกมนุษย์เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรมทำความดีงามต่างๆ และประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่^๓ (ความชั่วหรืออกุศลกรรมต่างๆ ก็เลือกทำได้เต็มที่เช่นเดียวกัน) การเกิดเป็นเทวดาที่มีอายุยืนยาว ท่านถือว่าเป็นการเสียหรือพลาดโอกาสอย่างหนึ่งในการที่จะได้ประพฤติพรหมจรรย์^๔ (ปฏิบัติตามอริยมรรค) เรียกว่าอย่างสามัญว่าเป็นโชคไม่ดี พวกชาวสวรรค์มีแต่ความสุข ชวนให้เกิดความประมาทมัวเมา สติไม่มั่น ส่วนโลกมนุษย์มีสุขบ้างทุกข์บ้างเคล้าระคน มีประสบการณ์หลากหลายเป็นบทเรียนได้มาก เมื่อรู้จักกำหนดก็ทำให้ได้เรียนรู้ ช่วยให้สติเจริญว่องไวทำงานได้ดี^๕ เกื้อกูลแก่การฝึกตนและการที่จะก้าวหน้าในอารยธรรม

เมื่อพิจารณาในแง่ระดับแห่งคุณธรรมให้ละเอียดลงไปอีกจะเห็นว่า มนุษย์ภูมินั้นอยู่กลางระหว่างเทวภูมิหรือสวรรค์กับอบายภูมิมีนรกเป็นต้น พวกอบายเช่นนรกนั้น เป็นแดนของคนบาปคืออคุณธรรม แม้ชาวอบายบางส่วนจะจัดได้ว่าเป็นคนดี แต่ก็ตกไปอยู่ในนั้น เพราะความชั่วบางอย่างให้ผลถ่วงดึงลงไป ส่วนสวรรค์ก็เป็นแดนของคนดีค่อนข้างมีคุณธรรม แม้ว่าชาวสวรรค์บางส่วนจะเป็นคนชั่วแต่ก็ได้ขึ้นไปอยู่ในแดนนั้น เพราะมีความดีบางอย่างที่ประทุแรงช่วยผลักดัน

^๒ อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๒๕/๔๐๕.

^๓ บ.อุ.ติ. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒/๒๘๕-๒๘๖.

^๔ อ.จ.อ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๑๕/๒๒๕.

^๕ อ.จ.อ. (ไทย (ไทย)) ๓/๓๔๕.

หรือจุดขึ้นไป ส่วนโลกมนุษย์ที่อยู่ระหว่างกลาง ก็เป็นประจวบเหมาะที่ผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้ง ของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกคนทุกชนิดมาทำมาหากรรม เป็นที่คนชั่วมา สร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์หรือคนดีมาสูมตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก ตลอดจนเป็นที่ ผู้รู้จะมาสะสางตัวให้เป็นคนอิสระ เลิกทำมาหากรรม เปลี่ยนเป็นผู้หว่านธรรม ลอยพ้นเหนือการ เคนทางหมุนเวียนต่อไป

พวกอบายมีหลายชั้น^๖ ชั้นเดียวกันก็มีบาปกรรมใกล้เคียงกัน พวกเทพก็มีหลายชั้นชอย ละเอียดยิ่งกว่าอบาย มีคุณธรรมพื้นฐานประณีตลดหลั่นกันไปตามลำดับ ชั้นเดียวกันก็มีคุณธรรม ใกล้เคียงกัน ส่วนโลกมนุษย์แดนเดียนี่ เป็นที่รวมของบาปกรรมและคุณธรรมทุกอย่างทุกระดับ มี คนชั่วซึ่งมีบาปกรรมหยาบหนาเหมือนคังชวานรคั้งต่ำสุด และมีคนดีซึ่งมีคุณธรรมประณีตเท่ากับ พรหมผู้สูงสุด ตลอดจนท่านผู้พ้นแล้วจากภพภูมิทั้งหลายซึ่งแม้แต่เหล่าเทพมารพรหมก็เคารพบูชา ภาวะเช่นนี้นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษของโลกมนุษย์ที่เป็นวิสัยกว้างสุดแห่งบาปอกุศลและ คุณธรรม เพราะเป็นที่ทำมาหากรรม และเป็นที่หว่านธรรม

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าข้อเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับเทวดาได้ว่า เมื่อเทียบโดยคุณธรรมและ ความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกัน เป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างสำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขัน (ทางธรรมไม่สนับสนุนในห้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดาถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่า ดีกว่า เก่งกว่ามนุษย์แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไร ก็จะขึ้นไปเทียมเท่าหรือแม้แต่สูงกว่า ดีกว่า เก่งกว่า เทวดา^๗

^๖ อบายภูมิ มี ๔ คือ นรก ตีรจกาน เปรต และอสุรกาย (จุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗๓/๓๐๑ เป็นต้น).

^๗ อ.จ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๖๑/๓๑๔ มีพุทธพจน์ว่า ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทรงมีอิเทวญาณทัสสนะครบ ๘ ปริวัฏฏ์ (รอบทั้ง ๘ ด้านคือ ๑. จำโอกาสได้ ๒. เห็นรูปทั้งหลาย ๓. สนทนากันได้กับเทวดาเหล่านั้น ๔. รู้ว่า เทวดาเหล่านั้นมาจากเทพนิกายไหน ๕. รู้ว่าเทวดาเหล่านั้นจุดจากที่นี้ไปเกิดที่นั่นด้วยวิบากของกรรมใด ๖. รู้ว่า เทวดาเหล่านั้นมีอาหารอย่างไร เสวยสุข ทุกข์อย่างไร ๗. รู้ว่าเทวดาเหล่านั้นมีอายุยืนยาวเท่าใด ๘. รู้ว่าพระองค์ เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านั้นหรือไม่) จึงจะทรงปฏิญาณได้ว่าทรงบรรลุแล้วซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ,อิเทว ญาณทัสสนะนี้ น่าจะแปลว่า ญาณทัสสนะของพระผู้เหนือกว่าเทพ หรือญาณทัสสนะที่ทำให้ทรงเป็นผู้เหนือกว่า เทพ (เทียบคำแปลกับ จุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๕๔/๓๑๒; นิพ.อ. (ไทย) ๒/๓๒๕/๕๓๓.๒. (ไทย) ๒/๕๓๐) เพราะทำให้ ทรงรู้จักเทวดาดียิ่งกว่าที่พวกเทวดารู้จักตนเอง (เช่นพระพรหมไม่รู้อายุของตน จึงเข้าใจตนเองคิดว่าไม่เกิดไม่ ตาย) อิเทวญาณทัสสนะนี้ เป็นส่วนหนึ่งของทิพยจักขุ (ดู ม.อ. (ไทย) ๓/๓๐๕) จึงเป็นคุณสมบัติจำเป็นอย่าง หนึ่งสำหรับความเป็นสัมมาสัมพุทธะ เช่นเดียวกับตลาคตพลญาณข้ออื่น ๆ แต่ไม่จำเป็นสำหรับการบรรลุ

๔.๑.๒ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของเทวดาที่ถูกต้องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์

เมื่อเราอยู่ในสังคมนี้ ก็ย่อมได้ยินได้ฟังเกี่ยวกับเทวดาบ้าง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทิฤทธิ์บ้าง บางครั้งเราก็ระแวงว่า สิ่งเหล่านั้นมีจริงหรือว่าไม่มีจริง ถ้ามีจะทำอย่างไรเป็นต้น ฟังมันใจคนและ เลิกกังวล ฟุ้งซ่านอย่างนั้นเสีย แล้วดำเนินวิธีปฏิบัติที่ไม่ผิดทุกกรณีซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติสำเร็จได้ในใจ นี้เอง คือสำหรับเทวดาเราฟังมีท่าที่แห่งเมตตา ทำใจให้อ่อนโยนต่อสรรพสัตว์ ตั้งจิตปรารถนาดี หวังให้สัตว์ทั้งหลายรวมทั้งเทวดาด้วยที่เป็นเพื่อนร่วม โลกทั้งปวงต่างอยู่เป็นสุข เคารพความดีของ กันและกัน

และในสังคมนี้ เราคงต้องพบกับคนทั้งสองประเภทคือ ผู้ที่ฝึกฝนหมั่นหวังพึ่งเทวดา และผู้ที่ไม่เชื่อถือมีจิตกระด้างซึ่งเคียดเหยียดหยามทั้งต่อเทวดาและผู้นับถือเทวดา ต่างวิวาทขัดแย้ง กันเรามีโอกาส ก็ฟังชักจูงคนทั้งสองพวกนั้นให้มาอยู่ ณ จุดกลางที่พอดี คือความมีจิตเมตตา อ่อนโยนต่อเทวดาและต่อกันและกันพร้อมนั้นในด้านกิจการหน้าที่ของตน เราพึงกระทำด้วยความเพียร พยายามเต็มความสามารถ ไปตามเหตุผล ถ้ายังห่วงการช่วยเหลือของเทพเจ้าก็พึงวางจิตว่า ถ้าความดี ของเราเพียงพอและเทพเจ้าที่สิงนามมีน้ำใจสุจริตมีอยู่ ก็ปล่อยให้เป็นเรื่องของเทพเจ้าเหล่านั้นท่านจะ พิจารณาตัดสินใจเอง ส่วนตัวเรานั้นจะตั้งจิตมั่น เพียรพยายามทำกิจของตน ไปจนสุดกำลัง สติปัญญาความสามารถและจะฝึกฝนตนให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปทั้งในทางปัญญาและคุณธรรม จนข้ามพ้นเข้าสู่พัฒนาการขั้นที่สาม ซึ่งเป็นอิสระและสมควรเป็นที่เคารพบูชาของเทวดาได้ (มิใช่ หมายความว่า จะให้ตั้งใจประพฤติกดีเพื่อให้เทวดาเคารพบูชา หรือให้กระด้างกระเดื่องต่อเทวดาซึ่ง จะกลายเป็นมานะอหังการไป แต่หมายความว่า เราทำความดีของเราไปตามเหตุผลของเรา เป็นเรื่อง ของเทวดาเขาเคารพเอง เพราะเทวดานั้นมีความดีที่จะเคารพความดีของคนดี)

ส่วนเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และสิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ก็พึงปฏิบัติอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่เพียงท่าที่แห่งเมตตามาเป็นท่าที่แห่งความมีพลังจิต สร้างฤทธิ์และมงคลให้เกิดมีเป็นของ ตนเองฤทธิ์ที่ควรสร้างได้ตั้งแต่เบื้องต้นก็คือความเพียรพยายามบากบั่นเข้มแข็ง พร้อมทั้งความหนัก แน่นในเหตุผลซึ่งเป็นแรงบันดาลใจแห่งความสำเร็จแห่งกิจการหน้าที่ มงคลก็คือคุณธรรมและความสามารถ ต่างๆ ที่ได้ปลูกฝังสร้างขึ้นอันเสริมส่งและค้ำนำไปสู่ความสุขความเจริญและความเกษมสวัสดิ์^๕

^๕พ.บ. (ไทย) ๒๕/๕/๓; พ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๑๓/๓๓๖.

ทางด้านพระภิกษุผู้สัมพันธ์กับประชาชนในฐานะผู้นำทางจิตใจ เมื่อจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้พึงเตรียมใจระมัดระวังถือเหมือนดังเข้าผจญภัยโดยไม่ประมาท สำหรับผู้เก่งกาจทางอนุศาสน์ ก็ไม่สู้กระไร อาจอาศัยความเชี่ยวชาญในเชิงสอน นำชาวบ้านก้าวสู่พัฒนาการขั้นสูงๆ ได้โดยรวดเร็ว แต่ก็มีข้อควรระวังอยู่บ้าง เพราะบางท่านสามารถใช้อุศาสน์ทำให้คนเลิกเชื่อถือสิ่งที่เขาเคยยึดถืออยู่เดิมได้ แต่หยุดแค่นั้นหรือไม่อาจชี้แนะให้เขาเกิดปัญญามองเห็นทางถูกต้องที่จะเดินต่อไป ทำให้ชาวบ้านมีอาการอย่างที่ว่า สรรพาก็หมด ปัญญาที่ไม่มี ตกอยู่ในภาวะแว้งคว้าง เป็นอันตรายทั้งแก่ชีวิตของเขาเองและแก่สังคม

ส่วนท่านที่ไม่ถนัดในเชิงสอนเช่นนั้น และจะเข้าไปใช้สิ่งที่เขายึดถือเป็นจุดเริ่มต้น มีข้อที่จะต้องตระหนักมันไว้ในใจหลายอย่าง^๕ สำหรับอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นอันตัดไปได้ เพราะมีพุทธบัญญัติห้ามไว้แล้วว่าไม่ให้พระสงฆ์แสดงแก่ชาวบ้าน คงเหลืออยู่แต่มงคลหรือสิ่งที่จะให้เกิดมงคลเบื้องต้นที่สุดจะต้องกำหนดแน่วแน่เป็นเครื่องป้องกันตัวไว้ก่อนว่า จะต้องไม่ใช่สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือเลี้ยงชีวิตแสวงหาลาภ ซึ่งเป็นมิจจาคีฬ และเป็นความบกพร่องเสียหายในด้านศีล

ต่อจากนั้น มีข้อเตือนสำนึกในทางปฏิบัติโดยตรงคือ ต้องระลึกไว้เสมอว่า ข้อที่ ๑ การที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ก็เพื่อช่วยประชาชนให้เป็นอิสระจากสิ่งเหล่านั้น เช่น เกี่ยวข้องกับฤทธิ์เพื่อช่วยให้เขาเป็นอิสระจากฤทธิ์ และเพื่อความเป็นอิสระตามข้อที่หนึ่งนี้ ข้อที่ ๒ จึงตามมามาเมื่อเริ่มจุดตั้งต้น ณ ที่ใด จะต้องพาเขาเดินหน้าจากจุดนั้นเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายคือความเป็นอิสระ จะถอยหลังไปจากจุดนั้นอีกไม่ได้ และตามนัยของข้อที่สองนี้ จะปรากฏผลในทางปฏิบัติว่า ความฝักใฝ่หมกมุ่นในสิ่งเหล่านี้จะต้องลดลง หรืออย่างน้อยไม่เพิ่มมากขึ้น หรือกำหนดออกไปอีกเป็นท่าทีของการปฏิบัติได้ว่าจะไม่ส่งเสริมความฝักใฝ่หมกมุ่นในสิ่งเหล่านี้ให้แพร่หลายขยายตัว จะมีแต่การควบคุมให้อยู่ในขอบเขตและการทำให้ลดน้อยลง คือเปลี่ยนขั้นพัฒนาการเข้าสู่ขั้นที่ ๒ ให้หมด นอกจากนี้ ควรพยายามเน้นให้ปฏิบัติตามพุทธานุญาตที่ว่าทำต่อเมื่อเขาขอ ซึ่งจะเป็นการกระชับขอบเขตให้รัดตัวเข้ามาอีก ข้อที่ ๓ ซึ่งไม่อาจลืมได้คือ ต้องให้อุศาสน์ชนิดนำออกเสนอในเมื่อได้โอกาส เพื่อทิ้งเร่รัดและกำชับให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย

^๕ สภาพปัญหาอย่างหนึ่งในปัจจุบันก็คือ พระที่เก่งทางอนุศาสน์ก็มักไม่เอื้อเพื่อเอ็นดูแก่พระพวกอื่นที่ยังอาศัยสิ่งจูงล่อ ฝ่ายพระพวกอื่นนั้นก็มักไม่ใส่ใจในอนุศาสน์ชนิดนำออกบ้างเสียเลย หรือไม่ก็มัวเพลินหมุนวนอยู่ที่เดิมอย่างเดียวไม่ยอมเดินหน้า (พวกที่เห็นแก่ลาภ ไม่ต้องพูดถึง) เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดบรรจบประสานจึงไม่มีพาให้ชาวบ้านสับสนหรือถึงกับแตกสามัคคีถูกหยาบเหยียดและขึงเคียดต่อกัน

ทางด้านประชาชนที่กำลังพัฒนาข้ามจากขั้นที่ ๑ สู่ขั้นที่ ๒ การผ่อนปรนหรือโอนอ่อนผ่อนตามจะมีได้อย่างมากที่สุด ก็เพียงเท่าที่อยู่ในขอบเขตซึ่ง

๑. ไม่เป็นการอ่อนวอนหวังพึ่งอำนาจบันดาลจากภายนอก (หลักพึ่งตน และความเป็นอิสระ)

๒. ไม่เป็นเหตุให้หมกมุ่นหลงใหล หรือจะมัววิรอไม่ลงมือทำ (หลักทำการด้วยความเพียรตามเหตุผล)

จากความผ่อนปรนนี้ ความสัมพันธ์และวิธีปฏิบัติเท่าที่พอจะเป็นไปได้ จึงมีดังนี้

ก. เกี่ยวข้องกับอิทธิปาฏิหาริย์ ตลอดถึงสิ่งมงคลได้ โดยพยายามทำสิ่งเหล่านี้ในความหมายใหม่ที่สามารถทำได้ด้วยตนเอง เช่น ธรรมฤทธิ์ อริยฤทธิ์ และมงคลที่เกิดจากการประพฤติธรรมเป็นต้น แต่ก็ยอมผ่อนลงไปอีกอย่างมากที่สุด จนถึงยอมให้เกี่ยวข้องกับมงคลตามแบบของชาวบ้านได้เฉพาะในแง่ที่เป็นเครื่องเสริมกำลังใจ (เสริมในทางที่คิงาม ไม่ใช่ฮึกเหิมที่จะทำการชั่วร้าย) และเสริมความเพียรพยายามให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยย่ำว่าจะต้องไม่เป็นเครื่องหวังเหนี่ยวหรือลดทอนความเพียรพยายามทำการตามเหตุผลเป็นอันขาด

ข. สัมพันธ์กับเทพเจ้าทั้งหลาย โดยวิธีอยู่ร่วมกัน (เกือบ = ต่างคนต่างอยู่) ด้วยเมตตาเกื้อกูลกันด้วยไมตรี ผ่อนลงไปอย่างมากที่สุดจนถึงยอมรับการทำเทวดาพลี^{๑๑} (ของถวายแก่เทวดา หรือแผ่ส่วนบุญอุทิศแก่เทวดา) ในความหมายว่าเป็นการเอื้อเพื่อเกื้อกูลหรืออุปการะแก่เทวดา (ไม่ใช่ขนบาน อ่อนวอนหรือขอให้โปรดปราน)

ยิ่งผ่อนปรนให้มาก ก็ยิ่งจำเป็นจะต้องย่ำข้อเตือนสำนึกไว้ให้หนักแน่น ไม่จำเพาะชาวบ้านจะต้องคอยเตือนตนเองเท่านั้นแม้พระสงฆ์ก็ควรช่วยเตือนชาวบ้านบ่อยๆ เพราะชาวบ้านมีโอกาสใกล้ชิดสภาพแวดล้อมทางธรรมน้อย และมีกิจของฆราวาส่วนวายคอยชักให้แซะชวนได้ง่าย ข้อเตือนสำนึกที่ว่านั้นก็คือจะต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนยังอยู่ระหว่างกำลังพัฒนา ขณะนี้อยู่ที่ขั้นนี้ต้องระลึกไว้ว่า แม้ว่าขณะนี้ยังยุ่งเกี่ยวกับเทวดา ยังยุ่งเกี่ยวกับมงคลแต่ก็หวังอยู่เสมอว่าจะก้าวไปสู่ขั้นแห่งความเป็นอิสระสักวันหนึ่ง

ถ้าพูดอย่างรวบรัดก็คือ จะต้องสำนึกอยู่เสมอว่า "เราจะต้องเดินหน้า ไม่ใช่ย่ออยู่กับที่" คำว่า "เดินหน้า" มีความสำคัญเป็นพิเศษสำหรับพัฒนาการในอริยธรรมขั้นต้น เพราะหมิ่นเหม่ที่จะ

^{๑๑} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๘๕ และ อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๕.

ตกลงไปจากความเป็นสมาชิกในชุมชนชาวพุทธ ถอยหลังกลับไปอยู่ในชุมชนก่อนอารยะได้ง่าย เหลือเกิน เพราะในขั้นต้นสุดนี้

สิ่งที่ใช้ร่วมในพุทธศาสนากับในศาสนาเดิมยังมีมาก และสิ่งนั้นบางทีก็เป็นสิ่งเดียวกัน แท้ๆ เช่นมงคลและพลี เป็นต้น ต่างแต่ทำที่แห่งความเข้าใจสำหรับชี้นำ และจำกัดขอบเขตของการปฏิบัติ ถ้าเกิดเหตุเพียงแก่ว่าผลลึกลับทำที่ของการวางจิตใจนี้เสียเท่านั้นพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติก็อาจพลิกกลับเป็นตรงข้ามได้ทันที คือหล่นจากสมาชิกภาพในชุมชนพุทธ ถอยกลับไปอยู่นอกชุมชนอารยะ (น่ากลัวว่าจะได้เป็นกันมาเสียอย่างนี้หลายครั้งแล้ว) ดังนั้น คำว่า "เดินหน้า" จึงเป็นข้อเตือนสำนึกสำคัญที่จะต้องมาด้วยกันเสมอกับความสำนึกในทำที่ที่เป็นขอบเขตของการปฏิบัติ

เมื่อใดเดินทางก้าวหน้าถึงขั้นที่ ๓ เมื่อนั้นจึงจะปลอดภัยแท้ เพราะได้เข้าอยู่ในชุมชนอารยะเป็นโสดาบันขึ้นไป ไม่มีการถอยหลังหรือลั้งเลาใดๆ อีก มีแต่จะเดินหน้าอย่างเดียว เพราะเข้าถึงความหมายของพระรัตนตรัย มั่นใจในความเป็นไปตามเหตุผลจนมีศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว ไม่ต้องอ้างอิงปัจจัยภายนอก ไม่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทวฤทธิ์ใดๆ และไม่มีกิเลสรุนแรงพอที่จะให้ทำความชั่วร้ายหรือให้เกิดปัญหาใหญ่ๆ เป็นปมในใจที่จะต้องระบาย กับทั้งรู้จักความสุขอันประณีตซึ่งเกิดจากความสุขสงบส่องใสภายในแล้ว จึงมีความเข้มแข็งมั่นคงในจริยธรรมอย่างแท้จริง ภาวะที่มีคุณธรรมมีความสุข และเป็นอิสระ ซึ่งอิทธิพลภายนอกไม่อาจมาครอบงำชักจูงได้เพียงเท่านี้ เป็นความประเสริฐเพียงพอที่เทพเจ้าเหล่าเทวดาจะบูชาบัพเพหวิ และพอที่จะให้ชีวิตของผู้นั้นเป็นอุดมมงคลคือมงคลอันสูงสุดอยู่แล้วในตัว

มนุษย์เป็นยอดแห่งสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่า มีศักยภาพสูง สามารถฝึกได้ทั้งทางกาย ทางจิต และทางปัญญาให้วิเศษ ทำอะไรๆ ได้ประณีตวิจิตรพิสดารแสนอัศจรรย์ อย่างแทบไม่น่าเป็นไปได้^{๑๑} การมัวเพลินหวังผลจากฤทธาานุภาพและเทวานุภาพคลบบันดาล ก็คือการตกอยู่ในความประมาท ละเลยปล่อยให้ศักยภาพของตนสูญไปเสียเปล่า และจะไม่รู้จักเติบโตในอริยมรรค ส่วนผู้ใดไม่ประมาทไม่รีรอ เร่งฝึกฝนตนไม่หยุดยั้ง ผู้นั้นแหละจะได้ทั้งอิทธิฤทธิ์และเทวฤทธิ์ และจะบรรลุสิ่งเลิศล้ำที่ทั้งฤทธาานุภาพและเทวานุภาพไม่อาจอำนวยให้ได้

^{๑๑} พึงสังเกตว่า ศัพท์ธรรมที่หมายถึงการฝึกฝนอบรม มีมากมายเช่น ทมะ กวานา วินย (-วินิต) ลิกขา เป็นต้น แต่น่าเสียดายว่าในสมัยต่อๆ มา ความหมายของบางคำ ได้แปรเปลี่ยนจากเดิมผิดไปไกล

๔.๑.๔ ความสัมพันธ์ที่ไม่ควร ระหว่างมนุษย์กับเทวดา

เมื่อทราบฐานะของเทวดาแล้ว ฟังทราบความสัมพันธ์ที่ควรและไม่ควรระหว่างเทวดากับมนุษย์ต่อไป ในลัทธิศาสนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เขาเชื่อว่ามีเทวดาใหญ่น้อยมากมาย และมีเทพสูงสุดเป็นผู้สร้างโลกและบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ไม่มีทางจะเจริญเลิศล้ำกว่าเทพนั้นได้ มนุษย์จึงสร้างความสัมพันธ์กับเทพด้วยวิธีอ่อนวอนขอความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่างๆ เช่น สวดสรรเสริญ ยกย่อง สดุดี บวงสรวง สังเวช บูชาัญญ เป็นการปรนเปรอเอาอกเอาใจ หรือไม่ก็ใช้วิธีเรียกร้องความสนใจ บีบบังคับให้เห็นใจเชิงเร้าให้เกิดความรอนใจจนเทพทนนิ่งอยู่ไม่ได้ต้องหันมาดูแลหาทางแก้ไขหรือสนองความต้องการให้ ทั้งนี้ โดยใช้วิธีข่มขู่บีบบังคับลงโทษทรมานตนเอง ที่เรียกว่าประพาศิพรดและบำเพ็ญตบะต่างๆ สรุปให้เห็นชัดถึงวิธีสัมพันธ์กับเทพเจ้าเป็น ๒ อย่างคือ

๑. วิธีอ่อนวอนขอความช่วยเหลือ ด้วยการเช่นสรวง สังเวชบูชาัญญ ดังลูกอ่อนวอนขอต่อพ่อแม่ บางทีเลยไปเป็นดังประจบและเมื่อดัดสินบนต่อผู้มีอำนาจเหนือ

๒. วิธีบีบบังคับให้ทำตามความประสงค์ ด้วยการบำเพ็ญตบะตบะ ดังลูกที่ตืออกชกหัวกัดทิ้งตนเอง เรียกร้องเชิงบีบบังคับให้พ่อแม่หันมาใส่ใจความประสงค์ของตน

แต่จะเป็นวิธีใดก็ตาม ย่อมรวมลงในการมุ่งหวังผลประโยชน์แก่ตน ด้วยการพึงพาสิ่งภายนอกทั้งสิ้น เมื่อพระพุทธเรื่องศาสนาเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้สอนให้เลิกเสียทั้งสองวิธี และการเลิกวิธีปฏิบัติทั้งสองนี้แหละที่เป็นลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาในเรื่องนี้ ในการสอนให้เลิกวิธีปฏิบัติเหล่านี้ พระพุทธศาสนาสามารถแสดงผล ชี้ให้เห็นคุณโทษ และวางวิธีปฏิบัติที่สมควรให้ใหม่ด้วย

การหวังพึ่งเทวดาย่อมมีผลในขอบเขตจำกัด หรือมีจุดติดตันอย่างเดียวกับที่กล่าวแล้วในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ คือ ในทางปัญญา เทวดาต่างๆ ไปก็ยังมีวิชา ไม่รู้สังขารม เช่นเดียวกับมนุษย์ ดังเรื่องพระภิกษุรูปที่เหาะไปถามปัญหาหะเทวดาจนแม้แต่พระพรหมก็ตอบไม่ได้ และเรื่องพระพุทธเจ้าทรมานพวกพรหมนามว่า “พะกะ” ในพุกสูตรเป็นต้น ส่วนในด้านจิตใจ เทวดาก็เหมือนกับมนุษย์ คือส่วนใหญ่เป็นปุถุชน ยังมีกิเลสมีเชื้อความทุกข์มากบ้างน้อยบ้าง ยังหมุนเวียนขึ้นๆ ลงๆ อยู่ในสังสารวัฏ ดังเช่นพระพรหมแม้จะมีคุณธรรมสูง แต่ก็ยังประมาทเมาว่าตนอยู่เที่ยงแท้ันรันดร^{๑๒} พระอินทร์เมาประมาทในทิพยสมบัติ^{๑๓} คนอื่นหวังพึ่งพระอินทร์ แต่พระอินทร์เองยังไม่หมดราคะ โทสะ โมหะยังมีความหวาดกลัวสะดุ้งหวั่นไหว^{๑๔}

^{๑๒} ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๕๘๖/๒๑๕.

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๓/๔๖๘.

^{๑๔} ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๘๖๔/๓๒๒.

การอ้อนวอนหวังพึ่งเทวดา นอกจากขัดกับความเพียรพยายามโดยหวังผลสำเร็จจากการกระทำ ขัดหลักพึ่งตนเองและความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดังได้กล่าวในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว ยังมีผลเสียที่ควรสังเกตอีกหลายอย่างเช่น

- ในเมื่อเทวดาเป็นปุถุชน การที่มนุษย์ไปเฝ้าประจบขยอกบนบานต่างๆ ไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้นที่จะประสบผลเสียเทวดาทั้งหลายก็จะพลอยเสียไปด้วย เพราะจะเกิดความหลงใหลมัวเมาในคำขยอกสรรเสริญ ติดในลาภสักการะคือสิ่งเช่นสรวงสังเวชและปรารถนาจะได้ให้มากยิ่งขึ้นๆ โดยนัยนี้ทั้งเทวดาและมนุษย์ต่างก็มีมาฝึกฝนวุ่นวายอยู่กับการบนบานและการให้ผลตามบนบานละทิ้งกิจหน้าที่ของตน หรือไม่มีปลื้มปลอะละเลยให้บกพร่องย่อหย่อน เป็นผู้ตกอยู่ในความประมาท แล้วทั้งมนุษย์และเทวดาก็พากันเสื่อมลงไปด้วยกัน

- เทวดาบางพวกเมื่อมัวเมาติดในลาภสักการะความยกย่องนับถือแล้ว ก็จะหาทางผูกมัดหมู่มชนไว้กับตน โดยหาทางทำให้คนต้องพึ่งเขาอยู่เรื่อยไป เพื่อผลนี้ เทวดาอาจใช้วิธีการต่างๆ เช่น ล่อด้วยความสำเร็จสมปรารถนาเล็กๆ น้อยๆ เพื่อให้คนหวังผลมากยิ่งขึ้นและบนบานเช่นสรวงมากยิ่งขึ้น หรือแม้แต่แกล้งทำเหตุให้คนต้องมาติดต่อขอผลถ่าตนเข้าสู่วงการ

- เมื่อเทวดาประเภทหวังลาภมาวุ่นวายกันอยู่มากเทวดาคิดที่จะช่วยเหลือคนดีโดยไม่หวังผลประโยชน์ ก็จะพากันเบือนหน้าหลบปลีกตัวออกไป คนที่ทำดี ก็ไม่มีใครจะคอยช่วยเหลือให้กำลัง ฝ่ายเทวดาใฝ่ลาภ ก็จะช่วยต่อเมื่อได้รับสิ่งบนหรืออย่างน้อยคำของร้องอ้อนวอน มนุษย์ก็เลยมารู้สึกกันมากขึ้นเหมือนว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วจึงจะได้ดี ก่อให้เกิดความสับสนระส่ำระสายในสังคมมนุษย์มากยิ่งขึ้น

- เมื่อเทวดาตั้งงามปลื้มตัวไปไม่เกี่ยวข้อง (ตามปกติธรรมเนียมของเทวดา ก็ไม่ต้องการมาเกี่ยวข้องวุ่นวายหรือแทรกแซงในกิจการของมนุษย์อยู่แล้ว)^{๑๕} ก็ยังเป็นโอกาสสำหรับเทวดาร้ายใฝ่ลาภจะแสวงหาผลประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น เช่น เมื่อมนุษย์อ้อนวอนเรียกร่องเงาะจงต่อเทพบางท่านที่เขานับถือ เทพใฝ่ลาภพวกนี้ก็จะลงมาสวมรอยรับสมอ้างหลอกมนุษย์ โดยมนุษย์ไม่อาจทราบเพราะเป็นเรื่องเหนือวิสัยของตน แล้วเทวดาสวมรอยก็ทำเรื่องให้พวกมนุษย์หมกมุ่นมัวมากยิ่งขึ้น

โดยนัยนี้ จะเห็นได้ว่า คนที่ได้รับความช่วยเหลือจากเทวดา ไม่จำเป็นต้องเป็นคนดี และคนดีก็ไม่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากเทวดา ที่เป็นเช่นนี้เพราะทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็เป็นปุถุชนและต่างก็ปฏิบัติผิด พากันทำให้ระบบต่างๆ ที่ตั้งงามในโลกคลาดเคลื่อนเสื่อมทรามลงไป ข้อสังเกตเพื่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องหนึ่ง ขอกล่าวถึงข้อสังเกตบางอย่างเพื่อจะได้มองเห็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไปชัดเจนขึ้น

^{๑๕} โลกมนุษย์ไม่สะอาดมีกลิ่นเป็นที่รังเกียจแก่เทวดา (ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๓๐๖/๓๖๒; ขุททก.อ. (ไทย) ๑๒๕; สุตต.อ. (ไทย) ๒/๘๖).

ประการแรก เทวดาประกาศหรือกำหนดเหตุการณ์หรือบันดาลชะตากรรมแก่นมนุษย์ โดยเด็ดขาดแต่ฝ่ายเดียวไม่ได้ แม้ตามปกติจะถือกันว่า เทวดามีฤทธิ์มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ แต่ดัง ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวขึ้นมาเมื่อใด ก็สามารถทำเทียมหรือเหนือกว่าเทวดาได้ และสิ่งที่จะกำหนดว่าใครจะเหนือใครก็อยู่ที่คุณธรรมและความเพียรพยายาม ดังมีเรื่องมาในชาดก กษัตริย์สองเมืองจะทำสงครามกัน ฝ่ายหนึ่งไปถามพระฤาษีมฤทธิ ซึ่งติดต่อกับพระอินทร์ได้ ได้รับ ทราบคำสั่งของพระอินทร์ว่าฝ่ายตนจะชนะ จึงประมาทปล่อยเหล่าทหารสนุกสนานบันเทิง ส่วน กษัตริย์อีกฝ่ายหนึ่งทราบข่าวทำนายว่าฝ่ายตนจะแพ้ ยิ่งกระตือรือร้นให้แข็งแรงยิ่งขึ้น ครั้นถึงเวลา รบจริง ฝ่ายหลังนี้ก็เอาชนะกองทัพกษัตริย์ฝ่ายที่มัวประมาทได้ พระอินทร์ถูกต่อว่าจึงกล่าวเทวดา ออกมาว่า "ความบากบั่นพากเพียรของคนเทพทั้งหลายก็เกียดกันไม่ได้"^{๑๖}

เทวดาที่อยู่ตามบ้านเรือนนั้นตามปกติมนุษย์ให้เกียรติและเอาใจมาก แต่ถ้ามองแง่หนึ่ง แล้ว ก็เป็นผู้อาศัย ถ้าเจ้าบ้านมีคุณธรรมสูง เช่นเป็นอริยสาวก มีความมั่นใจในคุณธรรมของตนหรือ มั่นใจในธรรมตามหลักศรัทธาอย่างพระ โสคานัน เทวดาก็ต้องเคารพเชื่อฟัง อยู่ในบังคับบัญชา มิใช่ เป็นผู้มีอำนาจบังคับเจ้าบ้าน ดังเช่น เทวดาผู้อยู่ ณ ชุมประตู่บ้านของอนาถบิณฑิกเศรษฐี(ท่านเจ้า บ้านไม่ได้สร้างที่อยู่ให้โดยเฉพาะ) เมื่อท่านเศรษฐียกจณลง ได้มาสั่งสอนให้เลิกถวายทาน ท่าน เศรษฐีเห็นว่าเป็นคำแนะนำไม่ชอบธรรม ถึงกับไล่ออกจากบ้านทันที เทวดาหาที่อยู่ไม่ได้ ในที่สุด ไปหาพระอินทร์ จะให้ช่วยพามาขอขมาเศรษฐี ได้รับคำแนะนำวิธีที่จะขอขมาโทษ เมื่อปฏิบัติ ตามนั้นแล้วจึงได้รับอนุญาตกลับเข้าอยู่ ณ ที่เดิมได้^{๑๗}

ประการที่สอง เมื่อคนถูกเทวดาให้โทษ จะถือเอาเป็นเกณฑ์ว่าเขาทำผิดหรือเป็นคนชั่ว ยังไม่ได้ เพราะคนดีถูกเทวดาร้ายกลั่นแกล้ง ก็มีไม่น้อย ดังเช่นเทวดาซึ่งอยู่ ณ ชุมประตู่ ของอนาถ บิณฑิกเศรษฐีที่ได้กล่าวถึงแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเทวดามีจกาทิฎฐิข้างเทวดาอันธพาลข้าง เทวดานั้น ไม่พอใจว่า เมื่อพระพุทธรเจ้าหรือพระสาวกเสด็จมาบ้านเศรษฐีเขาจะต้องลงมาที่พื้นดิน ครั้นเศรษฐี ยกจณลง จึงได้โอกาสเข้ามาสั่งสอนเศรษฐี เพื่อยุให้เลิกเกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้า แต่ได้ผลตรงข้าม ดังกล่าวแล้ว

เทวดาบางองค์แกล้งคนให้ระแวงกันเล่นเท่านั้นเอง^{๑๘} แม้แต่พวกเทวดาตามป่าเมื่อพระ ไปอยู่อาศัยเพื่อปฏิบัติธรรม บางพวกก็ไม่พอใจ เพราะคนดีมีคุณธรรมสูงกว่าตนเข้ามาอยู่ ทำให้ พวกตนอึดอัดใจ ทำอะไรๆ ไม่สะดวก จึงหาทางแกล้งด้วยวิธีต่างๆ^{๑๙} ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงแนะนำให้

^{๑๖} บุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๐๕/๑๒๘; ชา.อ. (ไทย) ๔/๒๒๗-๒๓๔.

^{๑๗} ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๐; ชา.อ. (ไทย) ๑/๓๓๕.

^{๑๘} อง.อ. (ไทย) ๑/๒๘๔; ธ.อ. (ไทย) ๕/๔๗.

^{๑๙} พุทธก.อ. (ไทย) ๒๖๑; สุตต.อ. (ไทย) ๑/๒๔๖; ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๒๘.

แก้ไขด้วยการแผ่เมตตา เอาความดีเข้าตอบ แต่ในกรณีที่พวกเทวดาไปแนะนำให้ทำอย่างนั้นอย่างนั้น หากพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องชอบธรรม พุทธสาวกผู้รู้หลักย่อมมีความเข้มแข็งมั่นคงในจริยธรรมและจะไม่ยอมปฏิบัติตามคำของเทวดานั้นเป็นอันขาด ไม่ว่าเทวดาจะอยู่หรือล่อด้วยรางวัลอย่างไรๆ^{๒๐}

ประการที่สาม เทวดาบางองค์มีพฤติกรรมทางร้าย ชอบทำตนเป็นปฏิปักษ์ขัดขวางความเจริญของมนุษย์ทั้งหลายอยู่เป็นประจำ เทวดาอย่างนี้มนุษย์ไม่เพียงแต่มีควรอ่อนน้อมขอร้องหรือหวังพึ่งเท่านั้น แต่ควรปราบหรือพิชิตให้ได้ทีเดียว และถ้าฝึกปรือความสามารถของตนให้ดี มนุษย์ก็สามารถเอาชนะได้ด้วย ตัวอย่างสำคัญคือ "มาร" มารนี้เป็นเทพในสวรรค์ชั้นสูงสุดของระดับกามาจร คือชั้นที่ ๖ ได้แก่ ปรมินนิมิตวตฺติ แต่ชอบขัดขวาง รั้งความผู้อื่นเมื่อเขาจะทำความดี เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อใครจะเปลี่ยนตนให้เป็นอิสรระจากกาม ถือว่าผู้นั้นจะข้ามออกนอกเขตอำนาจของมาร^{๒๑} ก็เป็นอันจะต้องเผชิญหน้ากับมารทีเดียว มารมีฤทธิ์มีอิทธิพลยิ่งใหญ่มาก แม้แต่พระอินทร์ พอมารมาก็หนีไม่รอหน้า ไปหลบอยู่สุดขอบจักรวาล พระพรหมก็หลีกเลี่ยง^{๒๒} บางคราวมารก็ขึ้นไปรั้งความถึงพรหมโลกซึ่งเป็นชั้นรูปาวจรสูงกว่าระดับของตน^{๒๓} พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "บรรดาผู้ยิ่งใหญ่ มารเป็นเลิศ"^{๒๔} แม้มารจะมีอำนาจยิ่งใหญ่ถึงอย่างนี้ แต่มนุษย์ผู้ฝึกอบรมดีแล้ว ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ก็พิชิตมารได้ด้วยคุณธรรมของตนและมนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงเช่นนี้ เทพเจ้าทั้งปวงตลอดถึงพรหมยอมมอบไหว^{๒๕}

เท่าที่กล่าวมาอย่างนี้ มิได้มุ่งหมายจะลบหลู่หรือชักชวนให้มีจิตกระด้างต่อเทวดาทั้งหลายแม้แต่น้อย เพียงแต่จะสร้างความเข้าใจเพื่อเตรียมวางจิตให้ถูกต้องสำหรับการดำเนินตามวิธีปฏิบัติที่จะกล่าวต่อไป

๔.๑.๕ เข้าใจในหลักความสัมพันธ์เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

อาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับฐานะของเทวดาและเหตุผลเกี่ยวกับโทษของการสัมพันธ์กับเทวดาด้วยท่าทีที่ผิดดังกล่าวมาพระพุทธศาสนาจึงสอนให้ละเลิกวิธีการแบบหวังพึ่งขอผลเสียทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการอ่อนน้อมหรือการบีบบังคับก็ตาม แล้วชี้แนวทางใหม่ คือการวางท่าทีแห่งเมตตา มิไม่ตรีจิตอยู่ร่วมกันฉันมิตรเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์หรือ

^{๒๐} ปีภการวาสิตตเสถรวัดถุ, ธ.อ. (ไทย) ๘/๑๒๓.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑/๔๕; สุตต.อ. (ไทย) ๑/๕๔.

^{๒๒} ดู ษา.อ. (ไทย) ๑/๑๑๓; พุทธ.อ. (ไทย) ๕๒๑.

^{๒๓} ดู ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๕๖/๕๕๗.

^{๒๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕/๒๒.

^{๒๕} ดู ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๖๐/๒๘๘; ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๗๘/๓๕๘; ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๗๑/๔๘๘.

เพื่อนร่วมสังสารวัฏ และในฐานะที่โดยเฉลี่ยเป็นผู้มีคุณธรรมในระดับสูง พร้อมทั้งให้มีท่าทีแห่งการไม่วุ่นวายไม่ก้าวก่ายแทรกแซงกัน โดยต่างก็เพียรพยายาม ทำกิจของตนไปตามหน้าที่ท่าทีแห่งการไม่รบกวนและไม่ชวนกันให้เสียเช่นนี้ ถ้าสังเกต ก็จะพบว่า เป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในประเพณีความสัมพันธ์แบบชาวพุทธระหว่างมนุษย์กับเทวดา เพราะมีเรื่องราวเล่ากันมามากมาย ในคัมภีร์ต่างๆ เฉพาะอย่างยิ่งอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบท ตามประเพณีนี้ เทวดาที่ช่วยเหลือมนุษย์ก็มีอยู่เหมือนกัน แต่ลักษณะการช่วยเหลือ และเหตุที่จะช่วยเหลือต่างออกไปจากแบบก่อน คือ เทวดาที่ช่วยเหลือมาช่วยเหลือด้วยคุณธรรมคือความดีของตัวเอง มิใช่เพราะการเรียกร้องอ่อนวอนของมนุษย์ และเทวดาก็มิได้เรียกร้องต้องการหรือการอ่อนวอนนั้น ทางฝ่ายมนุษย์ผู้ได้รับความช่วยเหลือก็ทำความดีไปตามปกติธรรมดาด้วยคุณธรรมและความสำนึกเหตุผลของตนเอง มิได้คำนึงว่าจะมีใครมาช่วยเหลือหรือไม่ และมีได้เรียกร้องขอความช่วยเหลือใดๆ ส่วนตัวกลางคือเหตุให้มีการช่วยเหลือเกิดขึ้นก็คือความดีหรือการทำความดีของมนุษย์ มิใช่การเรียกร้องอ่อนวอนหรืออามิสสินวอนใดๆ เทวดาองค์เด่นที่คอยช่วยเหลือมนุษย์ตามประเพณีนี้ได้แก่ท้าวมหัทธเกศที่เรียกกันว่า พระอินทร์ คติการช่วยเหลือของพระอินทร์อย่างนี้ นับว่าเป็นวิวัฒนาการช่วงต่อที่เชื่อมจากคติแห่งเทวานุภาพของลัทธิศาสนาแบบเดิม เข้าสู่คติแห่งกรรมของพระพุทธศาสนา แม้จะยังมีใช้เป็นตัวแก้ปริศนาตามหลักการของพระพุทธศาสนา แต่ก็ เป็นคติที่วิวัฒน์เข้าสู่ความเป็นพุทธ ถึงขั้นที่ยอมรับเป็นพุทธได้

สาระสำคัญของคตินี้ก็คือ มนุษย์ที่ดียอมทำความดีไปตามเหตุผลสามัญของมนุษย์เอง และทำอย่างมั่นคงแน่วแน่เต็มสติปัญญาจนสุดความสามารถของตน ไม่คำนึงถึง "ไม่ริรอ" ไม่เรียกร้องความช่วยเหลือจากเทวดาใดๆ เลย เทวดาที่ดียอมใส่ใจคอยดูแลช่วยเหลือมนุษย์ที่ดีด้วยคุณธรรมของตัวเอง เมื่อมนุษย์ผู้ทำดีได้รับความเดือดร้อน หากเทวดายังมีความดีอยู่บ้าง เทวดาก็จะทนดูไม่ไหวต้องลงมาช่วยเหลือตนเองพูดง่ายๆ ว่า มนุษย์ก็ทำดีโดยไม่คำนึงถึงการช่วยเหลือของเทวดา เทวดาก็ช่วยโดยไม่คำนึงถึงการอ่อนวอนของมนุษย์ ถ้าใครยังหวังยังหวังยังเชื่อใยในทางเทวานุภาพอยู่ ก็อาจจะท่องคติต่อไปนี้ไว้ปลอบใจว่า "การเพียรพยายามทำดีเป็นหน้าที่ของมนุษย์ การช่วยเหลือคนทำดีเป็นหน้าที่ของสวรรค์ เราทำหน้าที่ของมนุษย์ให้ดีที่สุดก็แล้วกัน"^{๒๖}

ถ้ามนุษย์ไม่เพียรทำดี มัวแต่อ่อนวอนเทวดา และถ้าเทวดาไม่ใส่ใจช่วยคนทำดี มัวแต่รอการอ่อนวอนหรือคอยช่วยคนที่อ่อนวอน ก็คือเป็นผู้ทำผิดต่อหน้าที่ เมื่อมนุษย์และเทวดาต่างขาดคุณธรรม ปฏิบัติผิดหน้าที่ ก็จะประสบความหายนะไปด้วยกันตามกฎธรรมดาที่ควบคุมทั้งมนุษย์และสวรรค์อยู่อีกชั้นหนึ่ง

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามวิสัยอิทธิปฏิบัติหารีย์เทวดา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕-๔๘.

๔.๒ ประโยชน์การพัฒนาชีวิต

ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงการนำเอาหลักธรรมที่ได้จากความสัมพันธ์กับเทวดามาใช้ในการพัฒนาชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในด้านการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาสังคม ซึ่งในส่วนนี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การพัฒนาตนเอง

พระพุทธองค์ทรงตรัสกับเทพบุตรด้วยหลักธรรม ๔ ประการซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่จะนำตนไปสู่ความสวัสดิคือ (๑) ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ การเจริญโพชฌงค์ (๒) ตปะ ความเพียรเครื่องเผากิเลส (๓) ความสำรวมอินทรีย์ ได้แก่ การปฏิบัติในจตุปาริสุทธิศีล (๔) การสละทุกสิ่งทุกอย่างคือสละกิเลสเครื่องเศร้าหมองทางกายและใจให้หมดไป ได้แก่ การปฏิบัติธรรมทานิพพานธรรมให้เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้วิจัยขอนำมาวิเคราะห์ในด้านที่มีความสำคัญต่อความสวัสดิในการดำเนินชีวิตดังนี้

(๑) ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ การเจริญโพชฌงค์

ชีวิตที่ผิดพลาดมีต้นเพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง รู้ผิดบ้าง รู้ผิดคือเห็นผิดเป็นชอบ “หากชนจำนวนมากไม่มีความรู้เป็นของตนหรือไม่ได้ศึกษาวินัยอย่างดีในสำนักอาจารย์ก็จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเบื้องบอดเที่ยวไปในป่า”^{๒๗} ข้อความในคัมภีร์มังคลัตถปิปกถาว่าไว้ว่า “ถ้าไม่มีปัญญาหรือไม่มีวินัยอาจารย์บัญญัติที่ศึกษาดีแล้ว ชนเป็นอันมากก็จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเบื้องบอดเที่ยวไปในป่า ไม่รู้ว่าที่ใดมีอาหาร ที่ใดไม่มีอาหาร ที่ใดมีอันตราย ที่ใดไม่มีอันตราย เที่ยวสะเปะสะปะไปในป่าที่เต็มไปด้วยชฎูแห่งหญ้าและเถาวัลย์”^{๒๘} การพัฒนาตนให้ไปสู่ความสวัสดิ ความปลอดภัย ต้องใช้ปัญญา

อานิสงส์ของปัญญา ปัญญาที่ได้รับการปลูกฝังพัฒนาขึ้นในบุคคลต่างๆ นั้น จะส่งผลให้บุคคลนั้นๆ มีคุณภาพความเป็นอยู่ที่ดี คือผู้มีปัญญาสามารถหาข้อมูลข่าวสารมาช่วยให้การประกอบสัมมาอาชีพดีขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปัญญาชีวิต ชีวิตมาหุ เสฏฐโฐ ปราชญ์ทั้งหลายเรียกชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”^{๒๙} เมื่อปัญญามา อวิชาคือความไม่รู้จะหายไปเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืดออกไป พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสง

^{๒๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๘๑/๒๓๐.

^{๒๘} มงฺกล. (บาลี) ๑/๒๕๘/๒๓๕.

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๑/๓๑๕.

สว่างว่า “นตฺถิ ปญญาสมา อาภา : ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๑๐} “ปัญญา โลกสมฺมี ปชฺโชโต : ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๑๑} ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ คนมีปัญญาย่อมได้รับความสุข คนมีปัญญาย่อมหาทรัพย์ได้ คนมีปัญญา มีความรู้ ฉลาดในการจัดการ รู้เวลา รู้สมัย สามารถทำงานราชการได้ ปัญญาเป็นประธานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปัญญา หิ เสฏฐา กุสลา วทนฺติ นกฺขตฺตราชาริว คารกานํ : ประชาญฺ์ทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์เด่นที่สุดในหมู่ดาว”^{๑๒}

(๒) ตปะ ความเพียรเครื่องเผากิเลส

ตปะ ได้แก่ ความเพียรเครื่องเผากิเลส คุณธรรมอันยังกิเลสให้ร้อน คุณธรรมอันยังกิเลสให้เร่าร้อน (แห่ง) ความร้อน ความสํารวม ความเพียร ธรรม วัตร พรต (ธรรมมีศีลเป็นต้น ความบำเพ็ญพรตเผากิเลส) ศีล ตปะ มีรูปวิเคราะห์ว่า “กิเลส ตาเปตีติ ตโป”^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ตปะ มีความหมาย ๒ อย่างคือ ๑. ความเพียรเครื่องเผากิเลส การบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส ๒. พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัวของนักบวชบางพวกในสมัยพุทธกาล^{๑๔}

หลักปฏิบัติ การปฏิบัติตปะคือมีความแกล้วกล้าพากเพียรในการลงมือกระทำ เช่น ในทางเสื่อมต้องเพียรพยายามละ ในทางเจริญต้องเพียรกระทำให้มีขึ้น ถ้ามีอุปสรรคก็ต้องฟันฝ่า ต่อสู้ ต่อสู้ ต่อสู้ ต่อสู้ ต่อสู้ ต่อสู้ เพราะการจะเป็นผู้มีตปะขั้นสูงได้นั้นต้องมีขันติคือความอดทน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขณฺติ ปรมํ ตโป ตีติกฺขา : ขันติคือความอดกลั้น เป็นตปะอย่างยิ่ง”^{๑๕}

อานิสงส์ของตปะ การบำเพ็ญตปะทำให้กิเลสคือความชั่วร้ายที่จะมาทำลายล้างคุณความดีของเราหมดสิ้นไป ทำให้สิ่งชั่วอาศัยอยู่ในจิตของเราไม่ได้ ต้องเร่าร้อนถูกเผาไหม้หมดไปด้วย ตปะ ตปะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความอดทนสูง รู้จักรอได้ คอยได้ ตปะเป็นกำลังของผู้บำเพ็ญหน้าที่หรือบำเพ็ญพรต โดยเฉพาะการบำเพ็ญหน้าที่อันสูงส่งและมีความสำคัญต่อชาติบ้านเมือง เช่น เป็นพระราชผู้ต้องทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบำเพ็ญตปะ

^{๑๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๕๔๐.

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๑๒} บุ.ชา. (ไทย) ๒๗/ ๒๖๘/๕๔๑.

^{๑๓} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๘.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๕.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐.

ธรรม ดังจะเห็นได้ในทศพิชราชธรรม จะมีตะปะปรากฏอยู่ในข้อที่ ๖^{๓๖} ตะปะช่วยทำให้คนบังคับตัวได้ ไม่เหลวไหลไปกับกิเลส ตะปะเผาผลาญความเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้ปฏิบัติตะปะมีอหยาตยัตติ มีผู้ให้การสนับสนุน จึงส่งผลให้ทำหน้าที่การงานได้สำเร็จอย่างยิ่งใหญ่และเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากได้

(๓) อินทรีย์สังวร

อินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ การสำรวมอายตนะภายใน ๖^{๓๗} ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖^{๓๘}

อานิสงส์ของอินทรีย์สังวร อินทรีย์สังวรช่วยป้องกันไม่ให้ตกเป็นทาสของกามารมณ์ เช่น เห็นเพศตรงกันข้าม ไม่ร่วมถ้อยว่างามหรือไม่งาม และไม่แยกถือว่าส่วนใดงามส่วนใดไม่งาม ไม่เกิดการปรุงแต่งที่จะทำให้รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ อินทรีย์สังวรเป็นลำดับขั้นตอนที่สำคัญของการปฏิบัติ เมื่อดำเนินชีวิตสู่ความดีงามสูงสุดดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงยกตัวอย่างการสอนธรรมแก่พระภิกษุตามลำดับขั้นเอาไว้กล่าวคือ ขั้นแรก ให้สำรวมในพระปาติโมกข์ (ปาติโมกข์สังวร) ขั้นที่สอง ให้สำรวมอินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) ขั้นที่สาม ให้รู้ประมาณในการกิน (โภชนเน มัตตัญญู) ขั้นที่สี่ ให้ประกอบความเพียร (ชาคริยานุโยค) ขั้นที่ห้า ให้มีสติสัมปชัญญะ (สติสัมปชัญญะสมันนาคตา) ขั้นที่หก ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด (วิเวกเสนาสนะ)^{๓๕}

(๔) สัพพนิสัสคคา (ความสละละวางสิ่งทั้งปวง)

ความสละละวางสิ่งทั้งปวง คือการละวางสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอซึ่งให้ผลเป็นทุกข์ พิจารณาสภาวะธรรมที่เป็นจริงคือความไม่แน่นอนของโลกธรรม เมื่อมีลาภ มียศ มีสุข สรรเสริญ ก็ต้องมีการเสื่อมจากสิ่งเหล่านั้นเข้าสักวันหนึ่ง อย่ายึดติดในสิ่งเหล่านั้นจนเกินพอดี อย่ายึดติดกับคุณวิเศษที่ได้รับ

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๘๖.

^{๓๗} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมจร-ไทย, หน้า ๑๑๒.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๐.

^{๓๕} สนิท ศรีตำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

อานิสงส์ของความสละละวางสิ่งทั้งปวงคือ จิตได้ความสะอาด ใจไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือ ใจเป็นอิสระปลอดโปร่ง ไม่หลงยึดติดในคุณสมบัติที่ตนได้รับ ปล่อยวางได้มากก็มีทุกข์น้อย นั่นคือถึงความสวัสดิ

๔.๒.๒ การพัฒนาสังคม

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นหลักพัฒนาสังคมได้หลายด้าน ในงานวิจัยนี้จะศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ความมีระเบียบวินัยของคนในสังคม ความสงบสุขปลอดภัยในชีวิตของคนในสังคม และความโอบอ้อมอารีมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบาย ต่อไป

(๑) การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม

การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมคือ ใช้กำลังกายร่วมกันปลูกสวนทั้งสวนดอกไม้และสวนผลไม้ บำรุงดูแลให้สวยงามน่ารื่นรมย์ ทำการปลูกป่าด้วยกาย ช่วยกันทำรั้วล้อมเขตแดนในป่าธรรมชาติ ทำเจดีย์ ปลูกต้นโพธิ์ ทำที่จงกรม สร้างมณฑป กุฏิ ที่ห่อหุ้มเรือน และที่เป็นที่พักในเวลา กลางคืนและที่พักในเวลากลางวัน ปลูกต้นไม้อาศัชมรกษา สร้างสะพานข้ามลำน้ำ จัดเรือให้คนอาศัย ข้ามฝากสัญจร ไปมาทางน้ำ จัดทำโรงงานให้น้ำดื่มแก่คนทั่วไป ช่วยกันขุดสระและบ่อน้ำ จัดบ้านให้เป็นที่พักอาศัยแก่คนเมื่อยล้าในการเดินทาง ปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่า ตั้งตนอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีการกระทำทางกาย วาจา และใจสุจริต ไม่ตรีภถึงอกุศลวิตถ นึกถึงแต่ความดีที่ได้กระทำ นึกถึงศีลที่ได้รับศึกษา ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ย่อมเจริญด้วยบุญตลอดเวลา^{๔๐} ซึ่งตรงกันกับวนโรปสูตร คือพระสูตรที่ว่า ด้วยการปลูกป่า พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาคนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามเกี่ยวกับเรื่องบุญว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนแก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์ พระพุทธองค์ทรงตอบว่า ชนเหล่าใดปลูกป่าอันน่ารื่นรมย์ สร้างสะพาน ขุดสระน้ำและให้ที่พำนักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์^{๔๑}

^{๔๐} ศ.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๘๖.

^{๔๑} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

หลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักไคร่แน่นถึอกันไปได้นานไม่จืดจาง เป็นการสร้างหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญนั่นคือ เครื่องยึดเหนี่ยวที่เข้าถึงจิตใจรวมกันได้เข้ากันได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนกันในการสร้างสรรค์ความสำเร็จที่งดงาม ทำให้การดำเนินชีวิตและสังคมดำรงอยู่ในความเจริญยิ่งขึ้น ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ พึงเห็นความเป็นไปได้ในกฎความจริงของสิ่งอื่นๆ ที่มีอยู่ในโลก ทุกสิ่งในโลกที่เจริญขึ้นและดำรงอยู่ในความเจริญได้เพราะอาศัยสิ่งแวดล้อมช่วยเหลือสนับสนุนดังเช่นเมล็ดผลไม้จะงอกงามขึ้นได้ต้องอาศัยดินน้ำปุ๋ยอากาศเข้าสนับสนุนจึงจะเจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้

(๒) ความมีระเบียบวินัยของคนในสังคม

การดำรงอยู่ในธรรมคือ ตั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในธรรม ประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ ถูกต้องตามธรรม ธรรมนั้นได้แก่ สภาพที่ทรงไว้ ธรรมคา ธรรมชาติ สภาวธรรม สังฆธรรม ความจริง คุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤดิชอบ พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๔๒}

หลักปฏิบัติ ผู้ดำรงอยู่ในธรรมคือ ประพฤติสุจริตทางทวารทั้ง ๓ ได้แก่ กายทวาร วจิตวาร และมโนทวาร เป็นการแสดงออกทางไตรทวารในลักษณะที่งดงามถูกต้องอันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม

ประพฤดิชอบด้วยกาย เรียก กายสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. งดเว้นจากปาณาติบาต คืองดเว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด ๒. งดเว้นจากอทินนาทาน คืองดเว้นจากการลักทรัพย์หรือถือเอาสมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่ให้ ๓. งดเว้นจากกามเมสุ มิจฉาจาร คืองดเว้นจากการประพฤดิผิดทางกามารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น

ประพฤดิชอบด้วยวาจา เรียก วจิตสุจริต แบ่งเป็น ๔ คือ ๑. งดเว้นจากมุสาวาท คืองดเว้นจากการกล่าวเท็จ ๒. งดเว้นจากปิสุนวาทา คืองดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด ๓. งดเว้นจากพรุสวาจา คืองดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ ๔. งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ คืองดเว้นจากการกล่าวเหลวไหลไร้สาระ

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๕.

ประพฤติชอบด้วยใจ เรียก มโนสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อนภิชฌา ไม่พงเล็งอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น ๒. อพยาบาท ไม่พยาบาทคิดประทุษร้ายผู้อื่น ๓. สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นชอบ^{๓๓}

รวมทั้ง ๓ ทางนี้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง หลักการทำความดีทางแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ เป็นอารยธรรมที่ทำให้คนเจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกาย วาจา และใจ

อานิสงส์ของการดำรงอยู่ในธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติมีกุศลเกณฑ์การประพฤติทางกาย วาจา ใจ ที่เรียบร้อยดีงาม เป็นสมาชิกที่ดีในสังคม ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้มีธรรม มีการทำ พูด คิด ที่ถูกต้องเป็นธรรม เมื่อสมาชิกของสังคมทำถูกต้องเป็นธรรม สังคมย่อมสงบสุข ไม่เดือดร้อน ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข การประพฤติดีงามอยู่ในธรรม ในความถูกต้องทั้งกาย วาจา ใจ ยังส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีสุคติเป็นที่ไปนในเบื้องหน้า ดังข้อความในพระบาลีอังคตตรนิกายว่า

... กายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต ที่กล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ ๑. แม้ตนเองดิเคียนตนเองไม่ได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ ๓. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมจรไป ๔. ไม่เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...^{๓๔}

ดังนั้นระบบควบคุมชีวิตภายนอกที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายและทางวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน อันมีลักษณะปิดกั้นโอกาสที่จะทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยมีศีลเป็นหลักฝึคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายและวาจาที่ดีงามต่อกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ศีลจึงว่าเป็นหลักประกันความสงบสุขให้แก่สังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ผู้รักษาศีลเป็นผู้สร้างความสงบสุขให้แก่ตนเอง ให้แก่ครอบครัว ให้แก่สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติ ศีลเป็นหลักประกันความสงบสุขของชาวบ้านที่มั่นคง วินัยควบคุมทหารให้เรียบร้อยเป็นหมวดเป็นหมู่ ไม่สับสนวุ่นวาย ฉันทิ ศีลก็เป็นวินัยของชาวโลก ควบคุมสังคมชาวโลกให้มีความเป็นอยู่สงบ เรียบร้อยไม่วุ่นวายสับสน ฉันทิ

(๓) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๓๔} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๑๘.

การที่จะทำให้สังคมมีความสุข ทำให้คนในสังคมมีใจโอบอ้อมอารีย์ ไม่เห็นแก่ตัว มีการให้กัน เกื้อกูลสงเคราะห์กันในทางที่ดี โดยการให้วัตถุสิ่งของและให้ธรรมแก่กัน การให้เช่นนี้ มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกันไว้ได้ ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ซึ่งตรงกันกับกนิทพสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องให้อะไรจึงชื่อว่าเป็นการให้ คำถามคำตอบในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า ให้อะไรชื่อว่า ให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่า ให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่า ให้ความสุข ให้อะไรชื่อว่า ให้จักขุ ให้อะไรชื่อว่า ให้ทุกอย่าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ให้ข้าวชื่อว่า ให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่า ให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่า ให้ความสุข ให้ประทีปแสงสว่างชื่อว่า ให้จักขุ ให้ที่พักอาศัยชื่อว่า ให้ทุกอย่าง และผู้ปราศอนธรรมชื่อว่า ให้อมตะ^{๕๕} ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงความสำคัญของการให้ได้ดังนี้

ความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการมีชีวิตอยู่ของคนในสังคม ในทางร่างกายหรือทางชีววิทยาก็คือ มีความต้องการในเรื่องของปัจจัย ๕ คือ ๑. ความต้องการอาหาร ชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยอาหาร ๒. ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม เพื่อปกปิดร่างกาย ป้องกันอันตรายและเพื่อแสดงถึงความเป็นอารยชน ๓. ความต้องการที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันแดดฝนสัตว์ร้ายและความสุขสบายในชีวิตของตน ๔. ความต้องการรักษาโรค เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย เพื่อพุงงชีวิตให้เป็นปกติสุข^{๕๖}

สำหรับอนิสงส์ของการให้ทานตามที่ปรากฏในทานานิสังสสูตรมีอยู่ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ทานยอมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานยอมจรรยาไป ๔. ผู้ให้ทานยอมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๗}

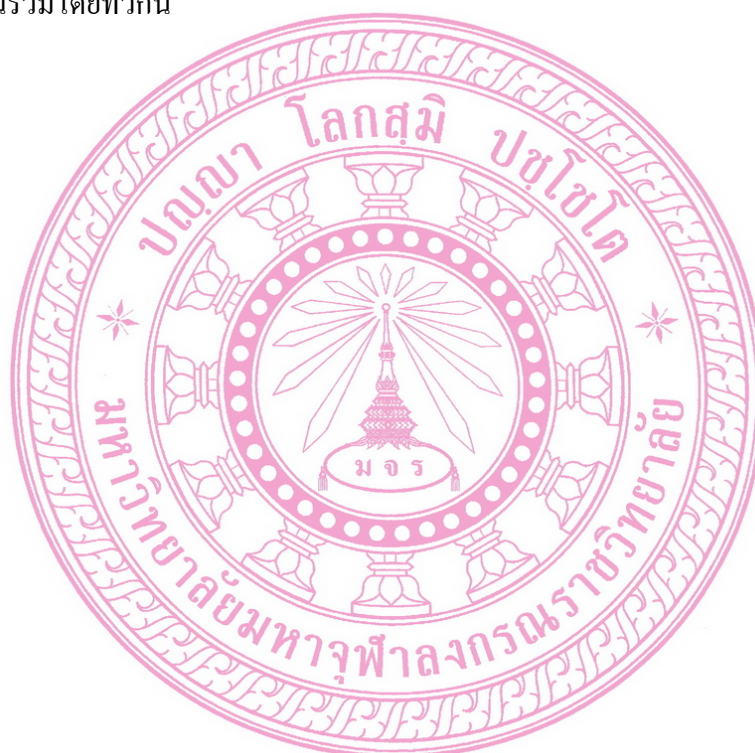
ผลของการศึกษาวิจัยประโยชน์ที่ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาททำให้ทราบว่าหลักธรรมที่เป็นของเทวดานั้นสามารถนำมาเป็นข้อปฏิบัติฝึกหัดกาย วาจา ใจ มวลมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นับได้ว่าก่อให้เกิดประโยชน์อันแผ่ไพศาลแก่เหล่าเทวดาและมวลมนุษย์ตลอดถึงสังคมส่วนรวมโดยทั่วกันมี การสัมพันธ์กับผู้ใดสิ่ง

^{๕๕} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

^{๕๖} บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ธนการพิมพ์, ๕๓๕), หน้า ๔๐.

^{๕๗} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

ใด ต้องตั้งเมตตาจิต มีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่คิดร้าย ไม่ใช้ความรุนแรงต่อกัน อยู่ร่วมกันแบบ
ฉันมิตรด้วยไมตรีจิต เมื่อเกิดความขัดข้องในการดำเนินชีวิตต้องหาทางออกที่ดีที่สุดให้ได้ผลของการ
ศึกษาวิจัยทำให้ทราบว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้านำมาตอบแก้เวทคนั้นสามารถนำมาเป็นข้อปฏิบัติ
ฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเหล่าเวทดาและมวลมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นับได้ว่าการ
ตอบปัญหาเวทดาของพระพุทธเจ้าก่อให้เกิดประโยชน์อันแผ่ไพศาลแก่เหล่าเวทดาและมวลมนุษย์
ตลอดถึงสังคมส่วนรวมโดยทั่วกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยพอที่จะประมวลผลสรุปได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

เทวดาเป็นสัตว์โลกที่รวมอยู่ในโลกคือหมู่สัตว์ เทวดาเป็นผู้ที่มีกายทิพย์ บริโภคอาหารทิพย์ มีอายุยืนยาว มีรัศมีงดงาม เมื่อปรากฏกายในเวลากลางคืน ณ สถานที่ใด จะทำให้สถานที่แห่งนั้นสว่างไสวไปทั่ว เทวดาเป็นประชากรเมืองสวรรค์ เทวดาผู้ชายเรียกว่า เทพบุตร เทวดาผู้หญิงเรียกว่า เทพธิดา โดยฐานะพื้นฐานแล้วเทวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนเกิดแก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่ยังเป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ โลกมนุษย์เป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ ด้วยศีลธรรมที่ดีงามได้ทุกอย่าง เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่เมื่อหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์กลับไปกลับมาจนกว่าจะบรรลุนิพพาน ผู้ที่กระทำความดีจะไปเกิดเป็นเทวดา โดยกำเนิดเป็นโอปปาติกะ เวลาเกิดผุดเกิดขึ้นโตเต็มตัวทันที ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ ร่างกายเป็นทิพย์ เกิดเป็นอุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ซึ่งเป็นเทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ ๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชกุมาร พระเทวี ๒. อุปบัติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาพจรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย ๓. วิสุทธิตถ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า

พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์จีณาสพทั้งหลาย สำหรับเทวดาที่ประสงค์กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ได้แก่ อุปปัติเทพ สถานที่อยู่ของอุปปัติเทพนั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นเทวโลกและพรหมโลก แบ่งเป็น ๒๖ ชั้นคือ กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น อรูปาวจร ๔ ชั้น พระพุทธศาสนามีหลักธรรม สำหรับปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติได้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ ประมาท มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ผู้ที่มุ่งหมายจะได้สวรรค์สมบัติ ต้องการไปเกิดเป็นเทวดา ต้องปฏิบัติตามหลักสัมปทา ๕ ประการคือ ๑. ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา ๒. ศีล ปิดกั้นกาย วาจา ใจไม่ให้ทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสในการทำดี ๓. สุตตะ ความรู้ที่ได้สดับ ๔. จาคะ การเสียสละ สละออกไป สละ วัตถุสิ่งของ สละกิเลส ๕. ปัญญา ความรู้ทั่ว หยั่งรู้เหตุผล แยกแยะวินิจฉัยออกได้

๕.๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ไม่ปิดกั้นแม้กระทั่งความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัย โดยเฉพาะในเรื่องของเทวดานั้น ชาวพุทธสามารถมีความสัมพันธ์ได้โดยสัมพันธ์แบบชาวพุทธคือ วางท่าที่แห่งเมตตาต่อกัน มีไมตรีจิต ร่วมกันฉันมิตร ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนให้ดี พระพุทธเจ้าได้มีความสัมพันธ์กับเทวดา มีการติดต่อกันอยู่เป็นประจำ เป็นการติดต่อกันแบบฉันมิตร โดยบางครั้งเทวดาลงมาจากสวรรค์มาเฝ้า พระพุทธเจ้าที่โลกมนุษย์และบางครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปบนสวรรค์เพื่อแสดงธรรมโปรดเหล่า เทวดา สวรรค์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปบ่อยครั้งคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปจำ พรรษาแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาอยู่ถึง ๓ เดือน

ในบทบาทหน้าที่ของเทวดา จะเห็นว่ามิทั้งบทบาทในด้านบวก เช่น ให้ความช่วยเหลือหรือดูแลผู้ทรงศีลทรงธรรม การมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมหรือทูลถามปัญหา และ บทบาทในด้านลบ เช่น เกิดความอิจฉาริษยา ทำการขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่ใจอ่อน ไม่เข้มแข็งให้ ตกอยู่ใต้อำนาจและชักนำไปในทางที่ไม่ดี ผลที่เกิดจากการดำเนินบทบาทในด้าน บวกย่อมอำนวย ให้เทวดาเจริญก้าวหน้าในความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือบางองค์อาจได้บรรลุนิพพาน เป็นพระอรหันตผล เช่นท้าวสักกะที่ได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันหลังจากจบการทูลถามปัญหา กับพระพุทธเจ้า ส่วน เทวดาที่คอยอิจฉาริษยาหรือคอยขัดขวางผู้อื่นก็ย่อมได้รับผลแห่งกรรม นั้นเอง คือ เป็นผู้มิทุกข์ เสียใจที่ไม่อาจทำอะไรผู้อื่นได้ตั้งใจและอาจถึงขั้นต้องจุติจากสวรรค์ ก่อนเวลาอันควรได้ทันที

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา จึงเป็นข้อที่ควรพิจารณาให้ถ่องแท้ กล่าวคือ คนส่วนใหญ่มักเข้าไปเกี่ยวข้องกับเทวดาด้วยผลในทางปฏิบัติ คือ หวังพึ่งพาอาศัยและขออำนาจ คลับันดาลต่างๆ และหลักการดังกล่าวมาแล้ว เทวดาทั่วไปก็จะเป็นผู้มีฤทธิ์ เรื่องเทวดาจัดเข้าใน ประเภทลึกลับ เป็นเรื่องเหนือสามัญวิสัย กล่าวคือ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ คือเอามาแสดงให้เห็น จริงจนต้องยอมรับโดยเด็ดขาดไม่ได้ ฝ่ายที่เชื่อก็ไม่อาจพิสูจน์ให้คนทั่วไปเห็นได้ชัดเจนจนหมด ความสงสัยจนกระทั่งต้องยอมรับกันทั่วทั้งหมด ฝ่ายที่ไม่เชื่อก็ไม่สามารถที่จะชี้แจงให้เห็นจริงโดย เด็ดขาดลงไปได้ “การมัววุ่นวายกับการพิสูจน์สิ่งเหล่านั้น ย่อมก่อให้เกิดโทษหลายอย่างทั้งแก่ บุคคลและสังคม นอกจากเสียเวลาและเสียกิจการเพราะความหมกมุ่นวุ่นวายแล้วจะต้องมัวรอกัน อยู่จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีจริงหรือไม่

มนุษย์ควรวางท่าทีหรือปฏิบัติให้ถูกต้องต่อเทวดาใน ๔ แนวทาง คือ (๑) เทวดาพลี ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา (๒) เทวดานุสติ หมั่น ระลึกนึกถึงคุณธรรมหรือคุณสมบัติที่ทำให้ เป็นเทวดา เช่น มีศรัทธา มีศีล (๓) แผ่เมตตาจิตไปยังเทวดา เป็นการแสดงถึงความ ปราบปรามดี ต่อเทวดาในที่นั้นๆ และ (๔) อัญเชิญเทวดามาร่วมทำความดี เช่น อัญเชิญมารวม ฟังธรรม ดังที่ชาว พุทธนิยมสวดชุมนุมเทวดาในการประกอบพิธีทำบุญก่อนที่จะมีการเจริญพระพุทธรูปมนต์

๕.๑.๓ ประโยชน์ จากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองพระพุทธศาสนา เถรวาท

ส่วนประโยชน์ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในชั้นเดิมท่านแบ่งประโยชน์เป็น ๒ ระดับคือ ประโยชน์ขั้นต้น เรียกว่า ทิฏฐุชัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ขั้นล้าลึก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ เบื้องสูง ในกรณีดังกล่าวนี้ ปรมัตถะหรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในข้อที่ คือ สัมปรายิกัตถะ คือ เป็นส่วนยอดของประโยชน์ขั้นที่ ๒ นั้น ในชั้นหลังท่านประสงค์จะเน้นปรมัตถะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นออกเป็น ๓ ชั้น เมื่อนำเอาสมบัติ ๓ ประการข้างต้นมาจัดเข้าในรูปของประโยชน์ ๓ ระดับ จึงมีความสอดคล้องกันทั้ง โดยระดับและความหมาย ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจของประโยชน์ทั้ง ๓ มาแสดงโดยสังเขปดังนี้

ทิฏฐุชัมมิกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้ หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็น จุดหมายเบื้องต้น หมายถึง ประโยชน์อย่างที่ยังมองเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจกันง่ายๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องชั้นนอก หรือธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือ ทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไฉย ชาติ ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทาง

ชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทาตนและคนอื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน

สัมปราชิตละ ประโยชน์ในเบื้องต้น หรือประโยชน์ที่ลึกซึ้งกว่าที่จะมองเห็นกัน เฉพาะหน้า หรือผิวเผินในภายนอก เกี่ยวด้วยชีวิตด้านใน หรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตเป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้น ด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบทางใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตคืออานสมาบัติ (เดิมรวมถึงการตรัสรู้ที่เป็นปรมาตถ์ด้วย) เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องทำกรรมชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไฝ่ธรรม รักความดีงามรักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต

ปรมาตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระ โปร่งโล่งผ่องใสไม่ถูกบีบบังคับข้องจำกัดด้วยความยึดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมอง ขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติและนิพพาน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลจากการศึกษาทำให้พบประเด็นในการเสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในทางวิชาการ

ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ต่อเทวดาเป็นสิ่งจำเป็นในฐานะที่มนุษย์และเทวดาต่างอยู่ร่วมกันในสังสารวัฏด้วยกัน และอยู่ ภายใต้กฎแห่งกรรมเช่นเดียวกัน ซึ่งความรู้ความเข้าใจต่อสถานะและบทบาทของเทวดานี้ จะช่วยให้เรามีท่าทีหรือแนวปฏิบัติที่ถูกต้องต่อเทวดา

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยยังเห็นว่า ยังมีประเด็นอื่นๆที่ควรศึกษาอยู่ ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ว่าแนวคิด เรื่องเทวดามีอิทธิพลต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมหรือวัฒนธรรมไทยในยุคปัจจุบัน

๒. ศึกษาแนวคิดเรื่องคุณธรรมหรือหลักการที่ทำให้เป็นเทวดา (วิสุทธิเทพ) ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกับการส่งเสริมให้ปฏิบัติหลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาในกลุ่มชาวพุทธสังคมไทย

๓. ศึกษาวิเคราะห์ประเภทและบทบาทของเทวดาต่อพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาตีพิมพ์ ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ปกรณ์วิเศษภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเศษ. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ. สัทสฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๑๑.

กรมศิลปากร. จักรวาลทีปนี. กรุงเทพมหานคร : เนททัตเธิ์กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

กองอนุศาสนาจารย์. วิชาการศาสนาและศีลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร :

กรมกิจการพลเรือนทหารบก, ๒๕๔๑.

คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน. ไตรภูมิถา ฉบับถอดความ. กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ต. นาคะประทีป. บาลี อภิธานบุปทีปิจาและสุจิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๗.

ทวี ผลสมภพ. ปรัชญาศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

๒๕๓๐.

นวม สงวนทรัพย์. พุทธจริยา. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยธรรมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารพิมพ์, ๒๕๓๕.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พร รัตนสุวรรณ. **แว่วเสียงสวรรค์ เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,
๒๕๓๕.

พระ ดร. ดับบลิว ราหุล. **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**. แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญา โณ). **พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แปดสิบเจ็ด (๒๕๔๕), ๒๕๔๗.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.

_____. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗. ๑๗๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

_____. **เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา,

๒๕๔๘.

พระพรหมโมลี (วิลาศานวโร ป.ธ.๘), **โลกทิปนี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

_____. **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตโต). **ด้วยความหวังและกำลังใจ**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทัศน์ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระราชวรมุนี (ประยูทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : หจก. ศิวพร, ๒๕๒๙.

พระอัครวิมลเถระ. **สัททนต์วิชาตุมถา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. **ทศพิชราชธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สนิท ศรีสาแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมเด็จพระพรหมประมานุชิตชินโรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : อำนวยศาสน์การพิมพ์, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. ๑๗๗

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). **มงคลยอดชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์, ๒๕๑๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สุริย์ มีกิจผล – วิเชียร มีกิจผล. **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทคอมฟอร์ม, ๒๕๔๖.

เสฐียร พันธะรังษี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **สูตรสำเร็จแห่งชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

จวน วรรณจันทร์. “มงคลสูตร : หลักการพัฒนา”. **สารนิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญโญ (ทับทิมเทศ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาสมจินต์ สมมาปณ โฉนจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔. ๑๓๘

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระอธิการคำภา อติพโล (เป็นะกะเส) เกิดเมื่อ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ณ เลขที่ ๑๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลบ้านกู่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
อุปสมบท	๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ วัดโนนรัง บ้านโนนรัง ตำบลบ้านกู่ อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๐ สอบได้นักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๕๔๕ สอบได้บาลีประโยค ๑-๒ จากสำนักเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด วัดบ้านโสกเชือก พ.ศ. ๒๕๕๐ พุทธศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตขอนแก่น ห้องเรียนร้อยเอ็ด
หน้าที่การงาน	พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้านเหล่ากุด ตำบลสวน อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด
ปัจจุบัน	พ.ศ. ๒๕๕๒ – ถึงปัจจุบัน เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองแวง ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๒๘๐ โทร. ๐-๘๕๘-๔๒๓-๕๕๐